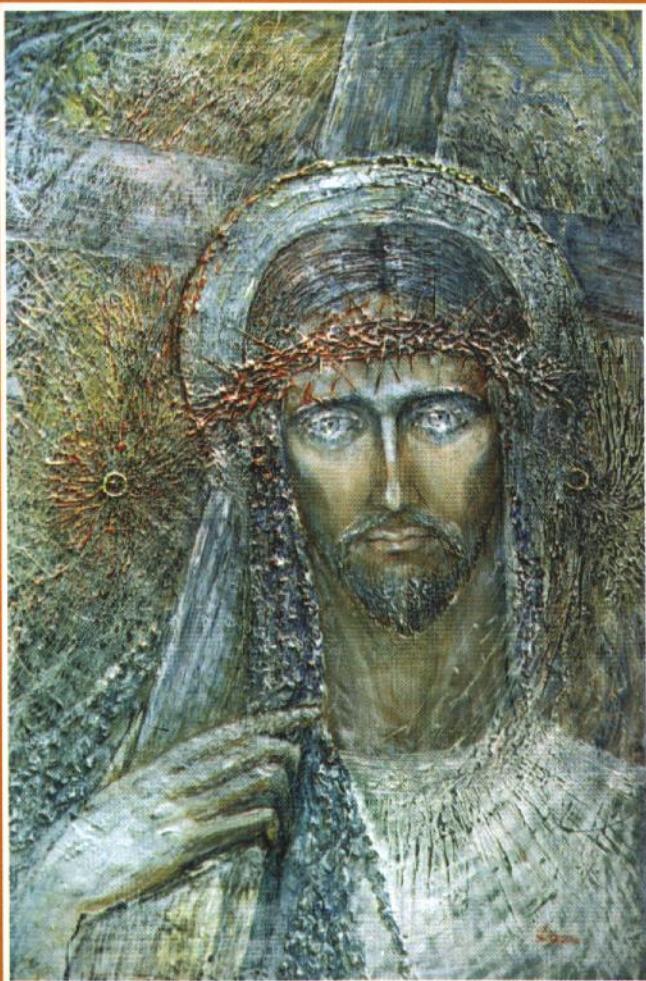
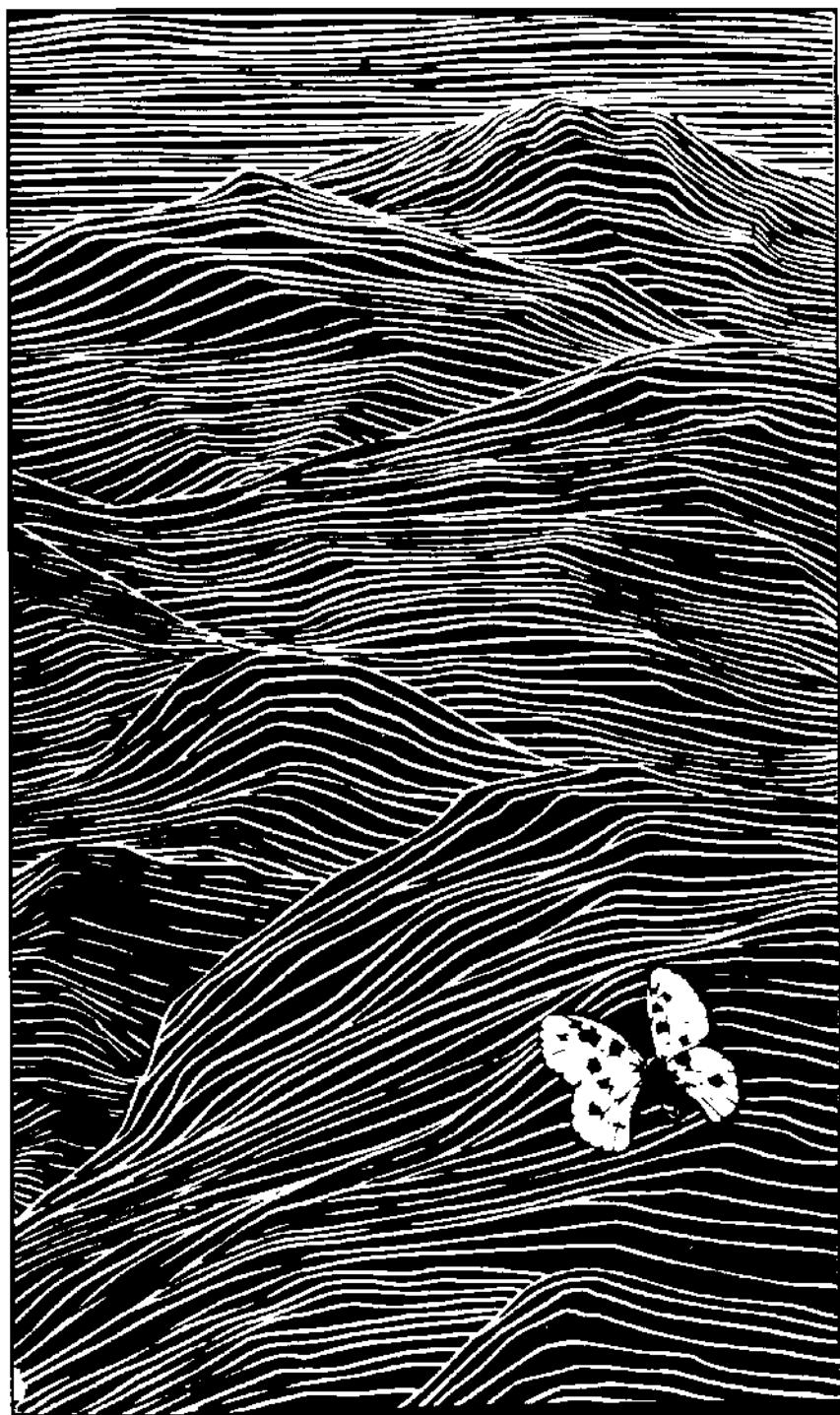

ДУКЛЯ

№ 6

1998

літературно-
мистецький та
публіцистичний
журнал. Видає Спілка
українських
писемників
Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok
ukrajinských
spisovateľov
na Slovensku, Prešov.

Financované Ministerstvom
kultúry SR

РЕДКОЛЕГІЯ:
ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНИК,
ПРОКІП КОЛІСНИК
ГАННА КОЦУР,
СЕРГІЙ МАКАРА.

Графічне оформлення
Ладислава Цупера

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
60 крон.

Адреса редакції:
090 01 Prešov, ul. Požarnická 17,
телефон: 733 435, 732 338

Комп'ютерний набір
EXCO s.r.o., Prešov,
телефон, факс: 091/725 061

Rozširuje PNS, objednávky na
predplatné prijíma každá pošta,
doručovateľ, predajňa PNS
a stredisko PNS. Objednávky
do zahraničia vybavuje PNS a.s.,
ES-vývoz tlače, Košická 1,
813 81 Bratislava.

Йосиф Збіглей	2
Малювання на небо	2
Вік і вона	2
Шматок неба	3
Дотик	3
Мисливець ночі	4
Сльоза	4
Вечірній дзвін	4
Софія Майданська	5
Землерух (уривок з роману)	5
Надія Вархол	13
Неперевершений Рубіштейн	13
Іван Яцканін	15
Втеча від історичності	15
Святослав Коловченко	17
Колосальний сюжет	17
Микола Неврій	19
Слов'янський контекст шістдесятництва	21
Тетяна Адріанченко	21
Інтимна лірика Тараса Шевченка на Косаралі	30
Федр Ковач	32
Іван Багряний і його роман «Сад Гетсиманський» (1)	32
Василі Хонка	32
Ємкі драмесні поетичні творчості Віталія Конопельця	40
Ілля Галайдя	46
Слово з нагоди	46
Дмитро Федака	48
Карпатська замана Олександра Олеся	48
Люди його шанують і не забувають (До сторіччя від народження Олександра Любимова)	53
Юрій Бача	53
Олександр Любимов – зразок людини й учителя	53
Володимир Любимов	56
Слово на закінчення	56
Микола Палісіко	58
Послання з Чернечої гори	58
Відповідь Вісаріону Велінському	59
Клатвя неба	59
Наречена Тараса Шевченка	60
Сорочка на пам'ять	60
Як в давину, не водять кобзарів..	61
По Шевченківських місцях	61
Олексія Юрченко	62
Крихти споминів про Словаччину	62
Поїзд чміті до Братислави	62
Слухаючи «Лучинцю» в Братиславі	63
На концерті словацького ансамблю „Лучинця“	64
Юрій Загорський	65
В долинак, галях, над ставами	65
Липкева чіч пріала, пікала	65
Словакська пісня. Гілька калинова	66
Словарник лемківського композитора (мм)	67
Ігор Ліхтей	68
Історія Закарпаття в дослідженні Дмитра Данилюка	68
Микола Мушник	69
Історія русинів Югославії у фактак	71
Микола Зимомра	73
Світло Шекспірового сонетарію	73
Україна видас (ія)	78
Микола Штець	78
Національна мова українців Закарпаття у міжвоєнний період у світлі соціолінгвістики	81
Івано Цимrikович	81
Про переклад ділових документів економічного змісту з української мови на словацьку	87
Продія Комісік	87
НЮ.../...+юн+ – «ню», і так, і наголо/Дригом	92

ПОЕЗІЯ

Йосиф Збіглай

Малювання на небо

Накреслю на небо
жіночі ноги
(цілі, і стегна...)
і алфавіт.

Намалюю на небо
блакитною фарбою небо,
а жовтою колосся,
синьою фарбою далини,
а зеленою – яблука,
чорною фарбою камінь,
а білою – обрус на столі,
червоною фарбою ганьбу
і схід сонця,
а фіолетовою – дощ,
який падає на фіалки.

А райдугу накреслю
звичайним олівцем.

Він і вона

У раю, повнім смаку
надкусеного яблука,
як Афродита із піни
морської хвилі,
виринули – він
і вона.

У раю неспасенного спасіння.

Йдуть.
Поруч.
Йдуть нерозривно зв'язані
невидимою ниткою
(як пуповиною),
шукуючи видуманий світ
і недомріяне.

Шматок неба

Шматок синього неба,
отам, над небосхилом, —
мій.
Я його плекав,
кормив мріями,
заплатив за нього,
щоб викупити з панщини,
вмив його дощем
і загорнув у серпанок.

Заплатив
недоспаними ночами,
впертістю ростучої трави
і краплинами незабутого болю.

Дотик

Не оглядайся,
бо це не дає глузду,
бо все, що зісталося за тобою
несеш зі собою,
бо все, що зісталося за тобою,
у тобі...
І небо, що було,
і небо, що є,
і небо, яке буде...
І квіти.
І страх.
І правда дотику.

Мисливець ночі

Тоді,
коли майбутнє
стане минулим,
повішу свою слізозу
на небо,
бо моя слізоза
не встигла висохнути...
Тоді,
у тому тоді,
може, якийсь мисливець
прокинеться посеред ночі,
заритий у кущу сіна
і подивиться на зірку,
яка у дійсності не є зіркою,

але моєю блискучою слізовою,
яку я
повісив
на небо.

Сльоза

Так, як сонце сходить
і заходить,
так, як коріння вривається
у глину,
так, як пілюка женеться
у вітрі над дорогою,
так, як несе птахів,
так, як камінь на півдорозі,
так, як яблуко на долоні,
так, як синій колір
над жовтим,
так, як заповіді
на кам'яних плитах,
так, як скрипка у руках,
так, як струна на скрипці,
так, як слізоза
у недопитому стакані води
чи вина.

Вечірній дзвін

Перед тим, як винахідники
відкрили гріх,
тарілку,
вазу
і горілку,
на темному фоні неба
намалював якийсь митець
місяць,
але скоріше
пролунав
ВЕЧІРНІЙ ДЗВІН,
бо його звук
такий,
як зітхання планети
перед народженням дити людини.

ПРОЗА

Софія Майданська - поетеса, прозаїк, драматург. Народилася 7 вересня 1948 р. в м. Азанці Свердловської області в родині репресованих батьків. Закінчила Львівську консерваторію та Вищі літературні курси в Москві. Автор збірок віршів: «Мій добрий світ», «Долоні континентів», «Похвала землі», «Терези», «Повноліття надій», «Освідчення», «Ввійди і ти у цей собор» (вибране); для дітей «Їде мишка на машині», «Ой радуйся, земле», «Пригоди Галки Димарівни»; п'ес «Чарівна шабля», «Цалинка». Цього року видавництво «Родовід» випустило книгу Софії Майданської «Діти Ніоби», у яку ввійшли роман з однойменною назвою та роман «Землетрус», з якого й друкуємо уривок.

Софія Майданська

ЗЕМЛЕТРУС

(Уривок з роману)

Маленький золотий лев з цигаркової коробки, забутої Даніелем і приліплений мною до дзеркала в передпокій, застиг у чеканні. Круто повернувшись голову з трізно ошкіреною пащцею, він самотньо і гордовито стоїть на самому краю дзеркальної пустелі, дивлячись услід миготливим людським тіям, що маревом пропливають крізь нього, не залишаючи за собою жодного сліду...

Даніель. Як у тій давній вірменській легенді, він щоночі перепливав темне, підступне озеро, щоб дістатися до маяка на моєму кам'яному, безлюдному острові...

Я сама погасила той маяк.

1

- ...Вся біда в тому, що ми відрізали пуповину. До свого народження людина дев'ять місяців живе у лоні матері, живлячись, мов дерево од землі, материнськими соками. Народившись і відчувши смак іжі, вона з кожним днем поглинає все більше й більше, її апетит росте разом з нею. Людський організм перетворюється на завод по переробці сировини, з якої лише сата доля йде йому на користь - решта, а це тонни і тонни лайна, пардон, екскрементів, вивергається, як непотріб, до унітазів та виходків. Мозок надсадно працює над тим, як добути їдло, як винайти найдосконалішу машину, такий собі *рерпетuum mobile* по тотальному, безвідходному знищенню

всіх природних багатств. Тут усе придатне для споживання: хліб, м'ясо, молоко, ліс, камінь, вода, вугілля, нафта, газ, уран, метали чорні й кольорові та ще багато всякої всячини, вже не кажучи про алкоголь, тютюн і наркотики. Уявіть собі тільки – цей «агрегат» працює цілодобово, без вихідних і відпусток, щоб усе те, що за день переїв і перепив, – за ніч перетравити, (та ще й, перетравлючи, зробити щось для продовження роду). Наш комбайн з печінки, селезінки, серця, нирок, шлунка і т.д. і т.п., просто на очах згорає. Погляньте на себе – оці мішки під очима, відвіслі підборіддя, зморщена, як в індиків, шия, передчасна сивина, повен рот штучних зубів – хіба не свідчать про те, що справа не варта заходу? Якби людина винайшла спосіб живлення чистою енергією землі і сонця, як це роблять дерева, вона б могла продовжити своє життя на сотні років, вона б, по суті, стала безсмертною. Саме цій темі присвячений мій новий науково-фантастичний роман...

– Тобі не здається, що пора перетнути пуповину?...

– Дівчата, ви куди, зараз буде найцікавіше, я розповім, тепер уже як біолог, про самий експеримент... – з вузьких Ягдарових очей вириваються два лазерні промені, й ми з Гражиною, вже біля самих дверей, застигаємо, пришпилені ними до стіни.

– Ягдарчуку, не забудь про нас, коли будеш ставити свій експеримент, і використай замість морських свинок. Сподіваюся, ми станемо першими, хто буде жити одним лише святым духом, – скиливши набік закучерявлену каштанову голівку, виспівує Гражина, – тільки зараз відпусти, бо віремо з голоду, через півгодини позачиняють усі ідалні, і ти назавжди втратиш такий прекрасний піддослідний матеріал.

Ягдар добиває нас лазерами свого презирства:

– Я вам нічого не скажу, ідіть – ви багато втрачаєте, але то вже ваша біда. Незрозуміло тільки, за що вам стипендію платять...

– За шкідливість деяких літературних творів, – випадло, і ми з Гражиною опиняємося за дверима.

На вулиці груднева брудна хляпавиця. Мряка, змішана з важким задушливим чадом, що виривається з жерла багатотонних вантажівок і рефрижераторів, видушує з наших очей пекучу слізозу. Повз нас, вперто не оминаючи калюж, пролітають заброхані легковики, пікавальна хвиля, перекотившись через край хідника, дістас аж до стін. Понура черга за помаранчами і цитринами підозріло стежить за кожним воївим покупцем – чи, надто вже близько розглядаючи «колоніальні товари», не збирається він часом одурити всіх і вхопити без черги.

Стати чи не стати... – ось питання. Та хай йому грець із грецькими помаранчами, тут надто людні місце, та ще й цей собачий холод.

На тролейбусні зупинці знову глітно і те ж понуре, терпляче очікування, обтяжене торбами і «авоськами»,

Софія Майданська
ДТИ НІОБИ

з яких також визирають помаранчі і цитрини (певно, з тієї ж черги).

— Поїхали на метро, бо тут не сядемо, — Гражина, мов пухнаста кішечка, бридливо перестрибує через баюри, намагаючись обтрусти чобітки від налипного розквашеного снігу.

— Я вже другу пару взуття за цей місяць тут знищила, чим вони посипають свої дороги? Нікак свиняча шкіра не витримує.

Біля метро знову черга, на цей раз уже за морозивом. Заліплени сніговицею люди, вхопивши по кілька ескімо, одразу починають жадібно їсти. Правду казав Пабло Неруда: народ, що здатний з'їсти на морозі стільки морозива, неодмінно повинен був перемогти у другій світовій війні.

Тонкий змійний язик ескалатора втягає метушливу людську комашню в розгалужену утробу велетенської підземної гіди. Ми впихаємо передніх, нас підпихають задні в переповнену ліверну кишку вагона. А тут, як завжди, — ці потомлені жінки, що розхитуючись, мов китайські бовванчики, дрімають навсидячки.

•Наступна зупинка!...• Наче підкинута невидимою пружиною, котрась із них, скоплюючись, мов сновида, протискується між чужими серцями, печінками, легенями до дверей, на яких написано: «Не прислоняться». Які ще слони — коли людям тісно!...

Содом!.. Содом!.. На пляжі лежить убитий Пазоліні... Повії правлять світом.

Відчуваю за спину молодика, який тулиться до мене більш, ніж передбачено тіснявою. Добре, що на наступній вже виходимо. От маніяк — таки лапнув за сідницю...

— Знаєш, Гражино, краще вже йти пішки, ніж так їхати. Після цих «обіймів» почувавшися сучкою, що виваллялася в падлі.

— Він тебе також?.. Тоді — це вже транспортно-груповий секс.

○○○

Чекаємо, коли нас запросять до ресторану. Тим часом у невеликому барі буфетниця варить нам каву.

— Файнчико, в тебе не знайдеться коробки цукерок? Позаріз треба! — підбігає кельнер.

— Сьогодні, крім оцього непотребу, нічого не привезли, — і буфетниця кидає сердитий погляд на стрункі шереги шоколадних зайців, загорнутих у кольорову позлітку, що вишикувалися за вітриною.

— Піди до Сімочки, може, там щось від учора залишилося.

— У неї також самі зайці.

Хтось легенько торкається моого ліктя. Озираюся — Даніель.

— Я одразу помітив, коли ти прийшла, ходімо — там, біля нас, є місце. Розгублений селюк з поставою Паріса. Правда, Паріс також пас отару.

— Данієлю, нас двоє...

— Ой, вибач — з тобою Гражина... нічого, пішли, я все владнаю.

Яскрава брюнетка з очима на пів-обличчя, які під вагою довгих вій, здавалося, зімкнуться, мов скойки мідій, кинула на нас густий погляд, привалений усіма прянощами Сходу. В неї саме погасла сигарета, і кілька рук із запальничками злетілися до її тонкого зап'ястя, обвітого важкою срібною бранзолетою. Ми з Гражиною, витрішившись на це чудо вірменського модерну, безшлесно сиділи навпроти.

— Клеопатра сьогодні повернулася з Австралії, — зніжковіло зникається Даніель, — він... вона там виступала перед нашими, там... там живе дуже велика і багата громада... А це — мої земляки... зустрічали Клеопатру...

Даніель глипнув на мене краєм ока і збентежено одвів погляд. Бідненький, певно, також закоханий в цю волооку. Хіба тоді рівнятися до тих

трьох, що сидять обабіч неї? Поглянь лише на мудре мовчання прекрасно зліплених, мужніх облич. Мовчать і дивляться, дивляться, пронизуючи глибиною неоскверненої словом думки, обсилаючи приском старозавітної пристрасті. А можновладна чевість кожного руху, а бездоганна недбалість в одязі, оця картата кустка, що вибивається з-під розхристаної, сліпучо-блій сорочки. Ні, Данілю, в тебе мало шансів, а шкода...

— Анно — не впізнаєш?..

Я отетеріла, один із трьох — саме той, з хусткою на шиї, пропікає мене антрацитовим поглядом.

— Ну що ти, хіба я могла б тебе не впізнати?.. — О Господи, хто це, де ми з ним зустрічалися, знову зорова пам'ять грається зі мню в «коцюбабки»... Якщо хтось до нього зараз же не звернеться — завал...

— Армене, з нагоди такої зустрічі, став іще одну пляшку, — несподівано загуркотіло з надр многомудрого мовчання одного з Клеопатриних васалів — дебелого бородая.

— Таке не забувається, Армене... — зітхаю з полегкістю і... раптом, згадавши той випадок, ледве стримуюся, щоб не розсміятися. Та, здається, я пе-реборщила, бо чорний вогонь в очах спалахнув з такою силою, що аж задимів ріжок нашийної хустки.

— Ой, горим!.. — злякано зойкнула Клеопатра.

— Марница, — недбало кинув Армен, — ненароком черкнув запальничкою.

Двома пальцями пригасивши пожежу на грудях, він первово підносить до уст сигарету і робить глибоку затяжку.

— Хіба цю мить, якої я так давно чекав, можна осквернити їхнім дешевим пійлом? Данілю, там, здається, в тебе ще була пляшка нашого, марочного... Не шкодуй, твій редактор і іхкою московською сивухою обійдеться, вони в тонких напоях усе одно нічого не тямлять, їм би лиш памороки за-бити.

— Та я що... хіба шкодую... гадав і сам запропонувати... — Даніель покірно тягне з торби пляшку. — Ось... — І зовсім тихо: — Таке скажеш... хіба я колись шкодував?..

— Давай сюди, я розкоркую, — Армен спритно розкорковує пляшку. — Цей коньjak витриманий в бочках з дощок Ноєвого ковчega, уламки якого були знайдені вченими на верхів'ї Аракату, — жартуючи, він розливає напій у келишки. — Випивши його, одразу відчуваєте, як у вашій крові брикає, пла-ває, літає всякої тварі по парі! О, всемогутнє Боже парування! Анно, тоді ти була така неприступна. Оці ваші маленькі жіночі хитрощі... А пам'ятаєш, як ми гуртом, усім семинаром, ходили купувати ляльку для моєї менішенької Марії? Кожен радив своє, а я купив ту, яку вибрала ти, Анно...

До столика підходить кельнер.

— Дівчатка, що вам замовити?

Армен подає нам меню, він просто чудо, він увесь — втілення бурхливої щедрості.

— Та... гадали взяти комплекс, — скромно лопоче Гражина.

— Який комплекс! Який комплекс! Ми вільні від будь-яких комплексів! Що на закуску? Ікра паюсна?.. Кетова?.. Краще паюсна і краби також, салат «Столичний», шампіньйони під польським соусом. Дякую. Що на гаряче? Ви не проти, якщо я замовлю грудинку, вони її тут дуже добре готують. Що? Вам і того забагато? Мовчіть, ні слова більше. Прошу дві грудинки, крім тих, що ми вже замовили. На десерт? — Є «Празький» торт? Прошу торт, морозиво, фрукти, шампанське, ну і, звичайно, чорну каву по-ту-рецьки.

Після келишка вірменського коньяку Гражина розімліла. Вряди-годи її давінкій сміх, мов іскри бенгалського вогню, розсипався над нашим столом. Бородань щось дуже вже підбиває до неї клинці.

— Та що ви кажете, ха-ха-ха, і той негр також вірменин?! Про мене вже цього не скажеш, я з блідощих. Невже мали зелені очі, як у мене? А коли ви почорніли? Геноцид? а-а-а... зрозуміла... я — вірець чистої раси? Та що ви, я ж полька... ха-ха-ха... Подумаю... але... кожен, зрештою, повертається на свій Аарат...

І знову бородатий підмовляє Гражину, і знову Гражина розсипає іскорки бенгалського вогню...

Клеопатра пускає тонкі пасемця диму, що розгойдується, звиваються у сецесійні сувіття. Вона спроквола видзьобує з кришталевої розетки сердолікові кульки ікринок.

Розкинувшись на стільці і потягуючи шампанське, Даніель вдає солодку нудьгу. Тільки час од часу, коли я дивлюся на нього, — зніжковіло опускає очі. Ні, Даніелю, пересиченість радощами життя тобі ще не вдається зіграти. Ти ж тільки вчора спустився з гор. Та нічого — серед оцих зухуватих швидко надолужиш занедбане.

— Анно, я ще й досі згадую твою доповідь про поетику народних голосінь. Минуло вже десять років... Це тобі ні про що не говорить?..

Всесоюзна фольклорна конференція в Москві. Минуло вже десять років, і хочеться голосити...

— Прихилься до холодної стіни, та вона мене не нагріє...

— Ти навіть пам'ятаєш цитати з того мого студентського лепету?..

— Анно, я пам'ятаю тебе... Я так хотів тоді стати твоєю стіною... — він хапає мене за руку.

— Пішли звіде, пішли до тебе, ми не повинні так розстатися...

— Армене, хіба ти забув, нас чекає старий... — це раптом прокинувся Даніель і, перейшовши на вірменську мову, щось швидко і збуджено говорить Арменові.

— Та облиш, іншим разом... — Армен також переходить, на вірменську. В розмові починає вчуватися скрігіт схрещеної криці.

У Клеопатри здригнулися зімкнуті скойки вій. Вона дивиться на нас очима потойбічної байдужості.

Ті двоє, що обабіч неї, час од часу встригають у розмову, повторюючи одне і те ж слово. Дивно, але все це разом поступово набуває квартетної злагодженості і навіть милозвучності.

— Вибачте, дуже дякую за все — та мені пора... — штурхаю під бік Гражину. Здається, бородань їй припав до душі.

— Що... вже хочеш іти?..

— Мене чекають на радіо, хіба я тобі не казала?..

— Ні... здається, ні... —

— Очевидно, забула... Через півгодини запис...

— А я сьогодні вільна...

— Гаразд — зустрінемося в гуртожитку.

Тільки тепер Армен помітив, що я підвожжуся з-за столу.

— Постривай, ти куди?.. Я ж хотів...

— Вибач, поспішаю... сподіваюся — ще зустрінемось... через десять років...

— Ти жартуєш... ми якраз домовлялися з Даніелем, що сьогодні увечері прийдемо до вас... разом з Клеопатрою і моїми друзями...

— Так?.. А мені здалося — ви сперечаетесь...

— Ну що ти — це у нас просто піднесений настрій. Тож до вечора, чуєш, Анно — я прийду... готову каву...

Виборсуєся з-поміж заставлених пляшками і закусками столів елітарного ресторану. Гульбище геніїв у розпалі. Воно щасливо поринає в алкогольний чаd, змішаний з матірною лайкою, поезією, сигаретним димом та рваними ритмами хирлявого піаніста, що шкварить регтайм.

— Я пив із черепа вітця — тваю мати!.. — ридає п'яний пет і паде на груди пішної молодиці.

Покидаю масонську ложу...

2

Етеменанкі — храм наріжного каменя неба і землі, де розташувалася напа дев'ятиповерхова вежа-зикурат. Старенький ліфт, яким сполучена ця «духовна сфера», час од часу виходить з ладу, і тоді ми підіймаємося високими вавілонськими сходами кожен на своє коло.

У невеликому вестибюлі-чистилищі на нижньому ярусі — скляна капличка, у ній сидять жрець або жриця, в залежності від числа і місяця у графіку чергувань. Вони безпомилково відрізняють своїх небожителів од стовпича прочан, які щодня приходять прикладтися до «наріжного каменя»...

Перед тим, як зайти до ліфта, прочани залишають жерцям свій паспорт, або військовий квиток, чи будь-яке інше посвідчення, що поріг вавілонської вежі переступила непересічна особистість.

Кожному з прочан, хто перейшов через це чистилище, жрець нагадує: «Товаріщ, пам'ятайте — на ніч залишатися у храмі сурово забороняється». Шкода, але саме цього закону рідко хто дотримується.

Густа мережа комунікаційної служби також перебуває в руках жерців. Сюди надходить інформація з шести материків.

— Ви з п'ятого? Передайте Севрюгіній з 553-ї, що до неї завтра вранці, рейсом № 732, прилітає чоловік.

— Але ж чоловік до неї вже приїхав...

— Нічого, буде ще один...

Праворуч, за дверима, — вузький закапелок, звідкіля можна подзвонити безкоштовно по міжміському телефону-автомату, (звичайно, якщо знаєш маленький секрет — всього дві цифри, які треба додати до коду). Під цими дверима завжди доводиться довго чекати, бо ті дві цифри знають усі небожителі. Зате, чекаючи, можна читати чужі телеграми, розкладені на поштовому столі. Кожна з них збуджує творчу уяву. Всього десять-п'ятнадцять слів — і перед вами розгортається драматична поема; в ній і смерть, і любов, і зустрічі, й розлуки...

«ВИБАЧ Я ВИХАЛА ДО НЬЮ-ЙОРКА ТЧК НЕ БУДУ МОСКВІ ТЧК СПАСИБІ ЗА ВСЕ ТЧК СПОДІВАЮСЯ ЗУСТРІНЕМОСЯ КОЛИСЬ ТЧК ВІРА».

— Дхусване, Катманду на дроті!

Молодий непалець із жінкою і трьома дітьми, що, здавалося, зрослися з обшарпаною стіною, мов горельєфи з храму Боробудур, одразу одірвалися від неї і побігли до слухавки, наставленої через віконце скляної каплички. Скільки радості, скільки сліз і крику... і врешті — ніхто нічого не встиг ані почути, ані сказати...

На другому поверсі живуть пришельці з інших світів. Там, ліворуч по коридору, що веде на захід, серед чехів, болгар, румунів, поляків мешкають Гражина, Войцех, Владислав і Ясь. Ну, а праворуч, по коридору, що веде на схід, постійно відбуваються міграційні процеси, в'єтнамці змінюють китайців, китайці — японців, японці — корейців, корейці — монголів.

Характерно, що коли наступають кочовики, — на другому поверсі, праворуч по коридору, створюється ілюзія голодного степу з юртами й обгрізеними кістками ягніць.

Коли звідтіля пливє густий дух смажених оселедців — оце вже вірний знак, що прийшли в'єтнамці. Після приготування улюбленої страви вони мають звичку задувати вогонь газового пальника і безпечно усміхаються, коли їм на мигах намагається пояснити, який може статися «бум-бум» і «трак-трак», якщо не перекрити вимикачем газу.

Китайці всі одного зросту (наче їх ставили під аршин), в костюмах виключно кольору «електрик», з виразом содоптимізму на обличчях і з усміхненим Мао на лацкані.

Коли ж на зміну приходять корейці – другий поверх повниться солов'їними колінцями. Така вже в них мова.

Японці, обвішані останнім словом технічного прогресу, захоплено досліджують графіті на стінах вбиралень, наче настінні малюнки доби палеоліту.

На третьому – сьомому колах дев'ятиповерхової вежі-зикурату відбувається злиття всіх націй і народностей. Тут у ретортах алхімків слова, музики і штуки закипають кращі духовні сили братніх союзників республік і автономних областей. Жмен'яка українців, білорусів та молдаван, пригорщ груzinів, азербайджанців, вірменів, узбеків, казахів, таджиків, дрібка прибалтійських народів та гірських племен Дагестану. Дозування ненормоване, приблизне, адже в будь-якій алхімії важко знати наперед, скільки чого треба, звичайно кидають на око. Все це з головою заливають російським квасом і залишають на деякий час перешумувати. За своїми властивостями нова речовина близька до сірчаної кислоти. Часто національна особистість розчиняється в російському квасі до такої міри, що від неї і сліду не залишається. Та не завжди. Отоді вже кавказькі християни і мусульмани, в яких не відбулася реакція з російським квасом, пишаються, вихвалиючись тим, що їхній дух древніший за Гільгамеша і міцніший від дамаської сталі, українці починають співати «Ще не вмерла...», прибалтійці гордовито мовчать, пережовуючи картопляні «цепеліни», білоруси також не відстають, прославляючи бульбу і Лявионіху, молдавани, танцюючи хору, міняють кирилицю на латинку. І все то – цвіт мистецького студентства.

Удосявіта найсумлінніші з них, а це адебільшого першокурсники-музиканти, які ще не втратили віри в своє виняткове призначення і перше місце серед лауреатів міжнародних конкурсів, поспішають до консерваторії, щоб повправлятися кілька годин до початку лекцій. На шляху до самовдосконалення їх не здатні зупинити ніякі природні ані політичні катаклізми. Тулячи до грудей хто футляр зі скрипкою, хто партитуру, хто віолончель, вони змагають дощ, сніговицю, вітер, гартуючи тим волю до перемог.

Ті, що дійшовши до п'ятого курсу, вже втратили всяку надію на всесвітнє визнання, не впадають у відчай. Навпаки, звільнivшись від сумнівів і докопів сумління (дякувати Богові, ми виявилися посередніми смикотягами), солодко сплять до полуночі, і тільки підвечір у них починається повнокровне життя, сповнене творчих пошукув, які тривають до пізньої ночі. Лунні довгі лабіринти коридорів час од часу стрясають вибухи веселого вереску, і це означає, що пошуки не були марнimi. Під ранок кожен засинає там, де його застала блаженна змора, і назавтра все починається спочатку.

Підмайстри слова і пензля відрізняються від музикантів хіба лише тим, що їх зовсім не цікавлять симфонії та канати.

На восьмому поверсі мешкають аспіранти й ті, в кого творчий задум одержав своє найповніше втілення в животрепетній плоті дитини. Тут в окремих номерах оселилися як молоді матері-самітниці, так і сімейці. Сушарки на поверсі немає, тому вбиральні завішані гірляндами блакитно-рожевих пелюшок і повзунків, а на коридорі щоденно відбуваються змагання на триколісних велосипедах, та особливо популярний різновид баскетболу, коли м'яч закидається через відчинені кухонні двері до горщиків з борщем.

Тут-таки, на коридорі, цілий магазин різноманітних дитячих візочків, а також манежі та дитячі ліжечка, що вийшли з ужитку і тепер чекають на нове поповнення.

Молоденькі матері, притуливши плечима до одвірків свого тимчасового пристановища, правлять щоденні інтелектуальні теревені. Водночас вони уважно стежать за кімнатами аспірантів: звідтіля вряди-годи висуваються чужаки і, зіщуливши, проковзують між хльосткими поглядами господинь поверху. Аспіранти виходять відчужені і самозречені в одвісних спортивних штанах, з алюмінієвими чайниками і, не реагуючи на красномовні репліки знадливих молодичок, мов сновиди, прошкують на кухню, щоб укотре вже розігріти свій вчорашній чай.

І ось нарешті дев'яте коло – надхмарна сфера...

На нас із неприхованою задрістю дивляться п'ять нижніх поверхів, крім другого та восьмого (в них інші критерії щастя), хоча ієрархічно відрізняємося від студентів лише тим, що кожен має свій, індивідуальний кут, а вони змушені тулитися по троє-четверо в одній кімнаті.

Серед гурту сценаристів, режисерів, акторів, письменників, що приїхали до білокам'яної – удосконалити на творчих семінарах свою майстерність, переважають представники орієнタルних культур. О, місяцеликий Самарканда і Бухара, Ібн-Сіна, Гафіз, Нізамі, біле золото бавовни і в'ялені дині!

На виняткову роль спасителів імперії та обранців Бога претендує група «истинних росиян», які, щойно вступивши до лав новоствореної «Пам'яті», проповідують єдину доктрину: «Коли виб'ємо усіх жидів і хахлів та, постригшись у монахи, порозвішуємо багато дзвонів, отоді, нарешті, зародить на Русі картопля і воскресне російська духовність». Часом «старші брати», позичивши (до стипендії) на пляшку, напиваються аж до гіркого, невтішного каяття і між матірною лайкою згадують роєстріяну царську родину, покинуту жінку і дрібних дітей.

Одержані неприбрані після попередніх мешканців кімнати, ми бігли до крамниць і, накупивши фарб, шпалер та клею, заходилися чистити, мити, ліпіти і фарбувати, адже попереду були два роки життя в абсурдному регносвіті, в якому кожен з нас хотів знову уявити себе спудеєм.

Ми розписувалися під інвентарним списком: стільці – два, фотель – один, книжкові полиці – чотири, гардини – чотири, подушки – дві, комплект білизни – один, (щотижня змінюють), чайник – один, карафа – одна, склянки – дві (гранчасті), та ще залишали свій автограф під правилами – "заповідями" для мешканців гуртожитку.

Кожен силувався створити ілюзію домашнього затишку, того, якого ніколи не мав, чи того, що втратив за сотні і тисячі кілометрів од цього понурого пристановища, яке зненацька, крізь слізози, починало гомерично реготати...

І все ж – це була втеча. У кожного своя. Намагання сковати голову в добре-таки поторсані та полатані курси лекцій і семінарів здавалися смішними. Чи далеко можна було втекти на цьому плоті з двох таких нетривких і скороминучих років, на плоті, покинутому серед незідомої, підступної стихії?..

Кожного опанувала якась хвороблива похапливість: треба встигнути, будь-що, треба встигнути за два роки щось змінити, когось зустріти, чогось досягти... але... що змінити, кого зустріти, чого досягти – ніхто не знав...

Мов діти, які, ховаючи від пекучого йоду розбите коліно, хочуть одурити старших і, до болю прикусивши вуста, усміхаються, так і ми соромливо намагалися приховати одне від одного свою Причину. Ми ховали її в щоденний гонитви за серсаційними новинами культурного життя, цього розхристянного, брудного Бавілона, в майже азартній пристрасті творчої енергії, яку зі сміхом шпурляли один перед одним, як найвищу ставку, ми трималися одне за одного, як сліпці у зрячому тлумі. Та кожного разу Причина підстерігала нас. Вона таки знаходила ту мить, той віddих, ту Ахіллесову п'яту і впивалася в нашу свідомість тупою депресією неприкаянності.

НЕПЕРЕВЕРШЕНИЙ РУБІНШТЕЙН

Чимало води спливало в Кикайці від того праведного божого літа, коли бабця Олена з маленьким Людвігом побрели в поле. Людвіг сидів у затінку, а баба Олена траву жала. Пересмикнула судома Людвікове ноженятко, то він і гукнув на бабцю:

*Дай мі, бабо, серпа,
Бо мі нога стерпля!*

Баба Олена, сміючись, подала йому в рученятка серпа. «Лем обережно тримай, Людвічку, бись не врізвався». Не встигла баба Олена висказати застережливі слова, а з Людвікової ручки вже цяпкала кров.

Бабуся Олена, не втративши самовладання, метнулася в кущі, звідки повернулася з лискучим «ліновиском». Прикладвши шматок зміїної шкіри на рану, припинила кровотечу.

Так Людвіг виростав із линовищем на руці, яке геть чисто приросло до його шкіри, не залишивши ніякого шраму. Навіть не заважало грati на улюбленому фортепіано, за яким Людвіг, щедро обдарований талантом, проводив цілісінські години.

«Коли виросту, стану ще більшим королем піаністів, аніж Рубінштейн. Наразі я такий малий принц піаністів».

«А де ж твоя планета, малий принце?» – питали дорослі.

«Круглий стільчик перед фортепіано – ось моя планета. Дивіться, та ж обертається він як планета навколо сонця» – Людвіг закрутчив сидінням стільчика на одній ніжці.

«Браво, браво! Хай справдяється твої бажання, Людвігу!» – аплодували на-вперегінки дорослі, передрікаючи йому блискучу прийдешність.

«Браво, браво!» – не віщухала злива оплесків на честь молодого Людвіга, який завойовував своїх прихильників у переповненому концертному залі.

«Браво, Людвігу, браво!» – потрясали йому руки знайомі.

«Отой Людвіг має серед людей відповідну опінію, він величезний талант. А такий талант треба берегти, щоб звучав на повну силу», – наголошували часом можновладці й помалу над ясноочолим Людвігом, який сидів на круглому стільчику перед фортепіано і грав з елегантно нахиленою головою, обвіли грati позолоченої клітки.

В задушливих умовах клітки Людвігове дихання почало забиватися, душа прагнула волі. Людвіг, відхиливши дверцята позолоченої клітки, послав свій підпис під «Хартію 77».

«Ти невдячний, Людвігу, за нашу старанність так падлючиш!» – обурилися можновладці і безапеляційно закрили двері в концертні зали перед Людвігом.

Ніхто вже Людвігові не аплодував, знайомі уникали зустрічей з ним, не було ніякого рукостискання, тільки сум'ятливий жаль. А пошрамовану Людвігову душу вже не зцілило жодне бабусине зілля.

На обличчя ясночолого Людвіга ліг карб печалі, із сумно нахиленою головою грав у другорядних і третіорядних барах, кав'ярнях. Самітний та спраглий Людвіг все дужче відчував жагучу потребу напитися.

Курйозний епізод із зміною шкірою на руці привів Людвіга прямо до «зеленого змія», шанувальником якого він став.

«Зачекайте, люди, я буду королем піаністів. Та це справа далеко не одного дня, мусите зачекати. Невже не вірите в рятівну силу моого таланту?» – пітався Людвіг, та люди понуро мовчали.

«Це буде тріумф, коли перевершу Артура Рубінштейна, короля піаністів, чусте, людкове?» – та люди перелякано затикали вуха.

Людвіг заходився люб'язнити:

«Погляньте на мої пальці, як вони вправно бігають по клавіатурі» – та люди зразу ставали сліпими.

У Людвіга зволожуються очі.

«Погляньти, Мануелю, мій кумире, на мої пальці, які вони гнучкі, як різко вміють грatisя з клавішами. Ще вогняно заграють твій славний «Танець вогню» – звертався Людвіг до бюста Фальє, поставленого на фортепіано.

Та бюст Фальє на очі насунув трикутний капелюх.

Людвіг зістав сам з німими клавішами, які вже не змогли відірвати його вогняний неспокій від «зеленого змія». Хмільне пиво пив прямо з шийки.

Пропив Людвіг усе майно, фортепіано з бюстом Фальє та круглий стілець також. Зістав йому лише ветхий коричневий стілець. Так само круглий, так само без спинки, лем на чотирьох ніжках, не на одній. Сидіння було вже тріснуте.

«Надщербилося, як моя доля», – журився Людвіг.

Брав у руки покалічений стілець й ритмічно барабанив по ньому пальцями, наче на тамтамі.

Кому сигналів Людвіг? Про яку небезпеку? Тривожні сигнали Харон відмовився перевезти на човні до бабусі Олени.

Під добрячим градусом Людвіг безнастанно тараобанив по стільці, підспівуючи в ритм:

Іс-тан-бул, тись там був,
Тись там свіч-ку три-мав,
Іс-тан-бул.....

Ще має чутливі та гнучкі пальці, ще вміє вистукувати мелодію. Ще перевершить короля піаністів Артура Рубінштейна, ще вогнисто заграє Фальє Мануеля...

Набарабанившись досхочу, Людвіг заснув у горілчаних випарах, прикритий пожовклими газетами.

З Людвіга остаточно скrapував талант, як із запаленої свічки на круглому стільці скrapували окапини.

Вже не тримтів вогник свічки, вже палає ветхий стілець, зчиняючи вогняний тарарам.

Вогонь вибухав з дедалі більшою силою, полум'я гуло і язиком вже облизувало газети на сплячому Людвігу. В кімнаті витинав темпераментний андалузький «Танець вогню».

Король піаністів Артур Рубінштейн неперевершено грав ефективну фортепіанну транскрипцію вогняного балету Фальє Мануеля.

* «Трикутний капелюх» – балет Фальє Мануеля

Сльоза море не наповнить. Саме це завжди приходить на думку, коли пригадаю старих Петрушчиних, як стояли, прибиті, над труною свого сина і нікі не могли з давно виплаканих очей видавити бодай сльозину. Вони стояли нерухомо, ніби збираючись впасті у яму з останніми грудками землі.

Всі відійшли однаково. Кожен із них обрав той самий шлях, як попрощатися зі світом, тільки батьки безрадно дивились, як зненацька зникають їх дітки. У інших вилітали з гнізда, мов пташки, які пізніше таки повертаються хоча б глянути на свою колиску, а в них нікуди не відлітаєть – на очах покидають світ, не попрощаючись навіть із рідними.

В осінню пору виникає у людини бажання відлетіти із заблуканим павутинням. Відлетіти геть, бо незадовго все спалить мороз. Спалить крила, приб'є думку... Нещастя тебе дожене, як би ти не втікав перед ним. Нещастя тебе візьме у по-лон і випустить лише тоді, коли найменше сподіваєшся.

ВТЕЧА ВІД НЕСКІНЧЕННОСТІ

Ми зустрілися востаннє тоді, коли його знімали з осики. Він здавався довшим, набагатовищим, витягнутим. Троє знімали, а четвертий, що його знайшов у цій гущавині, ще й до нині не може спам'ятатись. Отакої втнути! Хоча всі знали, що чимось подібним воно скінчиться, але ніхто не думав, що так скоро.

Правда, він це

вже двічі попробував у власному саду, але нічого не вийшло. Сад же не він садив. Батькова то була робота. Дерева не дозволяли, щоб якийсь там смаркач на них вішався, гілки ламалися, як сірники. У іхньому роду вішатися було звичним. Його тітка, що дожилася майже ста літ, завжди, коли дратував її своїми витівками, кричала услід: «Повісишся, як усі». І плювала у той бік, бо хто повісився, того й інде поховали. Здавалось, через них трупарня й не зачинялась. Батьки ганьбились на божий світ виходити. Троє у них було, і всі повисились, ніби життя одній гілки варте. А село собі думало, що замість землі саме це їй успадкували. Михайло, іхній дядько, після кожного такого випадку казав тільки одне: «Курчата квочку не слухають». Казав і надовго зникав у сараї, навіть жінці не дозволяв, щоб туди заглядала. Вона, бідна, приходила, ставила миски з обідом на поріг, стукала, і вже її не було.

А він, Василь, про якого тут йде мова, був білою вороною у родині. Правду кажучи, його ніхто не любив. Врешті-решт і не було за що. До кожного міг придертися, з усіх удлivo насміхався, аж посмішка переростала в дикий регіт, який заходив аж під шкіру. Та й не знати, чи був час, коли він себе вів, як інші.

Тільки дід з ним ладив. Тоді Василь ще хлопчиком був. З дідом разом корови пасли. Дід здебільша мовчав, але як скаже, то мовби клинцем прибив. Часом і на діда сентимент находив, тоді м'якшав, запрошував онука до себе і таке розказував, що хлопець пізніше ночами здригався він сні. Було це саме тоді, коли мала народитися його молодша сестричка. Над Дроздовом завжди скоріше сутеніло. На грубезних буках, які стіною стояли вподовж польової дороги, було понаписувано, які відьми вночі сюди приходять і банкетують. Всі ті написи знову напам'ять. Завжди, коли випадало йти тою дорогою, то він дивився не на буки і нохіком вирізані слова, а вліво, на ожину, і біг скільки духу. І того підвечір'я так було. Дід жене худобу, він виліз на берізку, колисався, та й забарився. Потім біжить, аж дрібні камінці під ногами лякаються. Захеканий прибіжить до насупленого діда і каже:

- Діду, отам, де ростуть буки, на землі перо лежало. Хтось, певно, загубив.
- Ти не піdnяв?

- Ні. Страшно було.
- Біжи й принеси.
- Там страшно, там таке понаписуване...
- Біжи, я біля Панського кута зачекаю.

І Василь знову біжить, не підводячи очей, тільки пилоку на польовій дорозі бачить. Підняв перо, заховав у кишеню і стрімголов назад. А дід не дотримав слова, не зачекав. Онук догнав його аж біля Чацьв. Ще здалеку виймає з кишені перо, щоб показати.

- Страшно? – запитує дід і нарешті посміхнеться.
- Ага, – відповідає хлопець і дивиться на дідові руки, які незграбно розглядають знахідку.
- Панське, – каже дід і ховає перо у свою кишеню.
- Коли обое з'явилися на подвір'ї, то першим до них підбіг батько:
- Дівча, чуєте, дівчатко!
- Хвопче, треба у календар записати, – звертається дід до онука, вимаючи з кишені знайдене перо.
- Діду, чужим пером? – здивовано запитав хлопець, аж дід насторожився.
- Ні, – дід бере панське перо і знову ховає у кишеню. – Ні, чужим пером не можна свою радість записувати.
- Митре, завтра підеш до міста, то купи хлопцеві нове перо.

Так – так, уночі завжди треба мати різкий крок, щоб самому додати відваги, а, може когось бодай трішечки залякати.

Коли вранці прокидався, виходив надвір, простував аж ген, де Пастивник губився у непрохідних хащах, і дивився далеко-далеко, де ще й сонця не видно було. Тоді не бачив нічого поганого довкіл себе, зовсім нічогісінько, бачив одну далечину і оту смужечку, яка починає пробивати день. Дивний чорний птах пролетів, криллям закрив оту смужечку світла. Нічого не запам'яталось, лише оте мерехтіння крил, яким відчиняв і приховував надію нової днини.

Одні кажуть, що все почалось відтоді, коли став поштарем. Бувало йде пішки з торбою, повною чужих доль, і думає, як би то воно було, коли б усе склалося інакше. І в любові. Часто над цим розмірковував. У голові все перемелювалось, камінці житейської мозаїки ніби самі напрошувались на своє місце. І все обривалось, щезало, як тільки з'являлись перші сільські хати. Ще раз хотів глянути на все по-іншому, але не вдавалось. Дійсність відбирала силу, щоб зосередитись на придуманому. Після таких роздумів ходив мов без пам'яті. Напружене лице не віщувало нічого доброго. Знову і знову пробував відшукати події, епізоди, почуття, мить радості, солодощі смутку, щоб створити цілісну картину, за якою можна будо б накреслити завтрашній день. Нічого не виходило, його дедалі більше почали дратувати прорахунки минулого. Можливо, не так прорахунки, як те, що нічого тепер не може змінити... Він поспілав усе, що йому в житті вдалось, але вийшло щось дивне, незрозуміле. Спочатку все було як слід, потім почало розлазитись на всі боки і кожної хвилини могло розвалитись так, як і те, що складене з поганого.

У цю діброву навіть птахи не залітали, щоб людям дати знак. Птахам було байдуже до його лиха і горя тих, яких він залишив самітніми та завдав їм ще більшої біди, коли своєї уже не відчував.

Не знайшов його ані підвічірній погляд сонця. Воно було настільки закохане у себе, що у самолюбуванні не бажало бачити щось погане. Прийде місяць і тихим кроком зайде туди, розгорне гіля і тоді... лише нікого з людей тут нема. Десь над ранком місяць ще раз туди загляне, але він вже такий зморений ніччю, що й сам кудись зникає, не лишаючи й знаку...

Метрів за тридцять від нього лежала поштарська торба, шкіра якої від дощу набрякла і зараз нагадувє якогось празвіра. Неподалік на шпичках шипшини були настромлені листи, які ще кілька днів тому були призначенні конкретним людям. Дощ змив адреси, і зараз тільки вітер їх перечитував, копирсаючись в інтимностях.

Постійно ллє. Хмари своїм підборіддям сперлися на верхів'я дерев. Застигли у роздумах, ніби забули, чого так низько-низько спускалися.

Дощем розмиті слова із шипшинового куща падають на землю. Даремно. З них уже нічого не виросте...

Свєнія Кононенко народилася у Києві в 1959 році. Закінчила механіко-математичний факультет Київського університету ім. Т.Г.Шевченка та Київський інститут іноzemних мов. Автор поетичної збірки «Вальс першого снігу» (1997). Перекладас з англійської та французької мов. Нині є науковим співробітником Українського Центру культурних досліджень.

До збірки «Колосальний сюжет» увійшло десять із друкованих в пресі та періодиці та недрукованих ніде оповідань Свєнії Кононенко.

СВЕНІЯ КОНОНЕНКО

КОЛОСАЛЬНИЙ СЮЖЕТ

Грибок на дитячому майданчику погано захищав від дощу. Холодні краплини уперто домішувалися до кави в чашках з відбитими ручками. І до білого сухого в гранчастих склянках. Доць шумів про вічне, а думалося про минуше, яке не хотіло минати. Над головою в чорній осінній мряці поміж інших вечірніх вікон висіло два вікна. Одне кімнати. Друге кухні. Там було сухо й тепло. Але туди не хотілось. Додому, як в могилу. В дев'ятому класі, — він уже тоді зінав, що буде актором, — коли задали вивчити напам'ять монолог з драми Островського «Гроза», він читав так, що всі зрозуміли: «Домой, как в могилу». І не має значення, що монолог жіночий. Справжній актор може все.

Тут, тут, на подвір'ї, у мокрій темряві, було життя. На темних струнах бралися неймовірні акорди. На вулицях горіли неонові ліхтарі, відбиваючись у сонячних вітринах і мокрих асфальтах. Блимали вікна. Щемно летіло осіннє листя, поступово оголяючись кістляві дерева, і це було життя, життя. Поспішали люди, і незримий диригент задавав ритм їхній ході та їхнім швидким розмовам. І вантажники, притуливши до брудних контейнерів, пили пиво зі щойно відкритих зубами пляшок, і в цій заграйці біля чорного ходу до гастроному також пульсувало життя. Все це можна було увібрати в себе, а потім відібрати найдоречніше, відобразити і примусити інших відчути той пульс, той гуркіт у скроках, ті фарби, той грубий вакхічний регіт.

Вранці він тікав з дому в мокре незатишне місто з його неспокійними вулицями та прокуреними кав'ярнями. Доці тобі осені вже шуміли в його крові.

— Давай за цей дощ, — Менченко дістав з-під лавки пляшку, пlesнув у склянки. Гранчаки немелодійно класнулися.

— За дощ, так за дощ, — байдуже погодився він і знову погланув на вікна. Обидва вікна зникли, злилися з чорнотою будинку. Значить, вона пішла гойдати малого. Не дай боже з'явитися додому саме зараз. Відразу суне сина йому в руки, а сама побіжить прати. У ванні забулькає вода, і в ній не шумітимуть звуки життя. І буття чорного вечора не проб'ється крізь душні фіранки побуту.

— Допивай каву.

— Яку заставку ти дав за чашки? По три?

— По п'ять. Нічого, завтра здам, — Менченко засунув до «портахвеля» чашки з відбитими ручками, затим витяг пляшку «Золотої осені», — Давай грітися, бо,

чесне слово, пiti сухе пiд таким дощем - то просто пiжонство. Щоб не сказати збоченство.

Він приречено простяг склянку. Вікна були темнi. Малий може не засинати годину. А то й двi. І осiннi дощi не присипають його... Господi, спав бi!. Коли десь там, за чужими вiкнами, плаче дитя, у тому плачi дзвонить вселенська три-вога, гiрка i не забагненна поезiя життя. А тут свое власне. Волає над вухом, i треба долати сон, носити його на руках, пхати якусь пляшечку, мiняти штан-цi, i так шоночi.

- Чого ти не п'еш, - штовхає його Менченко. Він машинально пiдносить склянку до губ. Вино дешеве, в ротi солодко й неприємно. Ale приемне тепло в стравоходi й шум в головi. Ax боже мiй, скiльки дешевого вина випили видат-нi люди на початку своєї кар'єри в такi незатишнi осiннi вечори!

- Давай ще, - Менченко розливає далi. Шум у потилицi перекриває шум до-шу. В головi починає танцювати п'яна думка: «Усе буде добре». A вiкно у кухнi безнадiйно чорне. Менченко знає, куди вiн дивиться.

- Я тобi казав, не треба рано женитися. 21 рiк не є шлюбним вiком для твор-кої особистостi.

- A сам одружився у 20. I склепав уже двох.

- У мене інша справа. Теща завалтокою. Її мати ще на ногах, доглядає прав-нукiв. A ти радiв, що береш сирiтку, казав, не буде тещi. A теща теж інодi стає у пригодi.

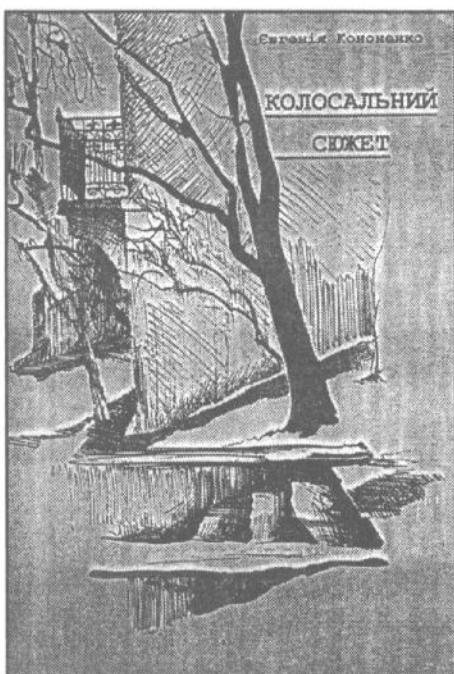
- Вона не сирiтка, в неї є батько.

- A з того батька яка користь? Тихо п'є самогон десь у Тальному. A ти п'еш «Золоту осiнь» на околицi столичного града.

- A що менi робити? Що робити?

Вiд початку осiнi дружина благала його посидiти з малим, щоб вона побiгла до свого iнституту оформити вiдпустку на рiк по догляду за дитиною. Вiн щодня вiдкладав, бо сьогоднi давали камеру, а завтра мав бути саме потрiбний йому бу-тафор. Ішов фестиваль студентських робiт в будiнку кiно. Приїздив угорський сценарист, який окоче спiлкувався з людьми, i цього не можна було пропустити. Вже декiлька днiв вiн носив у кишенi листа, що дружину вiдраховано з iнститу-ту за академзаборогованiсть. Кретини. Неваже не бачили, що до травня вона хо-дила з животом? Не могли оформити її академку без тих папiрцiв? Ідiотизм. Як i все в цьому життi.

А минулу осiнь вони з дружиною обiй-шли вдовж i впоперек. Разом мерзли в темних скверах, вiтаючи перший снiг. Все мiсто належало їм, то був їхнiй вели-кий маєток, де вони знали все. I люди, що вiчно кудись бiгли, не чуячи дзвону струн життя, не вiдчуваючи великого ритму, були хором у життевiй симфонiї. Напередоднi нового року оформили шлюб. Зnайшли цю квартиру. Переiму-вали. Potiм прийшла чорна безсила вес-на. Юнiй дружинi стало важко подовгу ходити. Ale все одно її тягло з ним туди, у коловертъ мiста, в серцевину життя, продовженню якого послужило i їхнє ко-хання. I життя дарувало їм великi радо-щi, яким умiють радiти по справжньому лише обранцi. Важка весна минула. Квiтли сади. Грiло сонце. Коли вони вдвoх сидiли на Хоревiй горi серед роз-кiшних травневих кущiв i запedбаних

плит Фролівського цвінтаря, дружина відчула, що їй треба до лікарні. Боже мій, так хотілося ще до того скласти сесію! Він довів її до Глибочицької, зупинив «швидку». Через дві години вони з Менчем пили збережений останнім саме для цієї події «Боржес». Під вікнами пологового будинку. Він добре пам'ятає смак того вина. Це вам не «Сонячна долина». Або як воно? «Золота осінь».

— Допивай.

— Більше не можу.

— Що ж я тягтиму додому відкриту пляшку? Щоб ота солодка гідь залила мій сценарій? — і після паузи:

— В мене для тебе є колosalний сюжет.

Вікно кухні яскраво спалахнуло. Так, один етап скінчився. Малий спить. Але додому ще йти небезпечно. Його можуть поставити прати.

— Все наше життя — то колosalний сюжет. Який іноді виявляється досить дрібним.

— Це сюжет не з нашого життя.

— Знову з життя слонів? Чи комах?

— З життя людей.

— Сюжет з життя людей! Це справді колosalно! Напиши сценарій про мое життя.

— Про твоє життя ще писати рано.

Так, ще рано. Ніяк вона не йде прати. Йшла б уже швидше. Він вже замерз. І «Золота осінь» не гріє.

— Значить так. Дія відбувається в застійний період.

— Початок інтригує.

— Ти не смійся. Дія відбувається в застійний період.

— Я вже чув. І це природно. Людство ще не забагнуло перебудови.

— Слухай далі. Головний герой — син високого партійця. Члена ЦК.

— ЦК України чи Союзу?

— Не став дурних запитань.

— Гарэзд, розумне запитання. Хто нам дасть кошти на цеківські апартаменти?

— Ти слухай мене уважно. Коштів не треба.

— Ти що, поселиш цеківського синочка в гуртожиток?

— Я його селю в барак, де живуть бродяги. Це можна відзняти на Саперній Слободі, поки вона ще стоїть. Або...

На кухні вимкнули світло. Тепер тільки тьмяно вгадується віконце з ванної на кухню. Хвилин за 20 можна буде йти додому.

— Я власними руками збудую тобі декорації. Візьмеш мене до себе бутафором? Фільм пойде в Канні. І Оскара я тобі теж гарантую. Якщо тільки ти усе відзімеш як слід. Так, в нас лишилося по півкраплині на денці.

Дощ притустив, як перед кінцем світу. Затримтів увесь простір, прошпитий нерівними дощовими нитками. А дружина вже випрала. На кухні знову засяяло світло. Якщо він зараз прибіжить додому, то допоможе їй розвісити пелюшки і повзуночки на мотузці в кухні. Все-таки їй не лізти на стільця.

— Слухай далі.

— Що далі? Мені треба додому.

— Згадав! Де ти був раніше?

— Пив з тобою.

— А тепер служай.

— Я вже чув. Цеківський синочок серед бомжів. У застійний період. Вони що, викуп за вьюго хочуть? То їх би всіх з автомата!

— Ні, все зовсім не так. Ти нічого не розуміеш.

— Зате ти все розуміеш.

— Не все. Але дещо більше за тебе. Я все-таки був у війську. Отже, син високого партійця. Розуміш, йому все набридло.

— Партийцю?

— Ні. Синові. Ти мене не перебивай. Йому не дають товаришувати з ким він хоче. Він не може нікого покохати. Йому все набридло, і апаратура, і Карлові

Варі. І він елементарно тікає з дому. І... без певного місця проживання... У нього, попри все, загострене почуття свободи, яку він здобуває лише в мандрах.

— Такого не буває.

— В тім то і річ, що буває. Я з ним розмовляв у Тотьмі. Я там служив. Буває, ще і не так! От, скажімо, хто твої батьки? З якого ти середовиська? Сам знаєш, які в них убогі інтереси. А ти ж у нас гордість і надія національного мистецтва.

— Ну, мені мама читала казки братів Грім, — трошки образився він.

— А Стендаль ти вже прочитав сам. І Борхеса, і Акутагаву. Але не про тебе йдеться. Отже, спочатку він тікає до якої-небудь геологічної партії, але там його вистежують. І він тікає до тих...вольних птиць.

— І все?

— Зачекай! Я дбаю про те, щоб він мав Оскара, а він не хоче. Ти що, не хочеш Оскара?

— Хочу. Але...

— Але батько-партієць не залишає його. У нього знайомий генерал КГБ, який дає йому... Андрія... розшукати сина, якого теж звати Андрій. Якщо треба — знищити. Син члена ЦК не має права стати бродягою. На це є право лише в дітей простих батьків. І знаходить. Андрій з ЦК читає Андрієві з КГБ свої вірші: «Дощ іде крізь мене вглиб часів, розчилює всі мої кайдани...»

— Краще розмиває! Розмиває кайдани!

— А дощ такий, як зараз. Андрій з ЦК — щаслива людина. Він співає під розбиту гітару пісні на свої вірші, інші бродяги співають його пісні, і йому більше нічого не треба. Він в такий спосіб лишає слід по собі на цій землі.

— А бичі, які люблять пісні Андрія, вбивають Андрія з КГБ? Так?

— Ні, не так. Андрій, шукаючи Андрія серед тих волоцюг, став іншим. В бараці вмирає старий сухотний бродяга. Андрій пояснив Андрієві, хто його підіслав. Вони разом підпалиють ту хижку, де все це сталося, підкинувши туди паспорт Андрія. Він іще зберігав свій паспорт. А тепер його паспорт з огидним цеківським прізвищем згорить, вранці прийдуть місцеві менти і констатують смерть Андрія, який лишився живим. Але вже без імені і без минулого. Вони тиснуть одне одному руки. Мовчки. А дощ такий, як зараз. І обличчя обох Андріїв. Андрій з КГБ все зробить вірогідно. Паспорт згорить лише наполовину. А тіло згорить так, що його вже ніхто не впізнає. Він дарує Андрієві паспорт свободи за містю паспорта, виданого ВВС.

Менч замовк. А він вже бачив ту хижку, і той дощ, і обличчя обох Андріїв, і чув пісню Андрія за кадром.

Вони сиділи мовчки, тільки шумів дощ, такий самий, як над злиденим притулком бомжів в застійний період. Била прошасниця від холоду і від колізій колосального сюжету.

— Але ж ти сам мене навчив першій заповіді — не лізти в те, чого не знаєш досконально. Пам'ятаєш, як ти на другому курсі відкараскаєш від сталеварів?

— Так до чого я веду? Завтра ідемо по квитки на Архангельськ. У загальному вагоні.

— Ой, хоча б у плацкарті!

— У плацкарті ти не зображені справжнього життя. Зорієнтуєшся, де треба буде зійти. Поштовхашся там до весни. Влітку складеш обидві сесії. Триматимеш зі мною зв'язок. Я тобі надсилатиму бісептол. Звичайно, погано, що попереду зима...

— До весни я тут не виживу! Я загиву як особистість! Зйду нанівець як художник!

— І я про те ж саме. Поїдеш вивчати матеріал. На ту осінь все відзначиш. А ще на ту поїдеш у Канни.

— А... — він простяг руку в бік вікон свого помешкання, де тосково світилася кухня.

— Ти знаєш, жінка все винесе. Це ми вмираємо від кожного прип魯. А вони живучі. І запам'ятай: ми усім на світі зобов'язані жінкам. Про це теж варто буде відзначити фільм.

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ШІСТДЕСЯТНИЦТВА

Тема шістдесятників тісно пов'язана з рухом дисидентів, які прискорили розпад російської більшовицької імперії, що рафіновано маскувалася як СРСР. Не всі шістдесятники були дисидентами. Були між ними не тільки Стуси й Симоненки, які життя своє віддали за волю України, але й режимісти і – в поодиноких випадках – навіть такі, які заплямили свою громадянську честь. Але про це пізніше.

Коли догнивають імперії, починають тріщати криги. Московсько-більшовицька військова імперія окоплювала всі країни т.зв. соціалістичного блоку. Вони були західними периферіями імперії, і їхні генески, які в підбитих країнах фактично були губернаторами московського «темного царства», деколи зі свого сервлізму «перетягували» культ, який згодом був названий сталінським терором. З цього погляду треба розглядати шістдесятництво в ширшому, всеімперському контексті, в якому не можна ігнорувати ані такі явища, як Євтушенко¹, Солженицин, Сахаров і Горбачов. Само собою розуміється, що феномен шістдесятництва на Україні, але й у тогочасній Чехо-Словаччині, Польщі, Югославії і т.д., мав свої специфічні особливості, обумовлені їх попереднім розвитком.

Протистояння офіційної політики й простолюддя та його щораз відважнішої опозиції, було у всій імперії. Воно було викликане постійно відчутнішим розривом комуністичної теорії й практики. Саму систему ослаблювала й більшовицька псевдонаука. Пригадую, який гомеричний сміх викликав початок енциклопедичної статті в ВСЭ «Ленін В.И. – великий гений

человечества». Напрошувалось питання: «А хто був малим генієм? А хто – середнім?».. Критично мислячі чехи, які мають ще й дорогоцінний дар Швейка, вважали це ідіотством, з цього реготалися. Найбільш опозиційні погляди в суспільстві мала інтелігенція, а з неї найактивнішими були письменники, всіх жакрів митці і вчені. Не можна ігнорувати ані різні ухили в самій панівній партії, що нагадували ересь середньовічної церковної реформації (Джон Вікліф, Мартин Лютер, Ульріх Цвінглі і Ян Гус).

Феномен українського шістдесятництва має виразно український національний характер. Його ідейні джерела бачимо в українському ренесансі 20-х років ХХ ст., коли на живих традиціях УНР бурхливо розвивалися всі галузі української культури, закономірно проводилась українізація, та навіть червоноармійці, маршируючи вулицями українських міст, співали українські маршові пісні («Все вище, вище і вище...», «Як у полі заплакали гони», «Юнацька кров шумує в наших жилах» та ін.). Пригадую собі їх ще з дитячих років.

Гасло «Геть від Москви!», кинене М. Хвильовим у розпал літературної дискусії в 20-х роках, змобілізувало національну енергію не тільки свого покоління, але іскрою перекинулось і до шістдесятників. З цього погляду генезу націонал-комунізму (Хвильовий-Скрипник-Броз-Тіто-Дубчек), як виразно окресленої політичної опозиції, слід виводити з України, яка носила московське ярмо ще з царських часів, наслідком чого воно в усьому більшовицькому блоку було найжорстокіше і наймарканініше відбилося у голоді

1933 р. і в русифікації, проти якої в Україні в 60-х роках гостро виступив І. Даюба. Його брошура «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (Лондон 1968) сколихнула не тільки Україну, але й інші підбиті Росією народи. Відлуння її прокотилось по всьому світі, а особливо в слов'янських країнах. З цього погляду виступ шістдесятника Даюби можна порівнювати з револютою Хвильового в 20-х роках.

Праця І. Даюби, як трохи згодом і «Лихо з розуму» (Париж 1967) В. Чорновола, справила особливий вплив на українські меншини в Польщі, Чехо-Словаччині, Румунії й Югославії. Українці в цих країнах передавали зміст цих публікацій своїм співвітчизникам.² Заслона над «темним царством» більшовицької Росії починала поволі підійматися, люди цікавились, що там робиться, як живеться простій людині, як перфідно перекручується національна політика.

Перші підняли голос найталановитіші поети тогочасної Радянської України. «1961-ий рік в українській радянській поезії – зазначив критик Б. Кравцов – був переломовий. Прихід невеликого гурта поетів став початком оновлення тієї поезії, що й протягом десятиріч нівечили і терором і соцреалістичними антимистецькими настановами. Того року була видана третя збірка поезій найвидатнішої в цьому гурті Ліні Костенко – «Мандрівки серця». На сторінках київської «Літературної України», яка тоді ще називалася «Літературною газетою», появилися феєрична поема Івана Драча «Ніж у сонці» і більші цикли поезій Миколи Вінграновського, Свєнги Гуцала, Віталія Коротича та Миколи Сингаївського. Визнанено цей гурт, за часом виступу названих поетів, шестидесятниками, і ця назва прищепилася і в радянській і в еміграційній літературній критиці і публіцистиці».

Коли шукати прямих коренів відродженецького руху шістдесятників, воно на самперед у гласності, яка, мов бомба повільної, але чимраз сильнішої дії, вибухла на історичному ХХ з'їзді

КПРС у просторій доповіді Хрущова. Після неї людям у більшовицькій «тюрмі народів» почали розв'язуватись язики. Те, що цю гласність підхопили скоріше всіх письменники, митці всіх галузей мистецтва та інші культурні діячі, всім відомо. Особливо з неї скористались літературні критики й публіцисти. Та ж саме в 60-х роках І. Даюба підкореслив занепад української мови і всього культурного, але й соціального життя на Україні у згаданій праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (Лондон 1968), яка разом з Чорноволовим «Лихом з розуму» (Париж 1967) стала короною руху дисидентів і письменників-шістидесятників на Україні. В поезії одним з перших виступив І. Драч з поемою «Ніж у сонці», публікованою з передмовою І. Даюби в «Літературній Україні» 18.7.1961 р. Знаменита метафора, вкладена в саму назву цієї епохальної збірки, відразу всіх збуджувала й була всім зрозуміла. В унісон її заговорили М. Вінграновський, В. Симоненко, В. Стус, Р. Лубківський, В. Коротич, Б. Олійник, Р. Третяков, Б. Нечерда та інші поети. Найсильніше резонувала її збірка «Мандрівки серця» (1961) Ліні Костенко, яка згодом прославилась історичним віршованим романом «Маруся Чурай» (1979), що став окрасою не тільки української, але й усієї слов'янської поезії.

Ідеї відродження пронизували також романі О. Гончара «Собор» (1968) і «Циклон» (1970), історичні романі П. Загребельного «Диво» (1968), «Первоміст» (1972), «Свіправися» (1975), «Роксолана» (1980), але й драми О. Корнійчука «Крила» (1954), «Пам'ять серця» (1969), В. Минка «Не називаючи прізвищ» (1952) і «Мовчати заборонено» (1958) та ін.

Гласність, а з нею разом і табірні спогади Солженицина і Гжицького та ін., посіяли «ересь» не тільки в партійних колах більшовицької «тюрми народів», але й між її сателітами, на самперед у Чехо-Словаччині, де за «Празької весни» 1968 р. виник рух соціалізму «з людським обличчям»,

який поступово трансформував чеських і словацьких комуністів у націонал-комуністів, подібних до першого наркому (міністра) освіти в Радянській Україні М. Скрипника й письменника М. Хвильового, які разом із європейськими «бундівцями» перші пішли цим виразно ревізіоністичним курсом. Саме «Празька весна» розпочала в Чехо-Словаччині лібералізм і поступову демократизацію (відомий маніфест інтелектуалів «2000 слів»).

Вельми переконливо про розчарування в ідеалах комунізму між працівськими українцями згадує наш відомий фольклорист і громадський діяч М. Мушинка: «Після смерті Сталіна і ХХ з'їзду КПРС наші ідеали стали руйнуватися. Герметично закриті кордони із СРСР почали поволі відкриватися не лише для номенклатурних кадрів, обраних службовців і «туристів» (які їздили туди в рамках обмінних делегацій, службових відряджень або, просто, для «набуття досвіду»), але й для простих людей.

Першими об'єктивними інформаторами про справжнє життя в Радянському Союзі були наші «оптанті», які в 1947 році в кількості 12000 чоловік добровільно переселилися із Пряшівщини в Рівненську та Волинську області в Україні, на місця волинських чехів, які повернулися на батьківщину. В другій половині 50-х років декому з оптантів радянські органи дозволили відвідати найближчу рідню (батьків, дітей, братів, сестер) в рідному краї. Вони пошепки розповідали про «радянський рай». Від цих розповідей волосся дібом вставало. Ми довідалися, що в Україні під час колективізації від штучного голоду померли мільйони людей, що колгоспник у Радянській Союзі є справжнім невільником, навіть паспорта не має, що в той час, коли ми на Пряшівщині боремося за українську мову, в Радянській Україні йде палена русифікація, що там під приводом боротьби з «релігійними пережитками», нищиться не лише шедеври української культури, але й віковічні морально-етичні норми (крадіжка зі спільногого, брехня перед на-

чальством, розпуста, п'янство, хабарництво стали загально поширеними нормами). Тітка Катерина (сестра мами), приїхавши до нас в гості з України, усіх шокувала своїми афоризмами. На трафаретне запитання: «Як ся там маєте?» відповіла: «Ні корови, ні свині, тільки Сталін на стіні». А на запитання про життя в колгоспі зауважила: «У колхозі добре жити, один робить, сім лежить, а як сонце припече, і той один утече». З різних джерел ми довідувались що такі поняття, як «дружба народів», «інтернаціоналізм» є тільки ширмою, за якою ховається імперіалізм чистого зерна. Військове придушення угорської революції 1956 р. та «Празької весни» 1968 р. нас у цьому наочно переконало. Чимало відомостей про справжній стан речей в Радянському Союзі ми довідувались теж із західних радіостанцій. Спочатку ми все це вважали брехнею, та факти були аж занадто переконливими.⁴

Льоди рушили не тільки у Празі й Братиславі, але й у провінціях, з яких саме у Пряшеві – в центрі українського культурно-суспільного життя в ЧСР – найбільше резонували ідеї «Празької весни», які, як іскра, перекинулись до Києва і Львова й посилили шестидесятників. Але й зворотний відгук мобілізував працівських українців – посилене зацікавлення «Літературною Україною», журналами й книжковими виданнями в Радянській Україні. На сторінках працівської «Дуклі», «Дружно вперед» і «Нового життя» щораз частіше появляються статті про «відлигу» в Україні, тамошнє життя простої людини, зростання громадської активності й под. З цього погляду треба говорити про взаємопливи. Важливе значення відогравала видавнича діяльність української діаспори, що тоді особливо орієнтувалась на «самвидав», який різними шляхами пробивався на Захід. Видана в Нью-Йорку в 1967 р. антологія «Шістдесят поетів шістдесятих років» у статті свого впорядника (Б. Кравціва) шляхом протиставлення поколінь виразно підкреслила якісно

нову поезію наймолодшого покоління, що натривало означилось, як покоління шістдесятників. В Чехо-Словаччині цю антологію широко привітав Ю. Бача («Світ відкриває Україну» – «Дукля» 1968, 3), якого незабаром викинути з партії й з роботи й за перевіз «самвидавної» літератури на 4 роки відсудять і повних 20 років примусять мовчати, заборонивши будь-де друкуватися.

Особливо зацікавувалась в 60-х роках чехо-словачька україністика. У Празі в перекладах М. Марчанової та ін. виходить антологія тогоджаної української поезії «Добре слово України» (1961), появляються збірки вибраного з М. Бажана («Роки», 1963) й І. Драча («Теліженське літо», 1964), у антології «Молода українська радянська поезія», 1965, що її впорядкував О. Зілинський, знаходимо переклади віршів Л. Костенко, І. Драча, В. Коротича, М. Вінграновського, В. Симоненка, В. Стуса, Б. Мамайсура, Р. Третякова, Г. Кириченка, І. Калиця, М. Холодного й Б. Нечерди. З прози окремими виданнями вийшли твори Ю. Яновського, О. Гончара, Л. Первомайського, Н. Рибака, М. Стельмаха, П. Загребельного, Є. Гуцала та ін.

На Словаччині 1962 р. вийшло в перекладі Ю. Кокавця вибране в поезій В. Сосюри «Так ніхто не кохав» зі статею М. Неврлого «Поет любові й боротьби», 1974 р. «Золотий гомін» П. Тичини (переклали М. Гевеші та Я. Замбор), 1979 вибране з творчості І. Франка, 1981 «Таємниця твого обличчя» Д. Павличка (переклад Я. Замбора), 1987 «На берегах вічної ріки» Ліни Костенко. В словацьких перекладах виходять окремими виданнями твори О. Гончара, О. Довженка, Р. Іванчука та інших українських прозаїків.

Цікні літературознавчі праці, спрямовані головно на українську літературу 20-х років, виходять у пряшівській «Дуклі»: О. Зілинського «Тичина діалектичний» (2/1967), «Шукання живої води» (про В. Свідзинського, 3/67), «Поет бурі й натиску» (про

О. Влизька, 2/68), «Собор О. Гончара» (3/1968), «Погаслий смолоскип» (чесько-українські зв'язки 20-х років, 4/1968), «Філософ з головою хлопчика» (про В. Поліщука, 4/1969), М. Неврлого «М. Драй-Хмара та новий підхід до неокласиків» (1/1966), «Реабілітація авангарду» ((1/1966), «М. Семенко, український футуризм і словацькі давісти» (3/1966), «Художні напрямки й літературні угруппування в ранній українській пореволюційній Україні» (3 і 5/1968), «Нове про поета Д. Фальківського» (5/1968), «З непублікованих і цензуорою скалічених віршів О. Олеся» (2/1969) та ін. Із статтями різного змісту виступали в цей час на сторінках «Дуклі» також М. Мушинка («Наша пісня», «Бібліографія чесько-українських зв'язків», «О. Олесь зблизька», НТШ – 95 років" та ін.), В. Жідлицький («Польський промінь», «Роман та його проблематика», «Підсумки продовжуються»), Ю. Бача («Не все гарне, що Кулик», «Шлях на широку ниву» та ін.), З. Геник-Березовська («П. Філіпович», «Молоді голоси», «Бразильська антологія»), М. Мольнар («За серйозну критику», «Короткі рецензії», «В. Гренджа-Донський», «Марко Бараболя» та ін.), Й. Шелепець («Література заднього плану», «З'їзд українських радянських письменників», «Роман, осуд і похвала», «Ми – Дада...», «Поезія нашої суспільної кризи»).

Рятівним човном стала тоді «Дукля» і для авторів з Києва, Львова та інших міст України. В ній друкувались твори самвидаву, публіцистика дисидентів (напр.: І. Даюби, І. Світличного, В. Симоненка, В. Стуса та ін.). У Пряшеві, але деколи і в Музеї української культури у Свиднику відбувалися різні конференції й симпозіуми, на яких чимало було гостей з України, Польщі, Югославії, Румунії, але також із Заходу. Пряшів у тих роках став мало що не Києвом поза Києвом. Це добре підмітив Ю. Бача у статті «Пряшів притягаючий і лякаючий» («Дукля», 4/1967): «Пряшів – місто, як місто, має свої

світлі й тіньові кольори. Однак не в тому справа. Пряшів стає поняттям в українському руході. Пряшів – це один з центрів українського культурно-національного життя і, безперечно, центр життя українців Чехо-Словаччини... Чутки й розмови про Пряшів ширшують і голоснішають. До Пряшева прислухаються, починають стежити...» І дійсно – за Пряшевом почали стежити – і то з обох боків колишнього чехословацько-радянського кордону. Не випадково, що навіть на найвищих шпілях комуністичної піраміди у Москві й Києві, на засіданнях Політбюро ЦК і в Чорній над Тисою, куди були з'їхались найвищі керівники ЧССР і СРСР для ліквідації «соціалізму з людським обличчям», говорилось про Пряшів та його «еретиків».⁵

Всеукраїнського значення набули в цей час також видання Української редакції Словацького підвидавництва. Нею тоді керував І. Мацинський, якого після приходу радянських танків до ЧССР позбавили керівництва УР, заборонивши йому друкуватися. Першою за його керівництва вийшла в цій редакції «Ніч на полонині». О. Олеся (1964), видання якої забезпечив М. Мурашко. Після неї виходять твори Б.І. Антонича «Перстені молодості» (1966), Н. Королевої «Сон тіні, 1313» (1967), В. Винниченка «Оповідання» (1968) і Д. Фальківського «Ранені дні» (1969). Пряшівські видання творів цих авторів по суті – по роках їх заборони – звернули на них увагу в Радянській Україні й прискорили там їхнє видання. Це ж саме можна сказати й про пряшівські видання творів Є. Маланюка («Земна Мадонна», 1991) й О. Ольжича («Цитаделя духу», 1991), які готувались у нас у вельми напружений час самоутвердження державності України. Всі вони становлять нині і в нас і в Україні раритети й цінуються, як то кажуть, «на вагу золота».

Треба сказати, що конспіративні зв'язки тогодчасної ЧССР з Україною утримували також деякі радянські громадяні. Для прикладу згадаємо

київського артиста Григорія Булаха, який, одружившись з нашою дівчиною, часто бував у Празі й Братиславі. Через нього передавав я своїм київським і львівським друзям не тільки свої листи, але й поезії Є. Маланюка, О. Ольжича, Ю. Кленя та інших екзилних поетів, підписуючи їх іменами П. Тичини, М. Бажана, Л. Первомайського та інших українських радянських поетів. Деякі «захалявні» матеріали передавали через Булаха також М. Затовканюк і Зіна Геник-Березовська з Праги та І. Мацинський з Пряшева, де київський гість кілька разів виступав на засіданні гуртка українських письменників. Що перевіз конспіративних матеріалів був тоді вельми ризикований, нічого й говорити. Деколи перевозили цікні видання української діаспори навіть визначні українські учени, які приїжджають тоді до нас на різні конгреси, симпозіуми тощо. Пригадую, що будучи в мене на вечері, проф. Є. Кирилюк побачив якось у моїй бібліотеці грубезну книгу С. Наріжного «Українська еміграція», видану у Празі в сорокових роках. Ця річ настільки зацікавила Євгена Прохоровича, що він попросив мене її йому подарувати. Думаю, що ця книжка не пропала й знаходиться десь у фондах Є. Кирилюка.

Окремо треба відзначити успіхи пряшівської публіцистики, в якій тоді лідував Ю. Бача. Це він у статті «Нова літературна хвиля на Україні» («Дукля», 1/1968), реферуючи французьку антологію новітньої української поезії, видану в Парижі 1967 р. з прекрасною передмовою М. Райса, широко привітав у нас шістдесятників, зазначивши при тому вкрай недостатнє ознайомлення світу з Україною та її багатою культурою.

Пожвавились зв'язки України та кож із Польщею, Югославією й Болгарією. Фольклористичні заїзди М. Мушинки до русинів-українців у Новому Саді й Бачці мали також дисидентський характер. Там у нього «були добри друзі: редактори-письменники Дюра Латаяк, Дюра Папгаргай, Микола Кочіш, Дюра Варга, Іриней Тимко,

Михайло Ковач, Микола Скубик, Симон Сакач, Любо Медеші». ⁶ Польща, до якої недавно належала Галичина, давно вже була досить добре ознайомлена з українською проблематикою. Після другої світової війни кафедру української мови й літератури очолював на Варшавському університеті Проф. С. Козак, який був тоді членом редакції ж. «*Slavia orientalis*». В цьому реномованому філологічному журналі публікувались також українознавчі праці, між ними й важлива студія «Київські неокласики» (3/1974), за яку обидва автори були покарані: С. Козак, незважаючи на те, що лише переклав цю працю, був позбавлений кафедри в університеті, М. Неврлій, передчасно посланий на пенсію, що фактично теж означало усунення від праці. Цей присуд тільки підкреслює «крамольний» характер цієї студії для тогочасного тоталітарного режиму.

Ще гірше заплатив за свій вагомий вклад в україністику сербський полоніст Стоян Суботін, що був тоді професором Београдського університету. Його трагічний випадок вимагає докладнішого пояснення. Автор цієї статті познайомився з ним на одній зі славістичних конференцій. Нас зблизили не лише професійні зацікавлення, але й гра в шахи, яка була для нас обох «конником», т.е., як кажуть у світі й на Україні, хоббі. Приїжджаючи час від часу на наші конференції й симпозіуми в Смоленицях (замок недалеко Братислави), Стоян завжди зупинявся у мене, інколи ми грали в шахи аж до ранку. Сили були рівні, кожному хотілось виграти. Говорили ми між собою по-російському. Одного разу Стоян привіз мені «Розстріляне відродження» Ю. Лавріненка, видане 1968 р. польським вид-вом у Парижі «Культура». Моїй радості не було кінця. Поезія, якою захоплювався я, ще будучи юнаком на Україні, враз переді мною ожила. Деякі вірші живо пригадалися. Коли я запитав, де він таку цінну книжку дістав, Стоян відповів: «Моя дружина працює бібліотекарем університетської бібліотеки

в Београді, часто їздить службово до Парижу, де у вид-ві «Культура» мене трохи знають». – «От було б чудово, – сказав я тоді, – коли б таку книжку пропасувати якось в Інституті літератури до Києва!» Я й думати не міг, що Стоян мене послухає і, попросивши свою дружину привезти йому ще один примірник «Розстріляного відродження», надіслав його – разом з кількома югославськими виданнями до Києва. Проти сподівання просто якимсь чудом книжку в Інституті літератури, як запевнив мене Є. Кирилюк, одержали. Пригадуючи з приміткою до «Проклятих років» Ю. Клена про православного священика в Полтаві 20-х років Суботіна, я часто хотів запитати Стояна, чи то не був його батько, але все якось вагався. Незручно було в тих часах питатися доброї людини про її походження, та ще й таке «класово вороже». Всі дані, однаке, свідчили про те, що мій друг дійсно був сином цього Суботіна. Стоян пізніше якийсь час жив і студіював у Варшаві, де, як зазначає Клен у згаданій примітці, отець Суботін був тоді «протоєрей варшавського собору». Стояну я часто оповідав про свої дитячі й юнацькі роки, прожиті на Україні, в тому плані й у Полтаві, де саме в 20-х роках мій батько викладав німецьку й польську мову в полтавському ІНО. Я відчував, що й це наближує до мене Стояна. Часто між нами, особливо на прогулянках у Смоленицях, виникали й суті фахові розмови. Я помітив, що він цікавиться українськими справами. «Кобзар» Шевченка, українська школа в польській літературі і деякі праці українських учених йому були відомі. Раз при такій нагоді я запропонував йому час від часу «пересідлати» зі своєї полоністики, в якій він був паном, на україністику, яка в Югославії не була на такому рівні, як у нас у Чехо-Словаччині. Яка ж була моя радість, коли він мені десь через рік-другій надіслав сепарат своєї обширної статті про українську літературу, опублікованої в щойно виданій югославській енциклопедії. Я з нею відразу ознайо-

мився і майже із затаєним подихом читав у ній також про творчість письменників української діаспори – про Є. Маланюка, Ю. Клена, Л. Мосенда, О. Ольжича, О. Лятуринську та ін. От саме ця праця С. Суботіна й була причиною його передчасної смерті. Трохи згодом я довідався від своїх югославських друзів, що він став черговою жертвою НКВД. Сталося це за особливих обставин. В розпал літа поїхав він з родиною з Београду, де мешкав і де я в нього бував (Терезіє I), на один з пляжів на Адріатику. Там, на морському березі, побачили тоді його московські колеги, яких він знав з різних славістичних з'їздів. Між ними, однаке, був якийсь досить підозрілий тип, якого ані він, ані ніхто з його югославських друзів не знав. Весела компанія підійшла до Стояна й запросила його «на стакан водки». Стоян – душа компанійська – радий був зустрічі, запрошення одразу прийняв і, перепросивши дружину й доньку Таню (пам'ятаю, що вона була тоді ще гімназисткою), які з ним були на пляжі, відійшов. По дорозі до веселої компанії приєднався ще якийсь професор з Београду. Куди вони пішли й що там діялось, довідалась дружина Стояна, яка була мін. походженням з України, і донька Таня аж пізніше. Чекаючи його на пляжі, почали хвилюватися, бо Стоян все не було. Аж раптом він повернувся. Трохи полежавши, пожалівся своїм рідним, що в нього поболює голова: він піде в готель, де мешкали, відпочити. Почало смеркатися а Стоян не повертається. Його дружина й донька, не дочекавшись його, пішли додому самі. Зайшовши до своєї кімнати, побачили Стояна горілиць на ліжку. Біля уст було повно білої піни, він ледве дихав. Негайно викликали лікаря, але Стоян між тим помер. Лікар сконстатував, що був отруєний. Цю версію про його смерть я чув від його колег, так тут Й й передав. Зразу ж я лише про це довідався, написав його дружині співчутливого листа й зажадав у неї бібліографію його праць для некрологу, але на два мої листи жод-

кої відповіді не одержав. Саме тоді посилилась охорона чехо-словацьких кордонів. Листи державна безпека перехоплювала, почався терор. Нашим правителям не було бажано, щоб правда про «Празьку весну» й про вторгнення військ Варшавського договору пробивались до світу. Стоян Суботін був моїм найцирішим сербським другом. Я йому завдячу, що в тих часах міг я час від часу дещо публікувати в югославських славістичних органах, дістаючи гонорари в твердій валюті.⁷ Ми часто мінялися сепаратами своїх праць. Стоян забезпечив мені раз десятиденний побут в т.зв. «Solaris hoteli» у Шибенику. Найчастіше темою наших розмов був Радянський Союз, особливо Україна, де вже «варилося» та де поневолені народи пробуджувались з довговічної неволі. Ця тема, зрештою, резонувала тоді не тільки в колах інтелігенції але й між простим народом.

Досить загадковою та й до нині ще нез'ясованою була також 1976 р. передчасна смерть нашого передового славіста Ореста Зілинського,⁸ що тоді був науковим працівником Інституту чеської й світової літератури Чехо-Словацької АН у Празі. Разом з дружиною, відомою у нас маляркою письменницею Євою Бісс-Капішовською, він поїхав на літній відпочинок на Шираву – озеро в Східнословачькому краї. За неррисутності п. Єви, котра поїхала портретувати якусь «американку» (так звали «українців», що приїжджали з Америки), він пішов до близького лісу по гриби. Пані Єва, повернувшись на другий день на дачу, яку їм позичили знайомі, чоловіка вже не знайшла. Не знали, де він подівся, ані люди з сусідніх дач. Довелось звернутись за допомогою до поліції. На другий день О. Зілинського знайшли у лісі мертвим. Він лежав горілиць на землі, закиданий листям, що аж ніяк не свідчило про самогубство. Пізніше дружина вченого довідалась, що за її чоловіком приїхали якісь люди автом і разом з ним кудись від'їхали. Знайшлись навіть якісь підозрілі світлини, але

дальше розслідування за тогочасного режиму було припинене. І. Мацинський говорив мені, що це праця НКВД, Зілинський, мовляв, багато зізнав і був для визволителів з 1968 р. небезпечний. Твердив також, що той, хто його продав, живе між нами. Не важко, мовляв, хто його убив, але важливе те, хто показав на нього пальцем. За цю версію не ручаюсь – *relata refego*. Смерть О. Зілинського доповнила невинні жертви, що їх у Празі, Братиславі та інших містах ЧССР постріляли зі своїх кулеметів московські танкісти в часах придушення «Празької весни».

Хвилі «Празької весни» перекинулись і до Болгарії. І в ній, як і в інших країнах, що були поневолені Москвою, почався рух інакодумців. Лідером його став науковий працівник Інституту філософії Болгарської АН Жельо Желев. Його праця «Фашізм», де цей людиноненависницький режим порівнювався з комунізмом, ходила спершу по руках у рукописах. «Самвидав» хвилював уміще більше, ніж легальне друковане слово, бо ж був «забороненим овочем». Доля його автора була подібна до долі українського дисидента Івана Даюби. Ж. Желева негайно було позбавлено праці. Він 15 років був безробітний та ще й з тавром «дисидента». Його праця вийшла друком аж 1982 р., а сам він згодом став президентом вільної Болгарії.

Як бачимо, ідеї національного відродження, які запалювали особливо літераторів, науковців, а поступово й політиків, резонували у всій Слов'янщині, яка досить сильно відчувала «опіку» старшого брата, що під маскою інтернаціоналізму й дружби народів здійснював імперську політику, пригнічуючи й поволі русифікуючи слов'янські народи. Оскільки різні кола інтелігенції жадали більше творчої свободи, в політиці цей рух набрав сили революцізму, що виявлявся в «соціалізмі з людським обличчям». Дубчека. Найбільш активною була всюди творча молодь, яка бунтувалася проти мертвих канонів соцреа-

лізму, що сковував творчі пошуки й свободу творчості.

Відзначити треба також всеобщу допомогу еміграції, яка різними каналами посилається в Україну, до Польщі, Чехо-Словаччини, Югославії і т.д. літературу вільного світу. Особливо треба при цьому згадати 10-томну «Енциклопедію українознавства⁹», яку в Парижі-Сарселі видавали В. Кубілович і А. Жуковський. На її сторінках збереглись дані про багатьох розстріляних, депортованих у Сибір і по-різному репресованих українських учених, письменників, театралів, художників і т.д. Кожна стаття в ЕУ свідчилася про вільну думку в вільному світі. За «залізною заслоною» радо вітали теж виданням ВУАН у Нью-Йорку, екзильного НТШ, знамениті публікації «Прологу» в Нью-Йорку,твори Є. Маланюка, Ю. Клена, Л. Мосандза, І. Багряного, Д. Гуменної та ін. письменників українського розсипання. Це ж саме треба сказати й про наукові праці Д. Дорошенка, Ю. Шевельєва, О. Пріцака, І. Шевченка, Ю. Лавріненка, Ю. Костюка та інших екзильних вчених. Всі вони пробуджували в поневоленій батьківщині історичну пам'ять, вселяли віру в перемогу, мобілізували до боротьби за вільну Україну.

Наприкінці варто висловити кілька рефлексій з конференції про шістдесятників, що її двічі в 1996 р. влаштували СПУ у своєму приміщені на Банковій 2. Головував на ній поет В. Кордун. Після короткої, але продуманої доповіді акад. М. Жулинського, яка кинула жмут думок і тез для дискусії, почалось обговорення різних аспектів шістдесятників, що передішло в спогади й оцінки недавнього минулого (І. Даюба, Ю. Бадзьо, Л. Світлична, М. Холодний та ін.). Були голоси й проти глобального розуміння шістдесятників (Н. Околітенко, М. Холодний та ін.). За селективний підхід до цього явища також і я, але побоююся, щоб воно не переросло до літературного братобійства. Сучасна ситуація в Україні вимагає миру й злагоди,

до чого закликає і Президент Л. Кучма.

Один з дискутерів, назвавши глобально комуністичну опозицію тих літ ліберальним комунізмом, не узгляднив – на мій погляд – специфічно слов'янських проблем цього явища, яке у наших умовах краще б назвати націонал-комунізмом. Україна в цьому приклад наймаркантніший, вона перша була загрожена плановою русифікацією. А така поволі, але певно, починалась і в інших країнах більшовицького блоку. Вельми вагомим був внесок Ю. Бадзя, який диференціював шістдесятників, підкресливши, що між ними були не тільки некомпромісні борці за волю України – В. Симоненко, В. Стус та І. Світличний, – (з ним мене познайомив Гр. Кочур), але і конформісти (названо одного прозаїка і двох поетів). Один з них – і то досить відомий – своїми доносами післав на ешафт талановитого поета В. Кривця. Сказано це на цій нараді не з почуття помсти, але для того, щоб пригадати – хто був хто. Конформісти були й між науковцями. Пригадую, як десь початком 80-х років, виходячи з двома колегами – тоді вже докторами наук – з Інституту літератури, зайшла розмова про І. Даюбу. «Ох, цей Даюба – сказав один з них – багато лиха натворив!» «Ні, друзі, – відповів я – з цим не погоджується. Його «Інтернаціоналізм чи русифікація», як Шікакова голубка, облетів увесь світ. Він – сумління сьогоднішньої Україніз». Незважаючи на це, обох їх я й нині поважаю. Обидва вони збагачували і далі збагачують українське літературознавство.♦

Пряму й товариську розмову про шістдесятників треба продовжувати, бо ж по свіжих слідах згадується найкраще. Хоч сказано було чимало, але, звичайно, не все. Ця тема багатопланова, і всі її аспекти годі на двох зібраниях окопити. І це тим більше тому, що чимало письменників і критиків, особливо з інших міст України, було відсутніх. Та й не всім поталанило одержати слово. Загалом пи-

сьменницька нарада про шістдесятників, де виступали й чільні письменники (І. Даюба, Ю. Мушкетик, М. Холодний, В. Мельник та ін.), своє завдання виконала, і було б бажано, щоб її матеріали були видані в збірнику. А щоб він був повніший, варто сказати чимало й про слов'янський контекст шістдесятників, бо ж їхні ідеї найбільш резонували в слов'янських країнах.

Микола Неврлий

Примітки

- 1/ Варто згадати Його епохальну поему «Наследники Сталіна» (1962) і збірку «Нежинь», (1962), яку я відразу зрецензував, але рецензію не міг ніде просунути. Вона, на жаль, залишилась у рукописі. Вельми популярною була тоді теж його «Автобіографія», в якій поет з гордістю писав, що Його дід походив з українських гайдамаків.
- 2/ Див про це: М. Мушинка, Колеса круться... Спогади I. Пряшів 1998, с. 56-68 та ін., а також Ю. Бача, Листи самому собі. Пряшів 1998, с. 135 та ін. Хто хоче докладніше ознайомитись з дисидентським рухом на Припівінні, повинен би обидві ці публікації прочитати.
- 3/ Шістдесят поетів шістдесятих років. Антологія нової української поезії. Вид. «Пролог», Нью-Йорк 1967, с. 5.
- 4/ М. Мушинка, Там таки, с. 25.
- 5/ Докладніше про це: Ю. Бача, Там таки, с. 151.
- 6/ М. Мушинка, Там таки, с. 94.
- 7/ З головніших праць це були: *Ukrajinsko avangardno pješništvo*. -Kolo, Nr 10, Zagreb 1967; *Škola kijevskih neoklasika*. - Književna smotra, god.6, broj 18, Zagreb 1974.
- 8/ Порів.: М. Мушинка, Там таки, с. 14.
- 9/ Будучи 1968 р. в Парижі, де саме студіювала моя дочка, на прохання Проф. В. Кубійовича, якого знав я ще з Кракова, опрацював я для ЕУ понад 30 гасел про модерну українську літературу. Вийшли вони без моого підпису, бо ж у тих часах не було в ЧССР ще небезпечно. Крім мене співпрацювали в ЕУ ще О. Зілинський, трохи згодом і М. Мушинка.

Інтимна лірика Тараса Шевченка на Косаралі

(До 150-річчя написання)

Тема інтимної лірики в творчості Шевченка не проста і вимагає певного такту, обережного ставлення. Оскільки йдеться про найглибиніше, задушевне, сuto особисте в поетовому серці. Одночасно, проникнення в інтимний світ митця створює для нас його живий, повнокровний образ і є, мабуть, найтоншим ключем до скarbів його душі, до осянення цієї могутньої «поезії бажання жити».

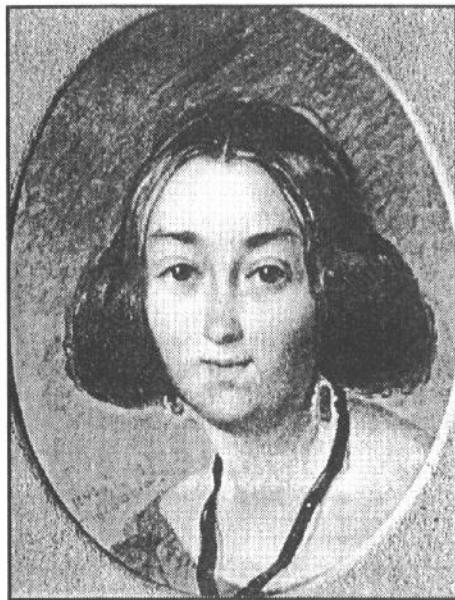
Творів сuto інтимної лірики у Шевченка не багато, хоч тема кохання присутня у багатьох його поезіях. Якщо у творчості до заслання (за виключенням посвяти Оксані Коваленко в поемі «Мар'яна-черница») фактично не має особистої любовної лірики, а «наскрізним ліричним мотивом є скоріше не кохання, а туга за ним», то на засланні Шевченко дає нам не лише можливість доторкнутися до особисто ним пережитого, як у творах «Мені тринадцятий минало», «Ми вкупочці колись росли», «Не молилася за мене» чи «Сонце заходить, гори чорніють» та інш., але й створює перлини любовної лірики, чи не найкоштовніші у своїй творчості. Маю на увазі твори «Г.З.» та «Якби зострілися ми знову». Ю. Івакін взагалі вважає, що лише ці два вірші та ще кілька з так званого «Ликериного циклу» власне і складають інтимну лірику Шевченка.

Якби зострілися ми знову,
Чи ти злякалася б, чи ні?
Якес тихеє ти слово
Тойді б промовила мені?
Ніякого. І не пізнала б.
А може б потім нагадала,
Сказавши: – Снилося дурній. –
А я зрадів би, мое диво!
Моя ти доле чорнобрива!
Якби побачив, нагадав
Веселес та молодес
Колишнє лишенко лихес.
Я заридав би, заридав!
І помоливсь, що не правдивим,
А сном лукавим розійшлося.
Слізми-водою розлилось
Колишнє святе диво!

(Косарал 1848)

Т. Шевченко. Автопортрет. 1849. Папір, сепія.

Т. Шевченко. Портрет Ганни Закревської. 1843. Полотно, олія.

глибшими, неповторними фарбами: «Свято мое чорнобриве», «тими очима Аж чорними — голубими».

Особливий інтерес в інтимній ліриці складає категорія «мовчання» естетики Шевченка у вигляді пропусків, перебивок у тексті, криptonімів, осікльки часто несе істотне, а іноді вирішальне навантаження. У поетичному мисленні Шевченка ця категорія постає у двох іпостасях: «мовчання до слова» і «мовчання після». В першому випадку мовчання постає як прихована присутність ще не виявленого почуття, тобто як потенціальна поезія, що чекає свого народження. Інша річ, коли мовчання постає як «останній вимір слова», що виявило всі свої можливі значення. Таке мовчання знаменує природне продовження вірша у нашій уяві. Для поета характерне також віртуозне уміння повністю використати весь вміст однозначності слова і одночасно залишити його недоговореність, багатозначність сприйняття.

Всі ці коштовні перлини стали новим словом в українській ліриці. Враховуючи, що любовна лірика в українській поезії була ще не розроблена, що її шлях від перших несміливих кроків у другій половині XVI ст. до таких шедеврів XIX ст. як пісні і романси на слова І. Котляревського, Є. Гребінки, В. Забілі був довгим і суперечливим, Шевченко, безперечно, тут виступає новатором. Він вільний від умовностей поетичної форми, вона сама йому підкоряється. Тут думка стає емоцією. Саме любовна лірика Шевченка чи не найяскравіше ілюструє, що поезію слід приймати, насамперед, як естетичну категорію, а не політичну декларацію.

Униканням сuto поетичних вищуканостей, умінням надати поетичногозвучання словом і поняттям, Шевченко творить принципово нову поетичну естетику. Буття в поезії більше не розпадається на сфери високого і низького, поетичного і прозаїчного. Саме життя у своїй багатогранності стає поезією. В його любовній ліриці вперше в українській поезії знайшла відбиття повнота людської індивідуальності. І це є одним з переконливих аргументів Шевченкової тези, про те, що людина створена для щастя, що осяяне щасливою посмішкою її обличчя є найвищою цінністю на землі.

Тетяна Андрушенко (Київ)

Дійсно, у цих інтимних віршах, таких відвертих, і, водночас, таких цнотливих — щирість серця поета, і шляхетність його почуття, і новаторство зрілого майстра слова. Найтонша гама почуттів закоханих, легка велична хода, чарівне сяяння очей коханої, плин часу, невимовний біль розлуки, зрештою, саме таїнство кохання, як найвище людське почуття — все стає тканиною твору, матеріалізується у слові. Рядки любові стають генератором болю самотності.

А ти, доле!

А ти мій покою!

*Мое свято чорнобриве,
І досі між ними
Тихо, пишно походжаєш?
І тими очима,
Аж чорними-голубими,
І досі чаруєш
Людські душі?*

Звична для поета палітра змалювання жіночого образу — «чорнобрива», «карі оченята», «зоря», «серце мое», «стан гнучий» — збагачуються новими

ІВАН БАГРЯНИЙ і його роман «САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ»

Життєва доля письменника

Як людина, письменник, громадський діяч Іван Багряний (1906-1963 рр., справжнє прізвище Лозов'яга) пройшов надзвичайно складними етапами життя: у 1926-1932 роках займався переважно літературною діяльністю. За політичний «самостійницький український ухил в літературі й політиці», як «яркий український шовинист», заарештований у 1932 р. і засуджений на 5 років концтабору, звідки 1937 р. втік. Повторно заарештований на початку 1938 р. і просидів під слідством 2 роки і 7 місяців. Восени 1940 р. звільнений через тяжку хворобу легенів та головне через брак матеріалів для повторного засудження. На початку війни І. Багряний перебував на фронті як народний ополченець і залишився на окупованій німцями території. У 1942 р. мав бути розстріляний німцями, але випадково врятувався. У 1945-1963 рр. перебував на еміграції переважно у Західній Німеччині. Займався літературною творчістю та організував українське літературно-мистецьке життя у Західній Європі.

В обох арештах під слідством І. Багряний пробув 3 роки і 6 місяців. Строк достатній для того, щоб самому пройти тюремним пеклом і детально, до подробиць, пізнати долі таких же нещасних, невинно арештованих і засуджених людей. З допитів і слідства першого арешту І. Багряного протоколи не збереглися. Збереглися лише матеріали під назвою «Контрреволюційне й елементи контрреволюційного в моїй літературній роботі» (від 24.4.1932) та «Додаткові свідчення» (від 9.8.1932).

Ці документи проливають світло на літературно-культурну й політичну атмосферу на Україні тих часів. Українську патріотичну інтелігенцію поголовно звинувачували у контрреволюції, буржуазному націоналізмі і навіть у фашизмі. Подібні звинувачення були фактично доносом – органам державної безпеки й судам лишалося лише юридично оформити та виконати вирок. За доносами і сфальсифікованими звинуваченнями арештували, судили й розстрілювали сотні тисяч українців, переважно інтелігенцію як «ворогів народу». У цю категорію «ворогів народу» був заарештований також І. Багряний.

При другому арешті у 1938 р. слідство ставило І. Багряному у вину, що він ніби був активним учасником антирадянської повстанської анархічної організації та проводив антирадянську діяльність. Маючи досвід з попереднього слідства, табору і заслання, І. Багряний «визнав себе винним у проведенні антирадянської агітації... але категорично відкидав звинувачення в причетності до контрреволюційної організації і твердо стояв на тому». Як пише Надія Миронець, «можливо, саме цим врятував собі життя» («Слово і час». – Київ, 1995, ч. 5-6, ст. 68).

Слідство і тюремні тортури, особливо другого арешту, лягли в основу роману «Сад Гетсиманський», а Іван Багряний став прототипом головного героя роману Андрія Чумака. Факти і події з життя письменника, його переживання й спостереження відбиті також у таких його літературних героях, як Григорій Многогрішний («Тигролови», 1944), Максим Колай («Людина, яка іде над прірвою», 1948-1949).

Роман «Сад Гетсиманський» вперше опубліковано 1950 р. Коли В. Винниченко ознайомився з текстом роману, то у листі до І. Багряного писав: ваш роман – то «великий, воїнічний і страшний документ». Літературознавець Г. Костюк писав, що роман І. Багряного є симбіоз «сюжетного твору й мемуарного репортажу, то є такий художній твір, у якому є багато деталей «з власної тюремної практики» автора. Сам І. Багряний писав: «Всі прізвища у цій книзі» – працівники НКВД, тюремної адміністрації, прізвища в'язнів, за винятком лише кількох змінених, «є правдиві».

Роман І. Багряного «Сад Гетсиманський» є у світовій літературі одним з перших художніх творів, який на багатому фактичному матеріалі розкриває драму

сотень тисяч людей у радянських тюрмах 30-х років. «Архіпелаг ГУЛАГ» О. Солженицина був написаний на два десятиліття пізніше.

Назва роману «Сад Гетсиманський» взята з євангелії. У цьому саду близько Єрусалиму Христос часто збирало своїх учнів-апостолів, у бесідах з ними відкривав їм тайни свого вчення, кріпив їх віру в себе, щоб не впали у спокусу діявола, сам переживав душевну боротьбу. У цьому саду римські воїни зі згодою жідівських первосвящеників і фарисеїв, у супроводі юди арештували Христа і віддали суду... Символічність назви роману полягає у тому, що, подібно євангельській розповіді про страшні муки і переживання Христа під час суду і розп'яття на хресті, в романі І. Багряного змальовано неймовірно жорстокі катування невинних людей купкою зрадників і сліпих виконавців їх наказів.

Міцні духом – «вороги народу»

Старий коваль Яків Чумак, відчуваючи свою кончину, наказав жінці скликати синів, бо «хотів перед смертю сам заповіт їм батьківський дати» (тут і далі цитати подаються за виданням: Іван Багряний «Сад Гетсиманський». Київ, вид. «Дніпро», 1992 р., 528 стор.). У батька було четверо синів: Микола – найстарший, високий офіцер Червоної армії, Михайло – моряк, теж офіцер, Сергій – пілот і командир, орденоносець. На поклик батька вони злетілися з усіх кінців великої країни, та живим його уже не застали. Мати передала їм його заповіт: «Щоб ви, сини його вірні... міцно купи трималися та й найменшого брата рятували». Четвертий син, Андрій, інженер-авіатор, який перебував «у тім Сибіру, на тій холодній десь категорі». Ніхто з рідних не зінав, що Андрій втік із категори і «вже чотири роки маневрує по світах, живучи інакожі і працюючи в кожному місті доти, доки не починає хтось ним цікавитися більше; тоді він зривається й шукає іншого місця». Так обкружляв увесь СРСР з Камчаткою й Середньою Азією. І заїхав до рідного дому не на зов батька, а зовсім випадково, щоб побачити рідних, побути з ними день-два, чи, може, годину, і зовсім не сподівався застати тут братів.

Андрій раптом з'явився в колі рідних «такий, якого ніхто не сподівався бачити. Уявлюваний замученим категоржником, обдергим і худим, і нещасним, він, тим часом, мав вигляд гордої, сильної і високопоставленої особи». Зустрівшись так несподівано, брати просиділи за чаркою цілу ніч, а вранці «елегантний сержант НКВД і міліціонер» при братах, матері і 14-річній сестрі Галі Андрія заарештували. Бачачи цю картину, мати «перевела очі на своїх синів і довго дивилася на них диким, страшним поглядом – повним здивування, жаху, відчаю, жалю й кричущого невисловленого запитання – хто” зрадив наймолодшого”.

Брати Чумаки були «важними персонами» в планах державної безпеки і їм випало на долю перенести найбільш вечувані тортури. Щоб читач мав хоч би приблизне уявлення про них, ми більше придивимося до образу Андрія Чумака.

Сидячи в тюрмі окружного міста, Андрій Чумак аналізує відносини між ним і братами. Ще в роки юності «вони присягалися всім своїм еством любити добро і ненавидіти зло, бути вірними, бути дружними...». Андрій «так безмежно вірив у своїх братів, як у свою матір, як у свого батька, як у самого себе», тому «ніяке підозріння не вкладалося ані в його голову, ані в його серце» про можливу зраду з боку братів.

Начальник окружного відділу НКВД Сафігін, «не дурний з вигляду... грубіян і напевно деспот», лицемірно і підступно каже Андрієві: «Я не ваш слідчий і не господар вашої долі, – те все ще перед вами... але я можу дати вам добру пораду... що від вас залежатиме – загинути по-дурному... чи видряпатися й повернутися до життя... А для цього ви повинні... признатися у всьому щиро... покаятися чистосердечно», «Довести свою вірність... заслужити прощення... і «видати всіх своїх спільніків». Цей психологічний натиск у різних формах, вишуканих і до краю грубих, підкреслено «доброзичливих» і садистично загострених буде супроводжувати Андрія протягом довгого перебування у тюрмі.

З районної тюрми попереднього ув'язнення Андрія перенесли до Харкова і посадили у новозбудовану оригінальну тюрму, «про яку весь Харків довго нічого не зінав, хоч і стояла та тюрма в самісінськім його серці». В час свого першого ув'язнення у цій тюрмі Андрій прожив «цілий рік в камері самотнього ув'язнен-

ня», «рік тюремних мук і палких, нікому не звірених мрій, рік крайньої зосередженості в собі, рік безкінечних дум і жагучих поривань до волі, – рік самотини в 24 роки». Тепер, в час другого ув'язнення у харківській тюрмі Андрієві було десь 30 років...

Андрій по своїй натурі належав до тієї категорії людей, які, «потрапивши в критичну ситуацію, в стан аварійний, не замрежують ніколи очей, а сприймають все в зрячку, хочуть все бачити, обмазати, перевірити, спробувати, ідуть небезпеці назустріч, прискорюючи смідомо розв'язку» ситуації, в яку потрапляють. Андрій був сином свого класу, свого народу, своєї епохи: «навряд чи якийсь дворянин колись більше пишався зі свого соціального стану й зі свого походження, як пишався Андрій. І навряд чи якийсь дворянин більш гордо тримав свою голову, ніж Андрій. Він звик ходити по своїй землі саме як її господар і пан. І це почуття було основою його душі й світосприймання. Відбери це почуття – і Андрія немає». Він був романтик, «хрецьений в огні й бурі революції» і фанатично вірив в історичну місію свого класу, свого народу, «того народу, що мусить бути гегемоном на своїй землі».

У харківській тюрмі Андрій потрапив до рук «сухорявій, рудогривій...досить молодій і досить гарній, в військовій блузці», «вогненногривій фурій» – майору Нечаєвій. Йому здалося, що вона своїми великими очима дивиться на нього як «на свою нову власність»; вона лаяла його «двадцятиповерховим жахливим матом»; «так віртуозно лаялися колись тільки моряки, але й то сп'яну і тільки на вулиці. Але щоб так лаялась жінка!»

Після такого прийняття Андрія кинули у камеру 49. Колись то була одиночна камера, тепер там лежало 27 голих людей. «Ми всі тут голі, як святі, бо душно й пітно від тісноти, та й попріло все у нас. Влаштуйтесь, товариш, як дома. І не думайте злого», – сказав один з в'язнів і попросив Андрія роздягтися донага. Він прислухався до голосу в'язнів: «...ми сидимо тут, як турки, бо не маємо права ані ходити, ані стояти, ані лежати...Тільки сидіти, і то тихо...Говорити голосно – заборонено. Сміятись голосно – теж...заборонено писати будь-чим і будь-що...заборонено бити блощицю на стінах...заборонено не тільки спати, а й дрімати вдень, заборонено...». В цій камері деякі в'язні «сидять навіть по рожові під слідством, а більшість по кілька місяців, лише окремі особи прибули недавно». Андрій спостеріг, що всі ці люди страшенно перелякані, зацьковані, настрашенні, «вони навіть самі собі бояться сказати правду».

Андрій Чумак побував у різних тюрмах, сидів у різних камерах, та щось подібного він не бачив! Він «потрапив у новий світ, існування якого навіть не підозрював». Слухаючи розмови в'язнів, спостерігаючи атмосферу, в якій вони живуть, він поступово вловлював основну тенденцію цієї модернії інквізіції – «обернути людину в ганчірку, в тварину, в безволіального пса, що скавутиль і плаzuє, готовий лизати що завгодно, від чобіт починаючи. Обернути її в ганебну моральну руйну, розчавити їй знищити те, що називається людською душою...А тоді вже викинути її на фізичний смітник».

Перебуваючи в камері, Андрій знайомиться з такими жахливими поняттями, як малий і великий «конвеєр», «колоти» людей, «розколюватися», «брехалівка» і т.п. Наприклад, «колоти» означає «розколювати биттям людину психічно», хто не витримує, той «признається» у всіх злочинах, які інкримінують в'язневі слідчий. «Найmodерніші тортури такі, що їх мало хто витримує – кожен розколюється, а як не розколюється, то божеволіє». З розмов в'язнів Андрій зрозумів, душою відчув, що вони ні в чому не винні люди, але більшість з них, уникаючи мук і катування, вже розкололися, «призналися» в найдикіших злочинах, які ніколи не вчинили. «Всі розколоті чекали хто на трибунал, хто на інший суд, чекали прямих або заочних вироків...чекали очних ставок, додаткових свідчень, взагалі ж чекали заслання або розстрілу, лише не звільнення, бо ті «злочини», в яких вони призналися й розписалися, жахливи». Вони «признавалися» у тому, що вони «терористи, піпигуни, повстанці, диверсанти, шкідники, керівники контрреволюційних організацій» і т.п., а таким немає помилування. Андрій з усього почутого робив для себе висновки, але «в більшість чутого і в свої висновки не вірив».

Коли ворог не здається...

Андрій довго чекав на перший свій допит. Те, що він чув у камері від в'язнів, було для нього своєрідною психологічною підготовкою. Сидячи в камері, він нтратив рахунок днім, у його голові все змішалося у якийсь «тяжкий сон, фантастичне марево, якому не було ані початку, ані кінця, марево, зіткане...з криків десь і гудіння машин...блощиць, снів сидя, снів лежачи, снів на одній нозі, нічних сонних вілай і реальної дійсності, яка перевершувала найдикіші візії...безглазого сміху, стогону...і чекання, чекання».

І це чекання «наступного тяжкого іспиту» раптом урвалося: Андрія взяли на перший допит. Та ще перед тим його посадили у «брехалівку» – спеціальну камеру, яка була «натоптана бідолашними людьми, немов діжка оселедцями». У ній було біля 300 людей – людей трьох поколінь – «старі, середні й зовсім юні», і кожної хвилини «когось приводили, когось виводили». Ці нещасні люди «мліли, скімлили від безмежної, безсилої, ні до кого не адресованої люті, розpacну, відчаю». Для цих людей «сміх уже був не смішний». Ця «брехалівка» як складова частина «загадкового, змодернізованого, індустріального, науково устаткованого пекла» була призначена для «нечисленних і найбільших грішників, іменованих «ворогами народу» в країні соціалізму».

Ідучи на допит, Андрієві було навіть цікаво, «як те все виглядить». Він мимовілі згадувє свою судову справу 1932 року, тоді він у стінах цієї тюрми зустрів «свого вчителя і натхненника» Миколу Хвильового. «Цей маленький чоловік ще до знайомства був провідною зорою його молодості, а десять, коли Андрій з ним познайомився, був найчасливішим днем в його житті».

Та ось перший допит. Будучи оптимістом по натурі, Андрій вірив, що слідчі «не чорті з рогами, а звичайні люди». Його перший слідчий ще «зовсім зелений юнак, досить симпатичний і добродушний вигляду», майор Сергеєв вирішив на самому початку слідства зломити Андрія. Перш ніж приступити до слідства, Сергеєв запропонував своїй жертві «уяснити собі й твердо запам'ятати такі речі: про вас нам абсолютно все відомо; ви знаходитесь в органах НКВД, а по – просто тому в ежовських рукавицях; ви отут згністе, і це залежатиме від мене, якщо ми з вами не полагодимо; ми є милостиві навіть до ворогів, якщо вони розкажуться щиросердно, і безпощадні до всіх непокірних; М. Горький сказав, що «коли ворог не здається, його знищують»; не розрахуйте ні на яке милосердя, бо людина є пшик... Вас...тут роздавлять, як муху, і ніхто не жалітиме... В СССР людей вистачить; з цієї тюрми нікому немає виходу. Це єдина тюрма (наша, со-веськська тюрма) у всьому світі, з якої немає виходу; у нас рука не тремтить. Ви тут скажете все, не скажете стоя, то скажете лежа. Не скажете при пам'яті, то скажете без пам'яті. А скажете! Тут ще не було таких, щоб, ставши в позу героя, витримували до кінця. Ви тут не герой, і навіть не людина, а всього лише дірка від бублика».

Після такої психологічної підготовки слідчий Сергеєв ставить перше запитання: «Отже – і що ж ви нам скажете, га?» Так поставлене запитання означало, що не слідчий буде доказувати вину арештованому, а, навпаки, в'язнені мусить сам про себе сказати все, сам себе обвинувачувати. Слідчого Сергеєва не інтересує Андрієва правда. «Тут тебе, зрештою, не питают про правду, – каже слідчий. – І нікому вона тут не потрібна. Правдою буде те, що я тобі тут начеплю. Ясно? Ти ворог – і це основне... А раз ти ворог, то в тебе ж є спільні й однодумці... і про них «мусить бути твоя щиросердна сповідь». Ти мусиш розповісти про своїх спільніків і однодумців «вчорацін», сьогоднішніх і завтрашніх» і «про все їхнє кодло, до дітей включно! «Ти згніеш в тюрмі, але не вийдеш з наших лап», – погрожує слідчий в'язневі.

Андрій Чумак інтуїтивно відчув, що в його розмові з слідчим «ніякий здоровий розум не допоможе», та й слідчий «ніяким потрібним здоровим розумом не грішить», і вирішив стати на шлях «цілковитого й принципового заперечення» всього того, в чому його обвинувачували. І почалася страшна боротьба правди з неправдою: боротьба Андрія Чумака з його кількома слідчими та їх помічниками. На допомогу Сергеєву прийшов слідчий Великін з трьома помічниками-футболістами. Міцним ударом Андрія повалили на землю. «І затанцювали над ним всі п'ятеро. Били його ногами, качали по підлозі, садили черевиками по чому попало...удар в потилицю черевиком поверг його в темряву...» На допомогу групі садистів прийшов сам іх начальник Фрей. Щоб зламати Андрія, він обирає

інший, ніж Великін, шлях до його душі. Фрей «дружньо» радить Андрієві: «ви з вашими здібностями, з вашою енергією й знаннями могли бути потрібні країні... Лише мусите роззброїтися щиро сердно. І все оцінять належно...» Андрій розуміє, що то лише тактичний хід Фрея, і він не «роззброюється». Більше того, на запитання Фрея про те, як він дивиться «на систему, правопорядок, на уряд і партію», Андрій відповідає, що його думка така, як і думка мільйонів: «ви посадили до тюрми всіх – і бувших ветеранів революції... їхніх дітей... і молоде покоління юнаків... і селян, і робітників, і інтелігентів... і їхніх родичів, і родичів тих родичів...» I далі: «Я частка всіх тих приречених і говорити в myжині – це мое право... Я не визнаю пролетарського правосуддя, здійснюваного закаблуками й палками! I так само не визнаю соціалізму, будованого тюстрою і кулею. Ось це вкупні і є все мое кредо».

Фрей всім зусиллям переміг свою злобу і ненависть до Андрія й «занадто тихо й повільно» сказав: «це жахлива контрреволюція. Та ж за це одно вас треба якнайтяжчче покарати. Навіть коли б не було більше нічого, цього одного вистачить, щоб вас засудити на віки вічні».

І почалося нове коло «сваволі і садизму». Від Андрія вимагали «назвати імена спільніків, учасників повстанської військової організації», призвати свою участя і участь братів у такій організації. Андрій не піддавався на провокацію. «І почалася знову та сама історія, що була вже раз. Але з це більшим осатанінням і ревицем. Слідчі й «футболісти», яких тут називали «архангелами», «кричали від азарту й злоби, Андрій кричав від гніву й болю... його качали ногами по підлозі довго, аж поки він знову не знепритомнів. Тоді відлили водою й посадили на стілець...» і катування починалося знову й знову.

Фрей був присутній при екзекуції і по-фарисейськи радив Андрієві: « – Ліпше не сваріться з хлопцями, а постараитесь бути слухняним. І пам'ятайте – ви будете потрібні країні і партії й вас оцінять... якщо ви здастесь... І не бійтесь ніяких перебільшень...» «Здатися» і не боятися «ніяких перебільшень» для Андрія означало «розколотися», призвати правдивість інкрімінованих йому обвинувачень, назвати і завербувати у видуману контрреволюційну організацію чим більше невинних людей, в тому числі і своїх трьох братів. На це Андрій не міг пристати, і для нього настало нове коло катування: на приказ Великіна його посадили на краєчок стільця і «здоровенному оперативнику» наказали: « – З місця не давати сходити, стежити пильно, бити нещадно, води не давати, спати теж... як упаде – ставити знову й пришпорювати, як треба буде поламати кості – до заволюя». Так для Андрія «почався іспит, тягар, муку і ганьбу якого може забагнути до краю лише той, хто його переніс».

Катування продовжувалися, мінялися слідчі й оперативна служба. Великін був «немилосердний і залізний в своїй жорстокості». Він поставив собі мету не випустити свою жертву з катівні, поки не зломить її. Андрія катували, над ним знущалися, провокували, грубо лаяли, принижували людську гідність, та він знов, що поки «нічого не натворив і вічного не підписав», він переважно «мовчав і мобілізував рештки сил, щоб триматися бодай приблизно гідно». Та коли нерви перестали сприймати біль тіла від побоїв, коли «на устах йому виступила кривава піна... очі набрали маніакального виразу... коли він почав задикатися», тоді Сергєєв перестав бити його. Слідчий розгубився, бо в його практиці катування ще не було такого, «щоб людина так уперто мовчала, навіть не кричала по-людському».

У такому крайнє критичному психічному й фізичному стані застав Андрія Великін, та він і надалі лишався неболомним. Сергєєву сказано: «Якщо нам доведеться завтра викинути його в яму – то й чорт з ним. Але раніше все-таки заговорить. Ручуся тобі... вусами Сталіна. Треба його привести до пам'яті». Кати потребують свою жертву живою, тому «людина у білому халаті» привела Андрія у пам'ять, і почалося нове коло катування й нове вимагання призватися «про підготовку збройного повстання й про участь у військовій контрреволюційній організації. І то не просто участь, а керування тією організацією». Андрія б'ють, силують підписати фальшиве признання, від муки і болю він «втрачає контроль над собою, склипує спазматично й опиняється на підлозі... Його обливають водою, приводять до пам'яті» й б'ють «ганебно, брутально, підло, так, як б'ють собак... Ні, так не б'ють собак, так не б'ють і не мучать худобу». Двобій людської

гідності з сатанінською злобою без перерви, без хліба і води продовжувався два дні і три ночі, і непримітного Андрія кинули в камеру.

Двобій людини із сатаною...

Андрій Чумак був гордою, вольовою людиною, з розвинутим чуттям людської гідності. Він ні на хвилину не припускає, що його зломлять, він кріпився, щоб зитримати фізичні катування і психічні знущання. «Отих хамів, оци мікчемість, оцих тварин він мусить перемогти», — думав він, — не може бути, «щоб мерзота і підлога взяли на них гору, над його душою, над його гордістю».

Після короткої перерви допит і катування продовжувалися. Андрій був так «знесилений всім попереднім биттям, що застосування прямої дії до нього вже було безглуздям». Тому слідчі вирішили, що «до людей Андрієвого складу вигідніше застосовувати моральний, психічний тиск, ніж просте биття». Андрій у своїй обороні теж вибрав інший хід. Під час допиту і катування він спостеріг, що «психічна атака діє на його залізного слідчого куди в більшій мірі, ніж на нього», він також відчув, що «нерви слідчого вириваються з-під контролю». І він почав психічний натиск на свого слідчого Сергеєва: «Ви нас роздавите, але самі ви ніколи не матимете щастя. Ви одружитесь, але втечете з шлюбного ложа, бо ми обстулим вас — мільйони і тисячі нас, замордованих, скривдженіх, і реявимет так, що ви не здібні будете прикладти уст і напитися з келиха любові... Ви молодий, але ви все втратили замолоду». На наших могилах «поросте чортополох, як обіцяв товариш Вишнівський. Але ви тому чортополохові заздри-тимете», бо на ньому «розцвіте бессмертний наш, всерозтрошуючий гнів...бо на ньому розцвіте ваше вічне, незгладиме й незнищиме позорище...»

Цей психічний натиск Андрій мав у собі такий ідкій, проникливий, повний неприхованого гніву й ненависті, іронії й сарказму заряд, під ударом якого Сергеєв у своїй удаваній бундючності на хвилину зм'як, ніби призабувся, що він такий «розколося», на хвилину став людиною. Андрій помітив, що своїми словами на адресу слідчого ніби «розвірив його душу і вивернув напоказ те, що він так старанно ховав», що він, Андрій, ніби «підглянув найінтимніший куточок його душі й показав всім...». Андрій «з награного й набундюченого чекіста раптом вилупив людину і сам здивувався». Такий досі «злючий і гонористий Сергеєв виявився досить смішним і цікавим хлопцем», який, здавалося, «хотів утекти від цього душою», втекти від самого себе.

Між катом і його жертвою на якусь хвилину запанував «мир». Сергеєв з величним інтересом слухав Андрієве оповідання про те, «як і де люди живуть, які є на світі дівчата, як за тридев'ять земель квітнуть квіти й течуть ріки, як сходить сонце над Тихим океаном, як свистять вітри над Колимою...». Так минула ніч, а слідчий і в'язень «мирно розмовляли, як два приятелі, як двоє нормальніх людей». І в цій, здавалось би, пом'якшенні атмосфері Сергеєвкаже Андрієві: «Як я отак буду раптом горлати й з ума сходити — не звертай уваги».

Може, це хвилькове послаблення професійної уваги ката до своєї жертви пояснюється психічною перевтомою від постійної удаваної напруженості, може й справді на якусь мить в ньому заговорило нормальне людське сумління, яке підказувало виправдатися перед жертвою за спричинені рани і біль під час катування, може... але вранці, відправивши в'язня в камеру, слідчий Сергеєв був недоволений з того, що «Андрій його так знаменно розколося. По самісіньке нікуди. Хам обернувся в людину. Але це було тільки одну ніч. Більше цього вже не повторювалося». Після того відносини ката і його жертви скоро стали «звичайними»: Сергеєв до своєї жертви став «суцільним презирством», Андрій до свого ката — «суцільною ігнорацією».

Слідчі-кати — Сергеєв, Великін, Фрей, Сафігін — зробили Андрієві «несподіваний і неуявний» удар — послали його на «конвеєр». Найтяжчі фізичні катування чергувалися з психічним тиском, образами батька і матері, але й цим не примирили його підписати фальшиве зізнання про участь у видуманій контрреволюційній організації. І Андрія кинули на двадцять днів у карцер.

Карцер — це «два метри вздовж, півтора метра впоперек — такий собі кам'яний мішок, без вікна, без ліжка і без ніякої вентиляції, але й без слідчого». В тім кам'яним мішку можна сидіти — «безкінечно сидіти, відпочивати душою і тілом і безкінечно думати, думати, мріяти». Голова й тіло Андрія були зовсім нерухо-

мі. Він мав до свого розпорядження чотириста грамів хліба, кухлик води, з ним була «темрява, й тиша, і спокій. І самота». Це стан на грани смерті і життя. Цей стан у кам'яному мішку переносили, виживали в ньому тільки сильні духом на тури. Будучи такою людиною, Андрій прийшов до думки, що в карцері можна «трохи відпочити фізично...віджити душою, відпочити, прийти до пам'яті». Сидячи в карцері, Андрій до подобиць проаналізував усе своє життя, перебування у тюрмі. Міцні й стійкі характером люди тримаються на «вірі в себе і собі подібних». Андрій був гордий на свою родину і не припускав, щоб його зрадили рідні брати, сестра Галя, подруга Катя. На волі мав добрих приятелів, у тюрмі зустрів немало однодумців-патріотів, які витримували неймовірні катування, не «розклювалися», радніше йшли на вірну смерть, лишалися вірними собі, своїй правді. Андрій у карцері набирається духовної сили, щоб не піддатися «моральній паніці».

Після карцера, цього «показника людського безглуздя», Андрія знову піддали тяжким допитам, але не зломили його. Ним «володіло страшне бажання жити. Жити! Вистояти в цій боротьбі. Перемогти. Перемогти за всяку ціну!.. І не від страху перед смертю, а від страшної зневагісті хотів жити». Слідчі катували Андрія, але вони потребували його живого, бо він був для них «величезним кашталом», за рахунок якого вони мали зробити велику кар'єру.

Майор Сергеєв не зламав, не розколав Андрія, не домігся від нього потрібних йому «признань», тому його замінили. На його місце прийшов слідчий Донець, «досить-таки темна особа щодо свого нутра, але спритний кар'єрист». Він не зразу приступив до фізичних катувань Андрія. «Ти напівтурп. Ти спершу прийди до пам'яти й вернися до людського стану. А тоді будемо говорити... і приготуйся до останнього туру твоого божевільного гонору». Андрій зрозумів, що Донець – «слідчий окремої школи». Та трапилось так, що Андрій, прагнучи за всяку ціну вижити, витримати психічні й фізичні тортури, несподівано для себе «звербував» Донця, «пом'якшив» його, і той із слідчого став в'язнем. Його страшно мучили як прихованого «ворога народу».

Андрій Чумак розумів, що після всього ним пережитого близиться фінал його долі, та усвідомлював собі й те, «що остаточне її оформлення не може відбутися без його участі і той чи той щі фінал все-таки залежатиме від нього – від того, чи зламається він, чи не зламається».

Слідчого Донця замінив новий, на прізвище Гордій. Він виявився грубіший за всіх, «феноменально обмежений... йому й непотрібний був розум – він думав куляками». Він похвальявся перед Андрієм, що «всі попередні слідчі були дурні й до Андрія чемні», що «влада його над ним необмежена», що він захоче, «те з ним і зробить», і що Андрій «таки підпише протокола». І почалося нове коло допиту, інтриг, натиску, провокацій і биття без кінця. Гордій «довів Андрія до такого стану, що аж сам злякався... Очевидно, він не мав санкції убивати до смерті, а мав наказ залишати трішки живим...» Гордій теж не добився признання від Андрія.

Новий, безіменний, «печальний і тихий» слідчий ніби нароком показав Андрієві донос на блакках паперу брата Миколи Чумака. У доносі стояло, що «числа 16 серпня 1937 року повернувся до міста Н., до своєї матері й родини нелегально відомий контрреволюційний діяч, колишній близький друг М. Хвильового, Г. Косинки, Калініна й других контрреволюціонерів, Андрій Чумак, суджений колись і засланій, але не відбувши терміну». Новий слідчий показав Андрієві також ніби «добровільні свідчення» проти нього колишньої його подруги Катерини Бойко.

Чи це була людська доброта, чи тонка тактика слідчого, що він ознайомив Андрія з цими матеріалами, він усвідомлював собі, що ці матеріали «супроти нього убійчі і їх неможливо спростувати». І в тій, здавалось би, безвихідній ситуації безіменний слідчий радить йому: «Якщо є якийсь поритунок в його становищі, то він лежить на лінії найцирішого каяття і добровільного, найцирішого передставлення себе з позиції ворога в позицію друга, й треба надіятись на милосердя, що стоїть на сторожі розкаяніх...» Навіть Христос, мовляв, «простив розкаяного розбійника». Над розкаяним Андрієм, мовляв, змилостивиться й суд.

Подібний психологічний натиск не давав жодних результатів, бо Андрій був у такому стані, що вже не потребував ні порятунку, ні милосердя, а «уперто ду-

мав про самогубство». Він цілі ночі «перебирав у пам'яті всі знані йому методи втечі з цього світу, здійснювані при найсуровішому нагляді», та в цій тюремній камері неможливо було самому позбутися власного життя.

Слідчі й майстри катування – Сергеєв і Великін, Фрей і Сафігін знову взялися за Андрія: вони зробили йому другий «великий конвейер», останню спробу «розколоти» його, «поставити на коліна, щоб таки він поповз, як паршивий пес, і скавулив, лизав черевики. НКВД не моглостерпіти такого поругання й глуму над своєю всесильністю, що хтось не дастесь розібрати себе на гвинтики й обернути в дірку від бублика». Вони страшенно били Андрія, а потім «відливали водою й садовили на стілець, і підносили протокол до самих очей, вкладали в півпритомну руку перо, змочене в чорнило...» Андрій роняв перо на підлогу, і катування починалося знову... Його довели до такого стану, що він «кашляв кров'ю і зле володів розсудком», був уже «непридатний ані до логічного мислення, ані до розмов. Він був душевнохворий. Залізний його організм остаточно здав, розладився, психіка теж... В нього не було ані душі вже, ані серця, а була порожнеча».

У такому напівпритомному стані Андрія помістили у чисто вибілену камеру, з блискучою підлогою, «ліжко було застелене чистим простирадлом, подушка в білій чистій наволочці...» І в цій, незвичній для тюрми, камері Андрій познайомився з начальником Грунського районного відділу НКВД Алексеем Копаєвом, який чекав розвязки своєї долі: або розстрілу, або заслання. Копаєв розповів Андрієві про пряму заінтересованість партії у злочинах НКВД: секретар обласного комітету КП(б)У Попов давав органам безпеки «вказівки – бити нещадно» в'язнів, бо «Ліпше поламати ребра ста невинним, аніж пропустити одного винного!» Копаєв теж бив в'язнів за вказівкою патрії, та коли зняли з функції начальника НКВД СРСР М. Єжова і почали карати верхівку винних за «перекручення лінії партії», то Копаєв посадили в тюрму, звинуватили, і він «має гарантованих... п'ятнадцять років!», якщо не розстріл. Копаєв розповів Андрієві також про те, що НКВД «емонтувала імпозантну контрреволюційну військову організацію, на якій багато хто збирався зробити кар'єру. Організацію з ним, Андрієм, на чолі. Імпозантна ж та організація тим, що пов'язана з високими військовими колами і стоїть в прямому зв'язку зі справою» маршалів Дубового й Блюхера. Андрій довідався також, що його брати арештовані того самого дня, що й він, і сидять «суворо ізольовані», у тій самій тюрмі і пройшли тоді самий шлях катування за «участь» у справі контрреволюційної військової організації... І ще Копаєв, як про велику таємницю, розповів Андрієві про те, як під «звуковою заслоною» – гудінням потужних машин на подвір'ї тюрми – розстрілюють в'язнів. З усіх міських тюрем Харкова звозили в'язнів в одні, люди нічого не підозрівали, думали, що їх звозять на допит або відправляють на заслання. Бувало, що позвозять... по 250 чоловік і більше. Це майже кожної ночі відбувається». Тієї ночі, коли Копаєв був присутній при екзекуції, «роздріляно 296...чоловіка». Кожен працівник тюремної адміністрації мусив «бодай раз бути присутнім при розстрілях! Так, при розстрілах!...І от тоді кров в'яже, й людина мусить мовчати, й покірно робити все, що їй прикажуть. А інакше смерть». Копаєва як прямого участника озвірілої машини масового винищування й безпосереднього свідка людської драми скоро забрали від Андрія, і «він більше до камери не повернувся».

А між тим Андрій Чумак уже втратив всяку надію на збереження життя. Та одного разу усі четверо братів – Микола, Михайло, Сергій та Андрій – зустрілися на суді. «Закритий Ревтрибунал судив їх. Але не на підставі зізнань, лише на підставі «свідчень» сексотів і провокаторів та на підставі прокурорського пафосу... Усіх прирекли до розстрілу. В числі приречених була ... й зовсім юна сестра їхня – Гаяля... Ніхто з приреченік не просив помилування». Але «помилування» прийшло. Верховний суд розстріл замінив двадцятилітньою каторгою...

Таким чином, Іван Багриний у своєму романі «Сад Гетсиманський» провів свого героя Андрія Чумака шляхами, якими проходили мільйони невинних людей за часів Сталіна – одні від нелюдських катувань і розстрілу потрапляли прямо у могилу, а інші, у кращому випадку, були засуджені на довголітнє блукання сибірськими обширами, де їх чекала вимушена і вимучена передчасна кончина...

(Продовження в наступному номері)

Емкі дименсії поетичної творчості

Віталія Конопельця

Віталій Конопелець належить до групи українських поетів Пряшівщини, які крім поетичної творчості займаються й іншою діяльністю в області літератури й культури. Ця його творчість знайшла вияв у кількох збірках для дорослих і дітей; він збагачує нашу літературу поетичними перекладами зі словацької поезії й редакторсько-видавничою діяльністю. Це займає поважне місце у розвитку української літературної спільноти. В. Конопелець вніс у цю літературну діяльність досвід, в якому сконцентровані вислідки культурної діяльності кількох генерацій, що створювали літературу, мистецтво й культуру України протягом довгих десятиліть. В його літературній діяльності відчувається відповідальність не лише за себе особисто, але й за ту причетність до культури свого народу, яка притаманна зростаючій області літератури на Пряшівщині. Ця відповідальність відчувається у друкованому слові, яке виходить з-під його пера. Це дуже добре й потрібне. Робить він це не з наказу когось, але йде за чуттям свого серця й доброї волі, яка його веде до співпраці з усіма, хто співтворить образ сучасного стану української літератури Пряшівщини.

Не є моїм завданням аналізувати всю широку шкалу діяльності В. Конопельця. Я зосереджуся лише на його поетичній творчості, на якій однаке, наявно відбувається і вся остання його літературна й культурна діяльність, особливо його перекладацька праця в області словацької поезії, що збагачує не лише контекст української поезії Пряшівщини, але й ширший контекст сучасної української поезії взагалі. Те й надає всій літературній творчості В. Конопельця особливу важливість, яка свідчить про співналежність нашої літературної й культурної діяльності до матерної літератури, не дивлячись на певну специфічність спорідненості із словацькою літературою й культурою.

Згадані якості творчості В. Конопельця латентно присутні майже в кожному вірші його збірки «Зерня» (1987). Вони від них невід'ємні, як душа від тіла. Наприклад, як у вірші «Сільський пейзаж», де змальований процес наступу ночі від первих, ледве помітних сутінків, коли ніч, «наспівуючи ти-хо, //...кута все м'якими фіолетами. До цього переднічного часу належить і «колискова матері», в якій «...стільки непокірної покори». І тут вже наступаюча ніч: «зітхнув ставок, немов дзеркальний короп// у зорянім глибокім ятері». Ці останні атрибути вже нагадують широкі простори України зі ставками біля хатин, в яких відбувається зоряне нічне небо. Таких віршів, в яких просвітлюють атрибути пейзажів даліких степових країв, у збірці більше. Інде ці атрибути скриті у метафоричних чи асоціативних образах і порівняннях. Подібний атрибут знаходитьться у вірші «Літо»: «Ось виплива химерне літо// в чуднім човні». Щоденне випливання «чудного човна» і метафорично можливе там, де човен є щоденно вживаним знаряддям. Латентно такий атрибут присутній у вірші без назви «Допишеш – і неначе долюбив», де є така строфа: «так покидають дики голуби// осиротілі, викрадені гнізда...» Вона свідчить про інший досвід і побут, ніж цей наш на Пряшівщині. У вірші «Бранки» говориться: «...і найсолідні вина// степами пахнуть їм і ковилою». Інде ці атрибути не наявні, а скриті в контексті вірша, як у віршах «Відьма», «У вирий», «Війна» й ін. Присутність таких атрибутів скрита і у ряді ліричних віршів, як «Без тебе» чи «Звичка». В цьому другому вірші йде мова ось про яку звичку:

«Жива іще, іще о цій порі
не щезла добра звичка між народу, –
копаючи криницю у дворі
найбільше дбати не про власну воду

*Із давнини отак воно було,
те шанували і батьки, і діти, –
розкапуючи власне джерело,
сусіднього і словом не змутити..."*

В цьому вірші скрита глибока думка про таке співжиття людей, в якому до-
мінует розуміння життя як взаємно обумовленого феномену в людській спільн-
ності. Поет оживляє народну традицію українського народу, в якій відбите
шанування не стільки свого власного добробуту, але над усе – відношення
до сусіда, з яким поєднане все життя, особливо на селі. Але вірш має дале-
ко ширше значення: повагу до сусідів взагалі, до взаємовідносин з ними чи
то вже народів або й держав.

В таких віршах, як «Спомин», просвітлює давній досвід ліричного суб'єкта
з життєвих реалій іншої дійсності, як та, в якій сьогодні проживає поет («І я
звнову побачив на хвильку обох, // як тоді, нахилившись з гальорки вагона, – //
блія купочки глини білявенький бог, // а над ним у руці щось таке, наче ко-
ник...»). Інде ці реалії іншої дійсності сковані у контексті вірша. Їх тільки відчу-
ваємо як належність до іншої реальності. Так є, на мою думку, у віршах «Усе
просте», «Мир», «Такої небесної містички...» (де вхіто порівняння «як ті чума-
ченки сіллю») «Одвертість», «Було – не було», «Погани», «Від тебе все»,
«Острів» тощо. Саме вірш «Острів» містить цілу низку атрибутивів, які належать
до різних реальностей. Вони асоціативно поєднані спомином ліричного
суб'єкта. Цей острів є буттям ліричного суб'єкта «у морі суєти», яке має
прийняти «утікача з дурманного полону» й має допомогти «жарину перебре-
сти пітьму // і будень перебути...» і т.д. Це натяки, в яких відбивається
досвід буття в різних реальностях, відмінних від цих, на Пряшівщині. І вірш
«Повернення» відбуває подібний драматичний досвід і нагадує ті далекі ча-
си, коли людина і не була людиною, а лише гвинтиком грізного механізму,
який людину придушував. У вірші цілій ланцюг асоціацій про подорож якоє
осені, коли ліричний суб'єкт подорожував додому. «Додому? Додому!» Не
треба запитувати настирливо, куди і як іздилось тоді. «Ну для чого вам те, //
як їздять із болю?» В запитаннях поета скріті ознаки тих далеких часів,
в яких люди не мали свої людські обличчя, лише значились за папірцями, як
у присліві – «Без бумажки – ты букашка, а с бумажкой – человек».

В декотрих віршах знаходиться лише якийсь осколок побуту далекого
краю, в якому протягом довгих сторіч створювались свої звички й побут,
який склав певні традиції й врешті-решт народну культуру. В цих «осколках»
просвічує щось те інше, чого у досвіді населення від Карпатами нема. /Світи
ще трохи, // із головою вкрившись сном" – «Фантазія». Те саме у вірші «По-
дібності» /«Ліси у золоті по груди, // бо ні гроша не перевізне»/. Отакі сліди
національного побуту великої України розсіяні у віршах В. Конопельця
/ "...тому і чебрецева наша путь" – з вірша «Не плачу я...» І вірш «Музичне»
містить атрибут не нашого регіону: «Скільки нас вже перейшло// пустелю
услід за міражем?// і скільки залишилося в пісках?» Правда, ці слова мають
вагоме метафоричне значення, але побудовані на конкретному життєвому
або географічному факті. Так і останній вірш збірки «Благословен» у підтекст-
ті несе натяк на певну традицію з декотрої області України «Поставив дім,
а в ньому – // стіл до рогу, // на обrus давши хліб // та виноград...». Всі ці
названі й неназвані вірші збірки пронизані духом побуту, спорідненого з на-
шими Карпатами народу великої України.

Вищенаведені вступні нотатки я вважаю вповні доцільними. Ними я доку-
ментую, як В. Конопелець поширив діапозон української поезії Пряшівщини
мотивами, які фреквентовані взагалі в українській поезії у великий Україні.

Тим В. Конопелець наблизив нашу поезію до загальноукраїнської поезії. Та цих мотивів, які В. Конопелець у згаданих атрибуатах застосував у своїй поетичній творчості, було б замало, якби поетична праця цього автора обмежувалася тільки ними. В дійсності поетичну творчість В. Конопельця зі загальноукраїнською поезією поєднує те, що наш поет не лише усвідомлює собі свою належність до великого колективу поетів України, але більше тим, що він вдало використовує їх досвід поетичного сприймання дійсності, а головне – досвід художньої обробки поетичних тем. Саме в цій області внесок В. Конопельця до української поезії на Пряшівщині є найпомітніший і найважливіший. Далі я зупиняюся тут на ліричних віршах його збірки, бо вони є головним носієм його поетичної майстерності. Я буду це демонструвати на ліричних віршах збірки, бо в них найвиразніше виявилась художня особливість її автора. Кожна тема, обрана поетом, містить глибший смисл, пізнану життєву правду, яка має пряме і метафоричне значення. Прикладом є вірш «Зерня». Йдеться в ньому про спостерігання поетом процесу зростання зернини від сімені до хліба. Поету йдеться не лише про «насущний хліб», але головне про хліб духовний, зерня якого засіває поет своєю творчістю. Чотири віршові строфі тут скріплени спокійним ритмом і винахідливими римами зі взірцем а – б, а – б. окремі вірші складаються з шестистопного й п'ятистопного ямбів в такому порядку, що шестистопний вірш починає і закінчує віршову структуру.

Подібний до попереднього вірша й вірш «Пожнів'я» – своїм змістом. В ньому міститься ідея хліба насущного як передумови людського існування. Людина піклується про те, щоби поле було врожайним і вродило на «стоколосні шати», аби стерня не пам'ятала кривди полю, яке завжди хоче вродити. Та у часи «пожнів'я» «нікого навкруги і нікого спитати», тоді «лише у небі незнайомий птах// на хмару креслить хліба теплий знак».

Суть поезії, за В. Конопельцем, у її вірності правді. Але як цю правду виявити, коли поезія така перемінлива з її безмірністю й багатоманістю, в якій «над красу// у неї звага. А над неї вірність». Тому «поезія, мов жінка», вважає поет і доводить, як ця перемінливість поезії виявляє себе. Передусім у ліриці, інтимній ліриці, та не тільки. Прикладом є складний вірш «Без тебе», де мова йде про важкі почуття й роздуми ліричного суб'єкта, який му читься неладним відношенням до нього його улюбленої. Сюжет розвивається поступово: дізнаємося, що в ліричного суб'єкта «півколо смутку виростає в коло». Він впадає у безнадію і в такому стані починає уявляти собі її обличчя, й роздуми переходятять у спомини про минуле:

«а в пам'яті симфонія вокзалу
усе лунає і ніяк не згине,
і те, що мовила твоя слізозина,
і те, що друга тихо відказала...”

Зустрічі й розлуки зістали десь у минулому, але зістав чомусь біль серця й він не дає спокою:

«Бува і так, усякого стається,
але немов наврочено сьогодні –
думки чомусь не думні, а злигодні,
не владне слово над безладдям серця...”

Поет тонко змальовує переживання ліричного суб'єкта, виявляє суперечність між розумінням взаємовідносин між ним і улюбленою й неможливістю чуттєвого примирення. Та все ж таки життєві відносини, їх діалектика неодмінно ведуть до того,

«що наді мною, наче над тобою», – роздумує ліричний суб'єкт, –

світанок мудрий ходить і повчає,
що в свій час на зустріч і прощання,
своя хода у радості і в болю".

Він зрозумів, що без неї, його улюбленої «...все не так, не як звичайно», і підкоряється своїй долі, яка не ладить з людськими бажаннями й наводить на своє рішення, тобто на ніби неочікуваний вихід із ситуації. Поет не підказує, як розуміти вірш, лише натяками змальовує складні відносини між ним і нею протягом певного, довшого часу. Тобто, зародок якогось непорозуміння настав ще колись давно, а відтоді «намело снігів і снігу» між ними, «що вже один зимус серед столу»... Та людське буття таке, що вміє зрозуміти й змириться з долею, яка підказує, що є «своя хода у радості і в болю». Поет тут відзначає дуже глибокий людський жаль і біль з недостачі любові у двох близьких людей. Та є ще інша, надлюдська причина такого болю і жалю, яка залежить від зовнішніх обставин, які боронять близьким людям жити разом довший час, що й викликає або може викликати непорозуміння й психічну травму з неможливості реалізувати своє життя за своїм власним розумінням. Мабуть, цей аспект теж присутній в цьому вірші і тому не звучить дуже «оптимістично», говорячи нормалізаторською мовою. Що ж, «буває і так...», як пише поет, який не ковзає по поверхні явищ, але шукає їх підспідну обумовленість.

Іншого звучання є вірш «Віра», який міг би бути епітафом до всієї збірки. У вірші відбиті глибоке переконання, ідея поета про те, у що він твердо вірить. З одного боку – це звичайні людські бажання у конкретній течії життя. Він вірить

«У теплий дощ і справедливий грім,
У те, що спільним коренем зоветься,
У зав'язь, що розпуститься над ним
і щедро вродить, і не зрадить серця,...”

Це торкається матеріальної сторони життя. Однаке, з другого боку поет не може заспокоїтися лише цією стороною життя. Для нього далеко важливіша духовна сторона люського існування. Знаряддям поета є слово, яке, за його розумінням, має олюднювати людину. Тому він свято вірить «у дух труда і невмирущість духа». Все це поетові не мариться. Він переконаний, що висловлені ним думки мають заволодіти в людському сумлінні. Його віра в це непохитна. А над все це він ставить «...матір, що просвітлене лицé// схиляє над колисочкою сина...» Все це і є те, що людській «душі бракує для спасіння». Поет цю свою ідею не декларує, а вилуплює як ядерце горіха зі шкаралупи, з життєвого процесу, який він гостро спостерігає. Рефлексування поетом людської віри має і метафоричний сенс, є метафорою світосприймання поета, його широго відношення до внутрішнього світу людини, яка завжди прагне до щастя й добробуту. Тому вірш має й загальне філософське значення.

Лірика В. Конопельця наповнена всіми життевими соками, які урізноманітнюють життя людини. Він не геройзує свого ліричного суб'єкта, виявляє його роздуми, драми і радості й робить висновок з його життєвого досвіду. Одним – двома реченнями він вміє навести ліричну ситуацію, як у безіменному вірші «Роки ідуть, і дні біжать,...» Опис ніби епічної ситуації на початку вірша не пригадує відношення до неї: «Так радісно мені, що жаль,// і я сміюсь, і плачу я». Тільки закінчення двострофного вірша все ставить на своє місце, де виявляється «п'ятипелюсткове щастя» ліричного суб'єкта. А воно полягає в тому, що «ти поруч. Дихаєш дівчам, що затуляєсь хусткою», як звертається він до своєї любові й поваги. Вміння виявити у двох ніби звичайних реченнях всю напругу любові, жаги двох сердць, які належать до себе, це і є майстерність поета. Інші вірші ширше розвивають ліричний сюжет, який закінчується меланхолійним признанням далекого кінця:

«Забути прагнеш і не знати
не думати, що ж буде потім,
як жінка та і віщи знаки
обернутися на срібний попіл» («Тайна»).

Поряд з віршем «Тайна» у В. Конопельця є чудові вірші з ліричним суб'єктом, який гордиться тим, що він мужньо і чесно вистраждав свою любов і довів сам собі, що він достойний цієї любові й щастя наперекір усім перевопонам, які були і є на його життєвій дорозі. Такий вірш – «Не плачу я...» В ньому повністю розвинutий ліричний сюжет дає уяву про розуміння щастя ліричним суб'єктом. Дія розгортається після якоїсь події, яка означала важливу зміну в житті ліричного суб'єкта. Тому і його «не плачу я», але співчуття його єдиної не може його заспокоїти, й він звертається до неї, щоби належно відмітити цю подію, бо вони двоє вже «вперше не в гостях». Ліричний суб'єкт не дякує ні кому за цю зміну, «...тому що просто радий// з тобою жити// на одній землі», говорить він. Він хоче просто жити, бо «в такому щасті// є найбільше правди// а проти неї// ми й удвох малі», запевнюю він далі. В цих словах поета міститься глибокий смисл. Читаючи вірш, відчуваеш, що в цих словах є друга підспідна течія життєвих хвиль, які спрямовують зовнішні життєві прояви. В цьому він бачить правду життя.

«Супроти неї
все таке дочасне,
тому і чебрецева наша путь.
Над нами сонце світить
і не гасне,
як відповідь
на бути чи не бути».

Мабуть, в таких віршах скриті й автобіографічні моменти життя поета. Головне є те, що він вміє з таких подій викресати живу іскру поезії, яка освічує потайні закутини душі й життя людини.

Близький до цього вірша є дальший типовий вірш творчості В. Конопельця «Музичне». Це симфонія на тему любові. Не дарма поет запевняє нас, що в любові «є щось від музики», якою генії намагаються передати відчування любовної туги. Вона «печальна й красна», ій підкоряються всі живі людські істоти, вона їх бере у полом. Написаний про неї не один вірш, скомпонована не одна пісня чи арія. В уяві поета ліричний суб'єкт повністю віддається почуттям любові, він переконаний, що «в руках коханої// і камінь стане хлібом!// Стане й наситить». Це не тільки його віра, але його абсолютне переконання, бо за цим розумінням для багатьох людей на їх життєвій дорозі бракувало саме любові як умови для досягнення життєвої мети. Вони йшли за нею, але вона щезала з їх путі як фатаморгана. Вони так ніколи не зазнали любові, відійшовши з цього світу без неї. Та життя дає можливості любові для всіх, хто її істинно прагне, хто її домагається не показно, а на ділі всією силою своїх душевних намагань, переборюючи об'єктивні й суб'єктивні препони. Ліричний суб'єкт собі усвідомлює всю важливість путі людини до любові. Однаке саме любов є сама собі нагородою або нагородою за впевненість людини в самій собі, що вона її заслуговує і що вона її достойна. В цьому смислі апофеозом любові й людині чи люблячій людині звучать заключні рядки вірша:

«І скільки нас таки було
щасливих,
в останню мить відчувши на вустах
вологий хлібний дух?

Слухаю тебе і чую:
– В руках коханої

*і камінь стане хлібом!
Стане й наситить!"*

Поет висловлює своїм віршем суттєві почуття і думи ліричного суб'єкта, які керують його поведінкою в житті. Дуже цікава одна властивість поезії В. Конопельця, яка єднає всі його вірші або більшість з них: це є їх внутрішня єдність, скріплена спільним настроєм. Одним реченням, навіть одним словом поет вміє навести атмосферу всього вірша, дати йому ширше метафіричне значення, що є найвиразнішою прикметою справжньої поезії. Прикладом є такі вірші, як: «Відьма», «Звичка», «Віра», «Мир», «Було – не було», «Скрипка», «Не плачу я й інші вже згадувані вище вірші».

Переважна більшість віршів В. Конопельця в цій збірці класичного типу – ямбічні або хорейчні розміри від трьохстопного до п'ятистопного. Але є в ній й інші розміри («Пісня», де поет успішно випробував розміри анапеста), якими В. Конопелець майстерно владіє. Заслуговують на увагу його винахідливі рими, які свідчать про вміле римування слів не одинакового походження, граматичного чи словникового значення. Його рими семантично завантажені, ніколи не випадкові, але повнозначні у віршовій системі вірша. В. Конопелець любить вживати неповні рими, які він завантажує належним смислом, що приваблює-задержує увагу читача, бо цей смисл підкреслює основну думку всього вірша. Прикладом такого римування є вірш «Без тебе», але й цілий ряд інших віршів збірки. В цьому вірші не знайдеться ні одної однотипної рими. Кожна підібрана за своїм граматичним, семантичним, лексичним значенням і є цеглиною до архітектонічної побудови всього вірша:

«...а в пам'яті симфонія вокзалу
усе лунає і ніяк не згине,
і те, що мовила твоя сльозина,
і те, що друга тихо відказала...»

Рими такого типу вкрашають не один цей вірш. Вони є характерні для всіх його віршів класичного типу. Та й цей тип вірша в нього має свої специфічні ознаки, які свідчать про те, що поет міняє його форму, модернізує його для повнішого виявлення почуттів, дум і мрій сучасної людини. Це згадувані вже вірші, як «Не плачу», «Музичне», «Благославен», «Зустріч», «Фантазія», «Косовиця» й і. Вони свідчать про широку амплітуду віршової техники, якою вміло й успішно користається В. Конопелець. Без сумніву, його перекладацька діяльність допомагає йому знаходити нетрадиційні поетичні прийоми для реалізації своєї художньої уяви дійсності.

До речі, його переклади поетичних творів кращих словацьких поетів заслуговують на особливу увагу, бо цим він споріднює літературу й культуру двох близьких, братніх народів. А це він робить на високому професіональному рівні. Цей його внесок до української літератури має глибше культурологічне значення, бо не лише зближує два національні типи поетичної творчості, але й створює ґрунт для теоретичних узагальнень про доцільність цілеспрямованої співпраці в цих областях взаємовідносин.

Сказане про поетичну творчість В. Конопельця показує, що в нього є не лише оригінальний поетичний талент, але й досвід власної художньої праці, яка збагачує українську поезію Пряшівщини новими дименсіями, які раніш в ній бракували. Його поетична майстерність приваблює своюю глибокою за-коріненістю у всеукраїнському контексті, що поєднує поетичний доробок поетів Пряшівщини з усією українською літературою. Тому поетичну творчість В. Конопельця, враховуючи до неї й його художні переклади та єдину й редакторську діяльність, вважаю багатозначним й високо цінним внеском в літературний розвиток на Пряшівщині. До цього внеску належать і його збірки віршів для дітей, художні якості яких заслуговують особливої уваги, чого я тут не торкався.

В. Хома

Слово з нагоди...

Дозвольте мені сказати слово з нагоди життєвого ювілею шановного поета Віталія Конопельця та презентації бібліофільного видання його поезій «ЖИВУ». Нехай мені буде пробачено, що мое слово не стало літературознавчим дослідженням про поезію ювіляра та його перекладацьку діяльність, а стало воно лише судженням, яке спирається на імпресії, що викликані часом і тривогами за долю поезії. Якось незручно мені говорити про присутнію тут людину, бо боюсь небезпеки її підступності лабет фальшу, який поет більше всього ненавидить в людині. Мабуть, вистачило б прочитати розмови поета з Іваном Яцканином, які були надруковані у «Новому житті» та словацькому «Літературному тижневику» за цей рік, щоб хоч трохи заглянути у його внутрішній світ, його осмислення заплутаного нашого Віку.

Для поета Віталія Конопельця жити — значить мислити, як казали старі римляни: *vivere est cogitare*. Поет Конопельець мислить глибоко, на відміну від багатьох сучасних «супермодерніх» поетів, у яких багато думок, та немає мислення, є багато філософствування, та бракує глибокої філософії життя. Якось виходить так: колеса крутяться, крутяться, слово-зерна мелеться, мелеться, та в муках сип'ється гірка мука. Тут справа не у новому типі поезії, не у її супермодерності, головне аби поезія була поезією, а не експериментаторством, грою із словом, але лише працею із словом і над словом, не замінюючи її мету і суть-способом.

На підставі поетичного доробку Віталія Конопельця можна прийти до висновку, що поет усвідомлює собі той факт, що поезія робить те саме, що й філософія, але іншими засобами, між поезією та філософією існує велика дистанція, яка обґрунтована діаметрально типологічною відмінністю, що цю наявно важку дистанцію він повинен з кожним днем долати, бо поезія робить людину саму собі більш зрозумілою і викликає в ній через художній образ почуття неочікуваного пізнання для неї непізнаного світу, що поетичне слово має право на існування лише тоді, коли чиєсь сприє висвітлюванню взаємовідносин між людиною і світом та світом і людиною. Мені імпонує в поезії Віталія Конопельця якраз те, що поет встановлює своє місце і місце людини взагалі в цьому складному світі через сугестивно ліричний прайв та своєрідний, унікальний художній оброзд.

Віталій Конопельець прийшов до нас з-за суто особистих причин, бо, як кажуть, путь Господні незбагненні, бо ніхто не знає, що йому підкіне доля і куди його занесе. Як поет він увійшов у нашу літературу кусником, що відрівався від великого українського материка, і цей кусок світиться у нас окремим світлом. Його слова людські, як смачний, м'який, свіжий український хліб. Вони чисті, викупані у прозорих водах далеких для нас криниць. Читаючи його поезію і слухаючи його мову, я відчуваю, яка далека від нас і яка близька нам Україна. Тут промоблюють гени, і нічого не вдіє!

Є свій закон у люду солов'їного
і заповіді нерушна і свята є -
чим більший біль, тим кращий спів його,
чим радість більша, тим раніш світає...
Але такого не було ще в світі,
і як повірити і як зображену це —
В кущі калини, зорями сповітім,
не коло солов'їне, а концерт!

Я відчуваю всім своїм еством, що і наша душа є куском цього люду солов'їного.

У Віталія Конопельця українська мова — це щось таке «звідки видно всі сторони світу», як сказав у свій час Микола Гоголь. А це мене дуже приваблює. Перечитуючи поезії Віталія Конопельця, декому може здатися, що його поезія більш універсальна своїм осмисленням життя, ніж позначена чи дотермінована національним характером або колоритом. Це лише перше враження, бо ми часто не вміємо «прочитати» поетичний текст, не вміємо заглянути, образно кажучи, під поверхню слова і відчути, як в поезіях Віталія Конопельця клекоче український дух без вживання заштамнованих атрибутів в українській поезії.

Іноді мені здається, що ліричний герой у Віталія Конопельця, та й сам поет, ніби прибитий на хресті, одна рука якого тягнеться до Дніпра, де «лісам у золоті по груди... снятися човники ледь срібні», де «лише у небі незнайомий птах / на хмару креслити хліба теплий знак», а друга рука простерта у нашу погорблену, зморщену горами землю Карпат, де «із чорного притулку тиші / / росте гора / / чимось мудрим квітне». Про що б не писав поет, все у нього виходить оригінально, неповторно. Він, не зазнавши війни, мене звілює до глибини душі такими думно-пісенно стилізованими рядками про Війну:

А чиї ж Вони у Росі, а чиї в росі
А кому нема і досі, а кому усіх?
Гиля, гуси, гиля, сірі, та Верніть назад!
А чи я ж у тебе, сестро, сам на світі брат?
А чи я ж у тебе, нене, сам на світі син?
Чий же, чий же материнський, а чий жаль сестрин?
А чиї ж Вони у Росі, а чиї в росі?
*... Одного немає досі, а тому — усіх...

Сьогодні ми важко сприймаємо факт, що поезія неспроможна вирішувати кляті проблеми світу через своє специфіку, але поет вірити і має надію (у цому Він не одинокий), що поезія допомагає вирішувати їх тим, що ставить запитання, що чи-тач сам собі ставить запитання, що вона його провокує, що змушує зайняти свою особисту позицію до навколошнього світу.

Як видно із «сповіді» з Іваном Яцканином, поет розочарований в людині. Цей вирок проіструйений його досвідом, і не можна йому дорікти, бо це його правда, а правда — це зашморг, поезія ж — мотуз, на якому висять обє.

Невеликий поетичний доробок поета не є мірілом талановитості Віталія Конопельця, хоча на Вигляд дехто із-за шляхетної засікаленості може запитати, чому поет такого виразного таланту так мало пише. Це все лише суб'єктивне перше враження, бо як відомо, справа тут не у кількості книжок, але у їх якості. Крім збірок поезій «Зерня» (1987) поет написав збірки для дітей: «Коні-коники» (1985), «Синя пава» (1988) та Віршовану казку «Про Карася Чудася» (1989), а переклади на українську мову трьох словацьких поетів (Мілана Руфуса — «Виbrane твори», Івана Краска — «Чорна свічка», Яна Смрека — «Із золотої фантазії») я рахую дальшими збірками поета Конопельця, бо Він весь у цих збірках, бо Він з названими поетами на рівні. А скільки треба було потратити творчої енергії у процесі перекладання, — знає лише той, хто хоч раз брався за художній переклад поезії. Може тут бути і цілий ряд інших лише поетобі відомих причин, чому Він мало пише. Думається мені, що немаловажний фактор тут і сучасний стан суспільства. Поет побоюється, що основою суспільного буття стане соціальний дарвінізм у всіх його розмірах та проявах. Дійсно, це так. Ми варимось, а разом з нами й поезія, у котлі такого часу, коли досконало діє техніка і швидко росте капітал, а людська мораль падає. Чим досконаліша техніка, тим меншою стає духовна культура, збільшується порожнеча людської совісті. Ми не знаємо, що принесе нам майбутність, коли появляться наслідки сучасного стану «пригватизації» всього, що лише попадає під руки із народного майна, коли приватна власність стає ідолом, що породжує цинізм та бездушиність. Поет Віталій Конопелець, мені здається, непоганто переконаний, що нечайне ставлення людини до інших людей перетворює людину у нечайну тварину, який далеко до духовності, до поезії та Мистецтва. Це глобальна криза модерної людини. Внаслідок цього поезія і поет і ми всі з Вами опинилися на роздоріжжі. Сьогодні знебажена ідея далеких предків людства, сьогодні криється усмішки над словами апостола Петра: «Всі, що повірили (Христу) були одної душі і одного серця, і ніхто нічого із свого маєтку не називав своїм, але все у них було спільне». Сьогодні хто із богатіїв прислуховується до слів Христа: «Одного не достає тобі: іди, що маєш, продай та й роздай убогим, а матиши скарб на небі; і приходить та й іди слідом за мною, взявши хрест» (Марк, 10/21). Звідси, мабуть, у поета Конопельця і розчарування в людині. Краще було б відійти від щоденної сіризни, бо як каже поет Віталій Конопелець «сіризна дійсність в нас самих», та нема куди уникнути із котла часу, у якому ми всі варимось і ждемо спасіння.

Зеніт фізичного життя поета Віталія Конопельця помаленьку склияється на захід, але його душа, я вірю і надіюсь, засвітиться ще раз у нових творах, бо така жеж доля поета — згоріти до кінця. То ж бажаю тобі, поете, творчого горіння!

Ілля Галайда

КARPATSKA ZAMANA

— ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

(Do 120-річчя від дня народження)

Велике справді бачиться з відстані. Не дрібніє, навпаки, з плином часу все більшає й більшає своєю величиною на материкові української поезії першої половини нашого, ХХ, віку й творчість Олесь/Олександра Івановича Каандиби, 5.XII.1878, с. Білопілля на Сумщині – 22.VII.1944, Прага). Поезія його стримить тут однією з найвищих вершин. А може, й найвищою у цілому оточенні справді помітних Семенка й Хвильового, Зерова й Рильського, Плужника й Чупринки, Кримського й Тичини, Антонича й Осьмачки, Стефановича й Сосюри, Маланюка і Свідзинського, Зореслава й Ірлявського, Теліги й Ольжича, Лятуринської і Гординського та багатьох інших.

У свідомості уже кількох поколінь українців Олесь міцно прописався як поет радості, що так природно переплелася із журбою.

Нові й нові покоління юнаків і юнок захоплено сприймають його слово, у якім «Сміється, плачуть слов'ї і б'ють піснями в груди: «Цілуй, цілуй, ці-

луй ї», – знов молодість не буде!»

Лірика Олександра Олесья – це дивовижний огrom неповторно іднівідуального образного слова, до того ж напрочуд співучого, як і народ, до якого належав поет. Понад 200 його віршів покладені на музiku, а на окремі з них маємо по кілька музичних інтерпретацій. Серед композиторів, що прилучилися до творення Олесевих пісень – ввесь цвіт української музики: М. Лисенко, Я. Степовий, К. Стеценко, С. Людкевич, В. Кирейко, А. Кос-Анатольський, Г. Майборода, Г. Версьовка, О. Білаш, всього понад 90 композиторів.

Цього року – ще один ювілей Олесья. Рівно 95 років тому, в 1903-му, розпочався його творчий шлях, «і многозначуча маніфестація національно української літератури, що відбулася того року на святі Котляревського в Полтаві, рішила його долю як українського поета». ¹

А першорядним українським поетом, за визначенням М. Рильського, він став уже з 10-х років століття, коли перші його книги, від першої до п'ятої, по двічі-тричі тут же перевидавалися. Є доля істини у висновках сучасної дослідниці його творчості: «Модерністська основа світовідчування з характерним апокаліptичним протиставленням тлінного, минулого і безкінечного, вічного, стає в його поезіях і драматичних творах... джерелом для розгортання настроїв, що відбивають драматизм можливого розриву духовних, сімейних, родових, космічних зв'язків та застерігають від цього. Передчуття Апокаліпсису ХХ віку, хворобливі й криваві примари народження нового світу відбилися в тонкій духовно-дисгармонійній і водночас рухливо-змінній архітектоніці поезій... О. Олесья, в пантеїстичному універсумі голосів природи, людини та історії. Лірика поета складалася як поезія контрастів, драм і водночас туги та меланхолій». ² Та, окрім цього, на чільнім місці

1 Грушевський М. Поезія Олесья// Олесь О. Вибір поезій 1903-1923.-Прага: Накладом С. Лаврова, 1923.-С.ІІІ.

2 Гундорова Т.І. Початок ХХ століття: загальні тенденції художнього розвитку // Історія української літератури ХХ століття: У двох книгах. – Книга перша (1910-1930-ті роки). – К.:Либідь, 1994.- С.14.

в його поезії – життєствердження, радість буття, віра в потужну духовність рідного народу.

Коли з лютневою революцією 1917 року після століть бездержавності почала знову спиратися на ноги Україна, Олесь усім серцем сприйняв ці державотворчі процеси, які увінчалися утворенням Української Народної Республіки. Яка захоплено-піднесена тональність сповнює його поезії цього часу! У циклі «З щоденника», окрема, він нотував:

Яка ж ти, о воле, прекрасна, пречиста!
Ти нам і не снилась такою...
Спинися над нами і сяй, промениста,
Довіку свою красою.

Не судилося. Молода українська держава була потоплена під Крутами в крові її юних захисників вишколеними найманцями російських більшовиків під командуванням українофоба Муравйова. Олександр Кандиба, що не міг прийняти більшовицької ідеї, опинився у вимушенні еміграції. Якийсь час перебував у Відні, наїжджав у Баден, де написав кілька віршів, датованих 1919-им роком, а відтак тривалий час, аж до кінця своїх днів, постійно проживав у Празі.

Поету національному, патріоту України до самозречення, не епігону – гідному продовжувачу Тараса Шевченка, Олександру Олесю належить чимало по – афористичному містких рядків, звернених до сумління кожного, кого народила мати-українка. Серед них:

Національна честь – це керма корабля,
Держіть її в руках могучих,
Аж поки в усміхах бліскучих
Не зацвіте свята земля.

Національна честь – це зірка провідна,
Ідіть вночі лише за нею,
Доки над рідною землею
В красі не спиниться вона.

Надто актуальними й нині для українського заполітизованого суспільства залишається й інший заклик поета максимально враховувати свій, український, досвід організації суспільного життя з вірша «Гей, Семени, Петъки, Грішки!..», датованого 12 березня 1918 р., де автор не просто просить – благав:

Гей, Семени, Петъки, Грішки!
Годі бавитись, брати!
Од політики до книжки
Чи не треба перейти?!

*

І коли б ми прочитали
Хоча б деякі книжки,
Ми б по лісу не блукали
І угледіли б стежки.

А стежки ведуть по кручах,
Обережно треба йти.
Щоб з лісів страшних, дрімучих
Славно вийти до мети.

Перший український президент Михайло Грушевський уже не нині чітко підмітив найпосуткіше у творчості Олеся – його неперехідний внесок в українське відродження: «Україна дісталася поета-лірика, котрого виглядала від часів Шевченка. Дещо в поезії Олеся продовжувало Щоголіва, дещо Самійленка – його близьких земляків. Але те, що принесла вже перша книга Олеся було, без сумніву, більше, сильніше, суцільніше і краще відповідало новим настроям відродження. Він справді став поетом... і того нового молодого покоління, котре з ним вступало в жите... Але заразом приносив він дещо й таке, що ставало вічним і невмирущим національним здобутком на

всі часи». ³ Тут же й належна оцінка особливостей його поетики – «майстер нової форми, найсильніший представник українського символізму». ⁴

Плідною була творчість поета і на еміграції. Мотиви тури за рідним краєм, цілком природно, були сильними і знайшли своє яскраве втілення у напрочуд теплій цільній збірці «Кому повім печаль мою» (1931: XI-й своїй оригінальній поетичній книзі в авторській нумерації), яка найдовше йшла до читача, бо не тільки у львівськім першовиданні підпала під сувереністську цензуру, а й зазнала не менш суверої участі у радянських виданнях 1958 та 1964 рр.

Та була не лише свята печаль. Олесь пильно слідкував за життям України радянської. Йому гостро боліло нищення української нації, і він одним з перших в українській літературі художньо затаврував сталінський етногеноцид у політичній драмі «Земля обітovanа» (1935), символіка якої, як і живі картини закриваленого льоху під тюromoю, де знущаються над жертвами, розкриває справжнє обличчя людиноненависницького тоталітаризму, що прагне постати перед світом як Країна Казки. Казки, каже Олесь, та найжахливішої, що її годі й придумати.

Ще з раннього дитинства, що минуло в селі Верхосулі, де дід по матері орендував панський маєток, Олесь-поет зробився «рідним братом вітру, простору і трав». Степове роздоля України набуло невмирущої краси у його ліричній хроніці «Щороку» (1904-1910), де зійшлися і «Шелест шовковий степів неоглядних... Осі вони стеляться, стеляться, стеляться», і сонце, що «морем усмієво Весь світ залило і в поцілунку Злилося з Весною», і весна «В чарах шуму і пісень, Біла, біла, як лілея, В квітах яблунь і вишень», і хмари – «стогнуть, б'ються... В сурму мідну грім гude», і козак, який «поволі скилився з сідла і обпалив І красні вуста довгим палким поцілунком», і тумани – «плівуть над землею, Линуть в просторі на білих човнах»... Та побувавши ще до буревій підій 1917 р. в Українських Карпатах, поет-степовик з первого погляду закохався в них, що назавжди лишилися у його серці. Він, може, як ніхто інший жив ідею соборності України й глибоко відчув українську душу горян-гуцулів, присвятивши їм справжню поетичну близкітку – цикл-поему «На зелених горах» –

Там люди, духи і каміння
Віки живуть життям одним, –
Одне проймає всіх проміння
І в'яже з лісом віковим.

Око митця підмітило найприкметнішу особливість народного життя, яка тут же стала й камертоном його, уже горянської душі – органічну злитність гордих жителів гір із космосом природи, що їх оточує, із давнію-предакською, як світ, звичаєвістю, закоріненою в часах первісного суспільства, та важливою для нинішнього й прийдешнього. І вже все ніби нагадує кремезність степовика, природа набуває монументальних обрисів, як і волелюбність жителів цього краю, зелена повінь пралісів з повівами вітру асоціюється з розбурханою стихією океанських просторів:

Там стали гори, як титани,
На варти волі і краси,
Там, наче сизі океани,
Шумлять незаймані ліси.

Дитя неозорого степового привілля, поет захоплено, піднесено, як рідній, вітає людей, що тут живуть, бачить тяготи, що лягли на плечі горянина. Він пише реальний образ суголосного його українській душі краю, по-народному прекрасного, мужнього, нескореного житевими негодами, краю, що й розіп'ятий зберіг найпосутніше – свій народний дух. Такою постає Гуцульщина уже з першого вірша – вітання поеми, що складається із акорду –

3 Грушевський М. Поезія Олеся // Олесь О. Вибір поезій 1903-1923. – Прага: Накладом С.Лаврова, 1923. – С.7.

4 Там само. – С.15.

заспіву і двох частин з наскрізною нумерацією картин-віршів римськими цифрами:

*Країно див! Далека жріє,
Зелена казко серед гір.
Де вітром дух наш вільний віє.*

На гори загнаний, як звір:

*.....

*Де голод він пустив до хати,
Де дав він тіло розп'ясти,
Щоб тільки скарби заховати
Щоб тільки душу зберегти.*

Як і вся Україна, цей живописний її край терпить невимовні муки, і у кульмінаційній картині-вірші, ХХІ-й, поетова душа, якій вже не лишилося нічого іншого, волає до Христа:

*Iсусе, Iсусе, на горах лілеї, –
Лілей захисти!*

*На горах білють під скелями квіти,
За скелями вітер гуде,
А голод їх косить під згуки трембіти
І в копи кладе.*

Проживаючи у міжвоєнний період у Чехословаччині, до складу якої входило майже все історичне Закарпаття, Олесь з пієтетом ставився до закарпатських українців. Тут, у періодиці та книгах, зокрема й часописах для молоді «Наш рідний край» та «Пчілка», друкувалися його поезії і у 20-х роках, коли вони виходили ще і в Україні, і пізніше, в 30-х, коли там уже були суверені заборонені. Особливо тісні взаємини із Закарпаттям склалися у поета з осені 1938-го, як почалася розбудова Карпатської України. Тут і було відзначено чи не наймасовіше з усіх прижиттєвих, що коли-небудь відзначалися в Україні його ювілей. Поета тішило, що люди тут упродовж віків берегли і зберегли почуття генетичної, етнічної спільноти з Руссю-Україною. До його 60-річчя театр «Нова сцена» в Хусті взявся за постановку драматичної поеми – оперного лібретто – «Над Дніпром» (1911), його твору надзвичайно складного для сценічного втілення і доти ще не сценізованого. Прем'єра з участю ювіляра відбулася у вщерть переповненому залі Слов'янського дому. Як писав рецензент С. Росоха в тогочасній урядовій газеті: «Столиця Карпатської України – Хуст – мала честь вітати шановного гостя п. О. Олеся, найвизначнішого українського поета ... з нагоди його 60-літнього ювілею. «Нова сцена» виставила ... віршовану драму в 6-ти образах «Над Дніпром»... До залі приходять представники влади на чолі з п. прем'єром К.У., О. д-ром А. Волопином, якого публіка зустрічає ряснimi оплесками... директор театру Ю.А. Шерегій гарними словами привітав ювіляра, владу Карпатської України та всіх присутніх гостей». Вистава пройшла з величезним успіхом. Глядачеві імпонувала символіка народного визволення, коли веснянки легіт будуть приспане кохання, пробуджує старий Дніпро, і його хвилі сягають акордів Шевченкової пісні, а при тому лишається й легкий серпакок мли-туги. Вистава стала на третій день Різдва знову, відтак ішла не тільки в Хусті, але й на виїздах по всьому Закарпаттю – у Королеві, Ясінях, Рахові, Севлюші, Сваляві, Великому Бичкові тощо упродовж січня – першої половини березня 1939 року. Це було й продовження ювілейних торжеств.

Готуючись до зустрічі із закарпатцями в Хусті, Олесь **29** грудня 1938 року завершив цикл-поему «Цвіте трояндами», який уперше прозвучав у авторському читанні одразу після прем'єри у Січовій гостинниці в Хусті. Це чи не найбільш вражаючий ліро-епічний твір поета часів еміграції – художній

5 Нова Свобода. – 1939. – II січня.

6 Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 314-322.

зліпок дум і почувань патріота, який тяжко перебував тривалий період бездержавності України від придушення УНР до Карпатської України. Коли подумки звертався до України радянської, бачив: «Там скуті руки і вуста». У себе, на еміграції, «могили ми копали, і їх лишали без хреста». Тож творення Карпато-української держави сприймається поетом як факт, співмірний відродженню України в році 1917-му, як друге її воскресіння із мертвих:

*Міста цвітуть. Блакить синіє,
Лле сонце золото згори,
А над хатами наша мрія:
Жовто-блакитні пралори.*

*.....

*Народ шумить... Лунає: «Слава!»,
Ідуть натхнені юнаки...
Це відродилася держава,
Воскресла вдруге за віки.*

Цикл «Цвіте трояндами», як і одноіменна книга поета (1939), своєю поетикою й художньою філософією заслуговують окремої, розлогої розмови – досі вони, можна сказати, не аналізувалися. Тут лише зазначимо, що газета «Нова Свобода», 7 січня, коли Олесь ще перебував на Закарпатті, видрукувала його вірш «Живи, Україно...», цілком пройнятий настроем урочистості, піднесеності, життєствердження:

*Живи, Україно, живи для краси,
Для сили, для правди, для волі!..
Шуми, Україно, як рідні ліси,
Як вітер в широкому полі!*

Карпатська Україна стала справді і для Олеся, і для його ріднією. Як патріот, метр української поезії, він не стримував від небезпек, про які добре відав, і свого сина, що ввесь до останку віддався національній ідеї, Олега Ольжича – на той час уже відомого вченого-археолога й поета, добре знаного в науковому світі не тільки Європи, але й Америки. Із грудня, і в часи перебування батька в Хусті, він постійно проживав на Закарпатті, допомагаючи розбудові Карпатської України. Збереглися документи про оформлення Ольжичем громадянства Карпатської України,⁷ яку, як і батько, вважав рідною.

В оточенні закарпатців ніби вихлюпнулося на поверхню усе тепло душі поета, стримуване гіркою багатолітньою долею емігранта. Відчував – він між своїми. На різдв'яні свяtkи – ніби не мав того тягаря за плечима. Директор театру Ю. Шерегій, як пише він сам у уже згадуваному «Нарисі...», запросив до своєї сім'ї (у Великий Бичків – Д.Ф.) головного режисера В. Лібовицького і поета О. Олеся, які були в Хусті «сиротами» – без родин. І так 6 січня 1939 р. наш поет до ранніх ходив з хором колядувати і вдячно згадував прем'єру своєї поеми-драми у нас. Були це дійсно радісні дні й хвиlinи*. Може, цьому колядуванню в найбільшій мірі й завдячує останній з великих творів поета – драматична поема на 4 картини «Ніч на полонині» (1943), до речі, вперше окремою книгою видрукувана у Пряшеві, коли творчість автора в Україні була ще під забороною. «Ніч на полонині», як стало зрозумілим нині – видатне явище української драматургії. Тут майстерно розкрито проблему неприпустимості насильства на шляхах людського постулу. Сама ж ця річ чекає свого відповідного сценічного втілення.

Його пісні, як ствердив поет сам в одному із останніх віршів, справді не доспівались. Та зроблене ним ще довго зорітиме на нашому небосхилі світлом першої величини.

Дмитро ФЕДАКА

⁷ Див: Чучка П. Олег Ольжич, Олександр Олесь та Улас Самчук у Хусті// Карпатська Україна і Августин Волошин. – Ужгород: Гражда, 1995. – С. 348-349.

До сторіччя від народження Олександра ЛЮБИМОВА

ЛЮДИ ЙОГО ШАНУЮТЬ І НЕ ЗАБУВАЮТЬ

З нагоди сотої річниці від дня народження народного учителя, видатного музиканта та культурно-освітнього діяча українського населення Пряшівщини Олександра Любимова відбувається 11 вересня ц.р. в Межилабірцях

ДЕНЬ ОЛЕКСАНДРА ЛЮБИМОВА.

В Музеї модерного мистецтва родини Вархолових було відкрито виставку про ювіляра під назвою «ДОКУМЕНТИ ПЛІДНОГО ЖИТТЯ», на якій представлено життя і діяльність Олександра Любимова та його дружини Емілії Олексіївни. В будинку Міського уряду відбулася науково-педагогічна конференція, яка аналізувала життя та багатогранну діяльність Любимова – учителя, бджоляра, садовода, музиканта, організатора музичного життя на Лабірдині тридцятих-шістдесятіх років, на якій було зачитано вісім доповідей про окремі сфери діяльності ювіляра. Після обіду в Музеї модерного мистецтва відбувається урочистий концерт-академія, на якому виступили учні Межилаборецької музичної школи, (який має бути присвоєне ім'я Олександра Любимова), художні колективи Межилаборець та Гуменного (переважно учні Любимова), члени Піддуклянського народного ансамблю, артисти Пряшівського словацького театру Йонаша Зaborського та віртуоз гри на балалайці Іван Акімов з Парижа. На концерті вперше були виконані арії з опери «Князь Лаборець», яку на слова Юрія Бачі написав син ювіляра Володимир та яка мала прем'єру минулого року в Ужгороді на Україні.

Організаторами святкувань сотої річниці Олександра Любимова були окружні органи державної влади Межилаборець та Гуменного, рівно

ж Музей модерного мистецтва в Межилабірцях, Союз русинів українців Словаччини, українська редакція Словацького радіо Пряшів та родина Любимових.

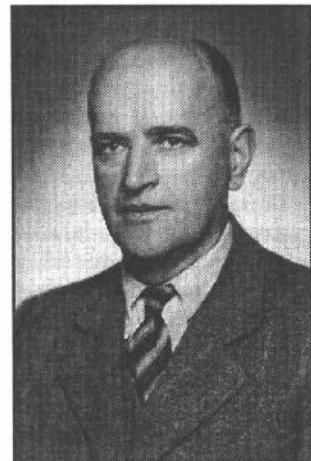
З нагоди ювілею було видано книжку про життя і творчість ювіляра.

Наступного дня, саме в день сторіччя від народження Олександра Любимова, його діти з онуками та правнуками відвідали села Чертіжне та Калинів, щоб оновити свої спогади про їхнє життя в тих селах та нагадати потомкам про їх коріння. В наведених селах відбулися численні зустрічі-бесіди з селянами. Гостей привітали на сільському уряді в Чертіжному, де відбулася бесіда про збереження пам'яті Любимова та про створення музею села.

Нижче друкуємо вступну доповідь доцента доктора Юрія Бачі та «Слово на закінчення» Володимира Любимова, які були зачитані на конференції.

ОЛЕКСАНДР ЛЮБИМОВ – ЗРАЗОК ЛЮДИНИ Й УЧИТЕЛЯ

Відколи люди живуть на світі, вони задумуються над смыслом свого життя. І серед десятків відповідей на питання, для чого ми живемо, найкра-

шою видається відповідь, що ми живемо для того, щоб творити добро іншим людям, або, як колись казали: голодного накормити, хворого вилікувати, подорожнього у дім прийняти, неукого поучити, слабому допомогти і так далі.

Сьогодні – з нагоди сотої річниці від дня народження Олександра Любимова – ми маємо нагоду розглянути життя людини, яка жила й працювала за тим принципом і яка саме тому ще й сьогодні привертає нашу увагу, хоча від її смерті минуло понад двадцять років.

Справді, коли ми хочемо охопити життя і працю нашого ювіляра і підвести їх під спільній знаменник, то кращого принципу, як той, що Олександр Любимов все своє життя присвятив служінню іншим, не знайдемо.

(Отже, відкриваючи нашу науково-педагогічну конференцію про життя і творчість народного учителя та культурно-освітнього діяча Олександра Любимова і щиро вітаючи всіх вас на цій конференції, я висловлюю сподівання, що конференція забагатить наші відомості про цю прекрасну людину, і ми, збагачені новими інформаціями про неї, підемо з новими силами до нашої подальшої роботи.)

Крім вічної дискусії про смисл людського життя до постійно дискутованих питань належить також питання про роль людини в житті суспільства. Відповідей на це питання існує, може, ще більше, ніж відповідей про сенс людського життя: від відповідей, що людську історію творять великі люди – боги, королі, полководці, диктатори, генії – через погляди, що суспільство має таких вождів та керівників, яких собі заслуговує, через погляди, що все в житті суспільства залежить від умов та обставин, аж до поглядів, що все в житті вирішують маси – в науці і на практиці можна зустріти всякий погляд.

На нашу думку, при будь-якій відповіді на питання про роль людини в житті суспільства не можна запере-

чити величезного значення окремої людини саме як того, хто краще за інших розуміє важу та значення умов та обставин, проблем, складностей та суперечностей життя, як організатора сил на боротьбу за таке чи інше розуміння та розв'язання проблем, як мобілізатора мас, як такого, хто першим підкіметься з колін, хто першим знайде і покаже дорогу, хто як іскра, з якої, як відомо, загориться поганів'я...

(Для наочності можна нагадати окрім Всешишнього хоча б грецьких, римських та й слов'янських богів, та й таких відомих діячів, як Ісус Христос, Будда, Магомет, Олександр Македонський, Спартак, Данте, Наполеон, Гітлер, Сталін, Ейнштейн, Шевченко, ...Енді Вархол, врешті-решт, тощо, з яких кожен залишив величезний вплив на життя людства.)

Я переконаний, що лише при такому розумінні значення життя й праці окремої особи для життя й поступу колективу ми можемо правильно зrozуміти й життя та діяльність Олександра Любимова. Бо мудрих і розумних людей в нашому краї напевно було немало. І таких, які вболівали за долю нашого народу, які хотіли поліпшити його тяжке соціальне та національне життя напевно теж було немало, проте вони або гнулися під тяжкими умовами, або посилалися на ті справді нелегкі умови і нічого варгісного не вміли в тих умовах зробити (обмежувалися на якісь-там миколаївські чи різдв'яні вечоринки чи літні маялеси-юнацькі), або не вірили у сили народу, або не розуміли його справжніх потреб і проблем, або не вміли побачити в тому темному і пригнобленому народові як зародків таланту, так і зародків сил та способів, або, як то кажуть, не вміли запалити, бо й самі не горіли. Або, як говорить письменник Михайло Шмайда, частина нашого учительства і ганьбилася не тільки, так би мовити, свого народу, але й своїх найближчих – нація й мами.

Олександр Любимов, або, як його тут називали, Олександр Андрійович чи «пан учитель Любима», паном себе ніколи не вважав, від народу, навіть від того найбіднішого селянина, ніколи не відокремлювався, навпаки, вважав своїм обов'язком допомагати людям, тобто навчати їх всьому тому, що знати сам і привчати їх до всього того, що сам вважав за потрібне, велику нужду й біду народу, і його відсталість, неграмотність, але розумів, що все це є наслідком певних причин, і він взявся за роботу ліквідувати перш за все ті причини. Точніше кажучи, він ясно розрізняв, де і що є причиною, а де і що є наслідком причин і, розрізнивши це, почав ліквідувати причини, — одну по одній, поступово, продумано і посильною навіть у тих важких умовах та обставинах систематичною працею. Починав з садів, які тут були, але дикі, запустілі, — а він почав їх прочищувати, прорізувати, замовляти з недалекого Сабікова такі деревцята, які саме в цьому краї приносили значно кращі плоди. Починав з бджільництва, яке тут було, але примітивне, неефективне, — а він почав вдосконалювати його, навчати мoderному бджолярству у власному бджільнику. (Не можу не навести його розповіді про те, як один селянин радив йому не казати ні кому, як можна на хвилинку димом замертвiti бджіл, поки заміниться у вулику повні рамки за порожні, мовляв, про це будемо знати «лем ви і я». Тоді Любимов таки дорікнув селянинові, як може він так не по-людськи думати. Таж від того, що всі люди будуть знати, як треба з бджолами нарабляти, вам гірше не буде, а людям від того буде лішче. Селянин заганьбився і, напевно, з того часу вже так егоїстично не думав лише про свою вигоду.)

Отже, почавши від речей, селянам найближчих, від садів, бджіл, городів, сільськогосподарських порад, які селяни могли зрозуміти й зреалізувати, через допомогу при хворо-

бах, він перш за все допомагав людям, а сам придбавав їхню довіру, в результаті якої він міг наслідитися запропонувати їм роботу, на яку — без довіри до нього — вони б ніколи не пішли.

Він бачив, що сільська молодь здібна, лише, як писав понад сто років тому теж Олександр, але Духнович, «ліпше способу не має». Тому Олександр Любимов придбав музичні інструменти і роздав їх дітям у Калиніві, а далі вже здібні діти та вдячні батьки, зрозуміло, під проводом талановитого організатора, музиканта та й диригента, пустилися у незвичну для них, нечувану і зовсім нелегку роботу і — разом! — створили небувале діло: сільський дитячий музичний колектив, сільський дитячий оркестр — один-єдиний на всю широку тодішню околицю! Хіба можна було зробити таку роботу без любові учителя до народу, без розуміння становища народу, без довіри учителя до селян, а селян до їхнього учителя, без організаторських здібностей Любимова і без допомоги та підтримки селянами його задумів?

З ініціативи Любимова та за підтримки селян сільський дитячий художній колектив був на світі. Спалахнула перша іскра, освітила, бодай на хвилинку, темне і тяжке сільське життя підбескідського русина-українця, зрозуміло, з'явилися й перші труднощі та проблеми, але іскра вже була і запалювала дальших і дальших на дальшу нелегку роботу, оптимізувала життя, вселяла надію, давала нараду відчути власні сили і власні здібності, приходило й міцніло почуття перемоги та, зокрема, почуття можливостей дальших перемог!

На підставі сказаного можна ліпше зрозуміти подальші успіхи того ж першого Калинівського і подальшого Чертижнянського сільських дитячих оркестрів, пізніших Гуменського, Межилабірецького та навіть виникнення та успіхи першого професіонального українського народного ан-

самблів, різних хорів, драматичних та інших колективів, на початку яких своєю ініціативою, свою іскрою завжди стояв Олександр Любимов, а потім його задум підхоплювали дальші, понайперше його дружина – Емілія Олексіївна, а потім подальші найближчі, – калинівські та чертижнянські селяни, Василь Петрович Латта – перший директор Межилабірецької гімназії. Степан Петрович Бунганич – директор Гуменської гімназії та інші члени учительського колективу тої ж школи. Як про продовження цієї діяльності можна говорити також про подібні художні колективи в інших селах, при інших школах, організованих іншими активними діячами нашого культурного життя, рівно як і про наші широко відомі Свята пісні і танцю українського населення Чехо-Словаччини, які, як відомо, почалися саме у наших Межилабірцах, бо саме тут найкраще розвивалася художня самодіяльність нашого населення, основи якої клав саме наш ювіляр – Олександр Андрійович Любимов.

Закінчуочи своє вступне слово про Олександра Любимова, я ще раз хочу підкреслити ХАРАКТЕР Любимова як дуже доброї і мудрої ЛЮДИНИ, яка все своє життя присвятила служінню іншим. Окремо взято могли бути й кращі музиканти, композитори, диригенти, садівники, бджолярі та лікарі, хоча, правду кажучи, в нашому краї таких спеціалістів, як Любимов зовсім не було, однак у цілому Олександр Любимов був людиною справді неперевершеною своюю любов'ю до народу, розумінням проблем та потреб нашого народу, ініціативою та витривалістю у своїх починаннях, вірно ж як і рівнем кожної своєї праці. Протягом свого життя він один підготував і післав у середні та вищі школи і вивів у люди більше учнів, селянських дітей, ніж десятки інших учителів разом узятих. Протягом свого життя він один підготував більше музикантів та співаків, ніж вся наша

шкільна система за цілі десятиріччя до нього. І на всіх тих селинах, його учнях, студентах, музикантах, хористах, співирацівниках, колегах, з якими йому доводилося мати діло, він часто залишав більші і глибші сліди людяності та культури ніж інколи вся наша шкільна та державна система.

Олександр Любимов приїхав у наш край, так би сказати, чужинцем – росіянином, людиною іншої віри, людиною, яка не мала навіть жодного знайомого на всій Словаччині. Здалеко Дону через Варшаву і Прагу його завіяли до нас воєнні та революційні події. Проте Олександр Любимов зрісся з нашим краєм, його проблемами і його людьми краще і зробив для того краю і його людей більше, ніж не один місцевий «патріот».

Це потрібно собі усвідомити, прилюдно визнати, належно оцінити і в дусі принципів праці і традицій Любимова і нам працювати на народній ниві. Бо хоч ми живемо в інші часи, проблеми в нас не менші, а потреба усвідомлювати собі наше положення і працювати на користь нашого народу значно більша

Юрій Бача

СЛОВО НА ЗАКІНЧЕННЯ

Перечитуеш все, що про твого батька, народного учителя Олександра Любимова щиро й правдиво кажуть добрі люди, згадуєш пережите разом, дословноєш відоме про нього власними спостереженнями і знаннями, підтверджуєш все ним зроблене фотографіями та іншими документами, – а все-таки тяжко повірити, що все те і саме так робила та зробила одна людина, та ще вирвана подіями війни зі свого донського середовища і пересаджена, уже в дорослуому віці, в наше бідне карпатське середовище.

Ним зроблено занадто багато навіть для найсприятливіших умов, а в нас часто й тих елементарініх умов не було!

А все-таки правдом є, що він зробив ще більше, ніж про нього кажуть і ніж ми сьогодні про нього знаємо; він був ще кращою людиною, скромнішою та жертвеннішою, уважнішою до потреб інших. Багато чого з його життя не запам'яталося, незадокументовано та ще недосліджено.

Все несприятливе, що його оточувало протягом всього життя і заважало зробити ще більше і ще краще, він ламав самим собою: своїм розумом та іншими своїми здібностями, своюю наполегливістю та витривалістю – силою та властивостями свого характеру, своєю любов'ю до праці та до людей, своїм козацьким завягтям та людським підходом до всіх проблем, які йому ставали на дорозі. Та ще – він умів передавати своє завягтя, свою витривалість та й свої здібності іншим. Таким чином багато справ він починав один, проте продовжували реалізувати його задуми вже десятки людей. Тому він перемагав і там та й в таких справах, де, за нашим сьогоднішнім розумінням справи, він не міг перемогти.

Отже, він своє зробив, і його вже понад двадцять років немає між нами. Та він залишив такий глибокий та всебічний вплив у нашому культурному, але й у матеріальному житті, що ми все-таки визнали за потрібне відсвяткувати сто років з дня його народження. Проте не забуваймо, що він був занадто скромним і жодних оказій не тільки не любив, але й не переносив. Тому найкращим способом святкування сегої річниці його народження буде, якщо ми продовжимо його роботу, якщо ми – в дусі його розуміння свого обов'язку по відношенню до людей та до всього народу – будемо переборювати труднощі нашого життя та розвивати своє як культурно-національне так і економічне життя.

Поки що ми цього не робимо достатньо наполегливо та успішно. Поступово звужується, слабішає та навіть зникає наше культурно-національне життя, зникають активні форми на-

шого культурного життя, а замість них оволодівають нами пасивні форми масової культури (точніше: масової забави), які роблять із нас пасивних та кволих споживачів чужих плодів з чужої загородки.

Тому нам недостатньо признаватися учнями Олександра Любимова. Нам необхідно працювати так, щоб ми, образно й дослівно, могли сміло подивитися йому в очі та й показати йому ті нові пагінці, які ми виростили на ним посаджених деревах, ті нові дерева, які ми виростили у ним закладених садах, ті нові бджільники, які ми розвели за його зразком.

Нам – дітям, внукам та правнукам Любимовим – приемно помічати, яким великим авторитетом користається наш батько, діда та прадіда Олександр Любимов, і ми широко вдячні кожному, хто продовжує в його праці, в його традиціях, дбає про те, щоб не заникло, не засохло і не пропало те добре і мудре, що сіяв та садив наш предок. В тому дусі ми широко вдячні також усім тим, хто приклав руку до святкування сторіччя з дня його народження.

Рівночасно сподіваємось, що вплив його прикладного життя й праці буде зростати, як тільки помине сучасне поверхове захоплення неглибокою масовою забавою чужого нам світу. Багата й близька нам наша народна культура спроможна злагатити наше життя значно більшою мірою, ніж сучасні неглибокі та короткочасні розважальні твори чужої культури. Цю правду нам необхідно усвідомити собі і в тому дусі необхідно працювати кожному з нас. Тоді будуть нові успіхи в нашому житті, нові хори й оркестри, а саме вони будуть найкращим святкуванням життя й творчості нашого попередника, нашого народного учителя, а для нас – його дітей, внуків та правнуків – і нашого батька, діда і прадіда – Олександра Любимова.

Володимир Любимов.

Гей, хто в світі, озовися!

Микола Палієнко народився 3 жовтня 1944 року в с. Семенівці Арбузинського району Миколаївської області України. Закінчив філологічний факультет Одеського державного університету. Працював у районних і обласних газетах, кореспондентом Одеського обласного радіо, нині – заступник голови правління Одеської організації Спілки письменників України. М. Палієнко – автор поетичних книжок „Лукашева сопілка“, „Щедриця“, „Зелені космодроми“, „Тяжіння поля“. Пропонуємо вам віршовані твори з нової поетичної книжки М. Палієнка – „Послання з Чернечої гори“.

Микола Палієнко

ПОСЛАННЯ З ЧЕРНЕЧОЇ ГОРИ

Літньої ночі 1992 року
якісь нелюди підпалили батьківську
хату Тараса Григоровича Шевченка.

Чиєсь задимілася хата,
З Чернечої видно гори:
Пала серед ночі багаття,
То ж батьківська хата горить.

Та чим же вона завинила,
Мозолила очі кому,
Кріпацька хатина зсивіла,
Ізліплена з глини і мук.

То що ж ви, безрідні онуки,
Замало ж илося в димах?
І як вам не скорчило руки,
Немає на вас гайдамак.

Пасуть на тім світі ягњата,
Трави наросло від століть.
Горить моя батьківська хата
І попіл на мене легить.

Світає... Дідів уже будять,
У небі нема ні зорі.
Зібралося люду та люду,
Нехай би прийшли й кобзарі.

Нехай би на спомин заграли,
Насипали вузлик золи.

Не раз й Україна згорала,
Та діти у неї росли.
Одні головешки, череп'я...
А я ж сподіавсь на добро.
Можливо і краще, Чернечо,
Що хату не зів над Дніпром.

ВІДПОВІДЬ ВІСАРІОНУ БЕЛІНСЬКОМУ

„Этот тупой хохол...посмел
писать на своем областном наречии,
не понятном образованному человеку”...

В. Белінський про творчість
T. Шевченка

Ну що ж, нехай Шевченка не розгледів,
„Тупим хохлом” назвав великорос.
Але якщо вернутись до венедів,
То стільки ж бо народів наросло

На цій землі родючій, на слов'янській, –
Лічить історик не один збиравсь,
Та з них не стулиш однієї в'язки,
І українцем народивсь Тарас.

Він би, можливо, вибачив і тричі,
Коли б його лиш вразив пасквілянт.
Народну ж мову названо „наріччям”,
Тут вже, даруйте, йде не про талант!

На древній корінь замахнувся критик,
Бо, бачте, неподібність допіка,
Що п'ють не всі з московського корита,
Що хтось свого танцює голпака.

Як наче повторяв укази царські,
Щоб знов на мову піднімали ціп.
Ще час приайде валуеаським косаркам,
В борін новітніх підкують зубці.

Тарас відмів брехню цю лиховісну, –
Як є „Кобзар”, то хай розсудить світ,
Заводив тихо материнську пісню,
Де молотили жито на посів.

КЛАПТИК НЕБА

Сліпила очі комашня,
А малювати треба.
Просила вислати княжна
Хоч клаптик твого неба.

Аральське небо не таке,
Як там, у Яготині.
Домалював ще й мінарет,
Зрадів, немов дитина.

Нехай не відає княжна,
Яка у тебе мука...

А в очі лізе комашня,
Не видно і малюнка.
Зі скриньки пензлик визира,
Вже й до казарми треба.
Сльоза скотилася, мов зоря,
На клаптик твого неба.

СОРОЧКА НА ПАМ'ЯТЬ

Ну вже і вибрав наречену,
Хіба вона йому рівня?
Кругом паняночки учені, –
Було б і придане, й рідня.

А то знайшов десь бідолаха
Таку, як сам, із кріпаків.
Від неї буде він ще плакатъ
Отим намистом, що купив.

Терпів образливі болячки,
Квітки кохання пожинав...
Його любили і багачки,
Журилася за ним княжна.

А наречену вибрав з бідних,
Порад і слухать не хотів.
До неї вранці і в обіди,
Мов неприкаяний, ходив.

І чим вона заворожила?
Не міг сердега навіть спать.
Хвалився: гудзичка пришила,
І вміє „Гриця“ заспіватъ.

НАРЕЧЕНА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Зберігся подарунок від сестри –
Брату ночами вишита сорочка.
Гадав, що зносиш, може, хоч старим,
Бо надівати все були відстрочки.

Не мав такої у своїм житті,
Як був у кріпаках, а у неволі
Тільки мундир могли йому пошить,
Щоб в нім горбативсь на плацу доволі.

Сорочка від сестри – єдиний скарб, –
Якось при ній втихалися негоди.
З душі намул житейський зі шкрабав,
Поглянувши на неї перегодом.

Шукав уже і мудрих старостів,
Збиравсь її одіти на весілля.
Лише до нього встигли зарости
Стежки так рано осоружним зіллям.

Сорочка збереглася від сестри,
На ній вогонь із рідної калини.
Нехай сорочку носить Україна,
Щоб в ній

на пам'ять світу
підрости.

* * *

Як в давнину, не водять кобзарів,
Їх голоси розтанули в туманах.
Чи, може, шлях кобзарський застарів,
Чи рідна пісня побрела у найми.

Був не один на ней бузувір, –
І гендлювали нею, і гендлюють.
Як в давнину, не водять кобзарів
Поводирі-хлопчата поміж люди.

Знаходять достобіса тих причин,
Мовляв, така пульсуюча епоха.
Та хто, скажіть, нам душі причинив,
Щоб заросли вони чортополохом?

Гули бандури – тихнули жалі, –
Паски в церквах світились великою.
Вони, мабуть, до нас ще не дійшли
Ті перебенді, лірники народні.

ПО ШЕВЧЕНКІВСЬКИХ МІСЦЯХ

Словачькому письменнику Михайлу Шмайді,
учаснику міжнародного Шевченківського
літературно-мистецького свята
„В сім'ї вольний, новий“ на Полтавщині

Полтавське сонце несусвітно шматить,
Мостом зайчисько Ворсклу перебіг...
Мій друг Михайло, зірноокий Шмайда
Про Кобзаря розпитує в доріг.

Наївні молоді екскурсоводи
Нас возять по шевченківських місцях:
– Оце криниця. Поет пив з неї воду...
І далі все-по числах й місяцях.

Ми спішими заглянути в криницю,
Побачити його там небеса...
– Отут стояла у садку каплиця,
Він біля неї ввечері писав.

А це осъ-дуб. Шевченковим назвали,
Сюди стікається кріпосний народ...
Дівча із хати вилурхне зухвале
Й біжть-летить до мами на город.

Автобус мчить. Розкажуть нам немало,
Де був, коли – шевченківські місця.
Хто як приймав, а де і не приймали...
І далі все – по числах й місяцях.

Полтавське сонце несусвітно пряжить, –
Для нас, Михайле, травень постаравсь.
Частинку неба повезеш у Пряшів,
Яке в краях цих підпирає Тарас.

КРИХТИ СПОМИНІВ ПРОСЛОВАЧЧИНУ

Це таке вже давнє, але – незабутнє. В березні 1956 року я побував у Братиславі. Нас невеличка група – Оксана Іваненко, Олекса Полторацький, Олекса Гуреїв. Зустрілися з словацькими письменниками, виступали на дитячому зібранні в школі. Ознайомились з музеєм мистецтва, милувались Дунаєм. Тоді я прочитав вірша дітям про ансамбль «Лучниця» – його виступ мене вразив ще в Києві. Тут теж концерт пощастило послухати. А втрете слухав «Лучницю» знову в Києві вже чи не 1980-го року! Тоді теж висловив своє захоплення віршем!

Школярі не відпускали довго нас при тій зустрічі, потім надсилали нам листи. Я отримав вже в Києві в травні 1956 року кілька листів. В одному просила мене Ганя Бучинська розповісти про те, як я почав писати вірші та надіслати до їхньої газети, що я виконав.

Писала мені і Луїза Палечекова, лист закінчувався словами: «На пам'ять про нашу зустріч. Хай живе Україна».

Надто короткою випадає зустріч з Гренджею-Донським – він кудись мав іхати, вже тримав квиток. Шкода, що не вдалося з ним поспілкуватись.

В Братиславі запросили мене виступити по радіо. Я читав «Лучницю», а також маленького вірша, присвяченого Гані-школярці – Бучинській. Вона дуже просила хоч кілька рядків написати. Ясна річ, було мало часу, та я виконав прохання, хоч вірші похапцем та ще й на замовлення писати не слід!

Біля самого Дунаю
Весну Ганя зустрічає.
Що ж Ганнусі побажати?
Щастя, доброго здоров'я,
Ta ще в гості завітати
В рідний край мій, Придніпров'я.
Виростай же всім на славу
Юна сестро з Братислави!

Невідомо мені, як склалося життя Гані. Коли ж потрапив би тепер цей віршик її на очі вдруге, хотілось би дізнатись про її життя.

Мені виповнилось вісімдесят, не молоденькі вже мої колишні знайомі Ганя та Луїза – дай, Боже, ім доброго здоров'я!

Перебування в словацькому краю відбилося у віршах.

Кланяюсь Дунаю, людям, що живуть біля нього – словакам, українцям.

**Олекса ЮЩЕНКО,
Заслужений діяч мистецтв України,
Лауреат премії імені Павла Тичини.**

ПОЇЗД МЧИТЬ ДО БРАТИСЛАВИ

Луїзі Ярі ПАЛЕЧЕКОВІЙ з м. Тренчанське Тепліце

Поїзд мчить до Братислави.
Стоймо біля вікна.
Яро, Яро, Ярославо,
Ти справжнісінька весна!
Що на згадку дати маю?

Слово серця зрозумій.
Я не раз тебе згадаю,
Сестро наша, друже мій,
Українець і словачка –
Нас багато що єдна.
Яро, ти моя землячка,
Бо земля – лише одна!
Яро-весно, Ярославо,
Друже подорожній мій!
Поїзд мчить до Братислави,
Де Дунай твій голубий.
Я Дунаю хвилі знаю
Мов Дніпра ясний розлив.
Щастя дівчині бажаю.
– Будь – сказала, – й ти щаслив!
Я люблю твою країну, –
Хай красується завжди!
В час прощання на хвилину
Замовкають поїзди.
Вже далеко Братислава.
Бачу голубів з вікна.
Яро – весно... Ярослави
Образ в серці вирина.
Яро! Справжня ти весна!

(1956)

СЛУХАЮЧИ «ЛУЧНИЦЮ» В БРАТИСЛАВІ

‘...Струмок проснувсь, побіг помалу,
А потім – швидше. Посмілів!
І першу сніговицю талу
Піснями жайворон зустрів.

У горах він біжить... Здається,
Пережене мої думки...
Він доторкнеться ніжно серця,
Оміє лугові квітки.

А ті квітки ледь-ледь розквітили, –
Звеліло сонце молоде.
У трави зеленаво-світлі
На мить пташина упаде

І знову – вгору, вгору, вгору, –
Переганяючи усе...
Відкрився луг моєму зору
І свіжі пахощі несе.

Недавно сніг зійшов, а нині
Вже косять сіно... І струмок
Біжить повільніше в долині,
Не здоганя моїх думок.

То не струмок в альпійських луках,
А пісня свіжа, лугова.
Весни картини в дивних звуках...
Це ж «Лучниця»-ансамбль співа.

«Травниця» пісеньку назвали –
Звучить вона в душі мойї,
Струмок, що спершу біг помалу,
А далі – ніби вітровій!

Мені здалось, що й я з косою
Гірськими луками іду...
І в синій ранок із росою
Покоси з друзями кладу.

Нішо у пам'яті не зіltre
Ту пісню – в ній не лиш весна,
В ній шелест трав і шелест вітру,
Гірська прозориста луна,
Крило орла супроти вітру,
Дівоча мрія не одна,
Сама, як пісня, чарівна...

*...А ось і танець. Легко, спритно
Його розпочина словак,
І весело на грудях квітне
На сорочках червоний мак:

Красиві рухи та вітристи,
Як у гуцульських юнаків,
що в Коломії – славнім місті,
Ta в Криворівні я зустрів.

Як молоді та свіжі луки,
Такий оцей і колектив.
Спасибі за бентежні звуки,
За цей хвилюючий мотив!

*Братислава,
березень, 1956 р.*

НА КОНЦЕРТІ СЛОВАЦЬКОГО АНСАМБЛЮ «ЛУЧНИЦЯ»

«Лучниця» – з лугів дівчата,
Хлопці з-за Дунаю.
З ними б линуть, в танці мчати,
Котрого не знаю:
Він – як вихор вітровію,
Наче злети мрії.
З ним і я не посивію –
Юнь мені зоріє...

Бачив я одного разу
Й не забув донині
«Лучницю» в святковій Празі,
Танці у долині.
В танці запальнім слов'яни
З піснею любові:
Квітне слово і не в'яне –
Чари в тому слові.
Зеленіє, наче луки,
І трояндно сяє.

Слово нам не для розлуки –
Силу в дружбі знає.

Гри на луках. Пахнуть квіти.
Пісня – не розлучниця!
Здрastуй, наш слов'янський світе,
Добрий вечір, «Лучниця»!

(1980)

Юрій Загорський (власним ім'ям Залета) народився 6 жовтня 1940 року в селі Колбівці (Словаччина). У 1947 р. переїхав разом з батьками у с. Новини Млинівського району Рівненської області. Тут закінчив семирічну школу, пізніше навчався у Млинівській середній школі № 1. Вищу освіту здобув на відділені слов'янської філології Львівського державного університету ім. І. Я. Франка та в Інституті іноземних мов. Працював у Донбасі вчителем, редактором телестудії та перекладачем. У 1980 році був несправедливо арештований і засуджений на шість років тюрми і два роки заслання за „антирадянську діяльність“. Повністю реабілітований у 1991 році. Зараз живе і працює у Рівному.

Юрій Загорський свої твори друкував у періодичних виданнях України. У 1969 році видав збірку оповідань „Хто втримає спеку“, редактором Григорій Тютюнником. Він автор поетичної збірки „Повіяв із заходу вітер...“ (1992).

Юрій Загорський

ООО

В долинах, гаях, над ставами
Дерева зімкнулись рядами,
Кивають привітно гілками
І сіють довкіл пелюстками.
Черемха, черемха, че...

Достоту як в нас на Волині,
У білім стоять шумовинні,
Купаються в літній тепліні,
Невиразні стелячи тіні.
Черешні, черешні, че...

Далеко звідсіль, не видати.
Там ходить натомлена мати.
Спинилася якраз біля хати,
А цвіт заходився літати.
Лягає та на плече.

1982
Пермські табори

ООО

Липнева ніч цвіла, пливла
За небокрай, за пасма гір.
Довкола стелиться імла,
Ген-ген синіє темний бір.

Внизу розлився тихий став.
Давно не б'ються там прачі.

Співав вівсяник – перестав,
Та не вгавають дerkачі.
На небі місяць-молодик
Рахує цівки димарів.
Потому десь безслідно зник
І на Чумацький шлях забрів.
Іду вперед, до ясенів.
На мене хтось очима блисъ,
Я перейшов маленький рів.
Ми тихо й мирно розійшлися.
Я брів задумливо між трав,
Найменші подихи ловив.
Я був щасливий, що не спав,
Вдихав солодкий запах жнів.

О О О

Словацька пісня. Гілка калинова,
Що восени рясніє край вікна.
Гармонія мелодії і слова,
Колодязя прозора глибина.

У ті години дивні, особливі,
Коли з-під вікон лине дружній спів,
Встають в уяві бетярі вродливі,
Слухняні діти праведних батьків.

Ремінні віжки впевнено стискають,
Зустрінуть в полі вранішню зорю,
А вийде пан чи збойник хитрий з гаю,
Стають сміливо, впевнено на прю.

Коли в захурі, сумно б'ють куранти
У Тренчині, на ратуші старій,
Коли веселі, рвуться в танці ранти,
Не затикають скрипки у дворі.

В коханні щирі, незрадливі, ніжні,
Любов – це свято. Мила – над усе.
Струснувши з себе бурі й грози грізні,
Дунай грайливо хвилі вниз несе.

Пополудні узявиши в руку кошик,
Дівча простує стежкою у бір.
А ну ж побачить, як оре Яношик,
Вовняну шапку збивши набакир.

РЕЦЕНЗІЇ

СПІВАННИК ЛЕМКІВСЬКОГО КОМПОЗИТОРА

Видати в Україні українську книжку в умовах нинішньої ринкової економіки дуже важко, а видати нотну публікацію – майже неможливо. Та як це не дивно, нині в Україні виходить більше книжок, ніж раніше, здебільшого за допомогою спонсорів та на власні кошти авторів. Власним коштом видав свої «Хорові твори» і львівський композитор та диригент Іван Майчик. Це вже десята окрема збірка пісень талантовитого лемка із села Одрехова (нар. 26 грудня 1927 р.). Як підкреслює його син Тарас у вступі, це лише незначна частина доробку батька, що охоплює 450 вокально-хорових композицій різних жанрів.

Ювілейна збірка Івана Майчика містить 58 хорових творів на три-четири голоси. Є тут нові композиції на слова Маркіяна Шашкевича, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Максима Рильського, Василя Стуса та поетів-емігрантів – Миколи Вороного, Олек сандра Олеся та його сина О. Ольжича. Вдалими є композиції на слова лемківського поета Богдана Ігоря Антонича: «Гірке вино», «Підкова», «Клени» та «Пісенька до сну». В них чудовим способом відбито лемківський колорит творчості поета. Із сучасних поетів І. Майчик поклав на музику вірші Дмитра Павличка («Вставай, Україно»), Ліни Костенко («І все на світі треба пережити», «Шалені темпи»), Ігоря Калинця («Красвид з елегіями»), Миколи Петренка («Виряджала синів мати») та Степана Карлюка («Молитва»).

Любов до Лемківщини І. Майчик найкраще висловив піснею «Рідний дім», складеною на власні слова:

О, рідний дім, серцю милий ти завжди,
Там в Бескидах юних днів мої сліди.
Струмочками продзвенів далекий час
І піснею голосною повертається до нас.

Автобіографічний характер має і пісня І. Майчика на власні слова «Старий млин».

На всіх творах композитора відчутний дух лемківської музики. Та його композиції аж ніяк не є наподібнюванням народної пісенності. Це – скрізь-наскрізь модерні твори. Хоч і позначені кольором романтизму, все ж таки вони звернені до сучасної людини, людини кінця 20 століття. В них композитор виявив себе справжнім майстром музики. Його «Хорові твори» напевно увійдуть в золотий фонд репертуару професійних і самодіяльних колективів, як органічне продовження хорової творчості М. Лисенка, О. Кошиця, М. Вербицького, К. Стеценка, Н. Вахнянина, Ф. Колесси, М. Леонтовича та, зокрема, С. Людкевича.

М. М.

* Іван Майчик: Хорові твори, Львів, 1997 р., 208 стор.

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТТЯ В ДОСЛІДЖЕННІ ДМИТРА ДАНИЛЮКА

В останні роки українська історіографія збагатилася значним доробком докладних життєписів видатних історичних постатей України. Саме до таких належить і книга ужгородського професора Дмитра Данилюка «Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку ХХ ст.)» (Ужгород, 1997. - 289 с.). Її поява засвідчує про зростання інтересу до історичних осіб регіонального рівня.

Рецензована монографія – результат тривалих наукових пошуків ученої, його творчої вдачі. Вдала назва книги, вдала побудова, а головне – в ній багато нових думок, нових оцінок, нових підходів до висвітлення складних питань історії Закарпаття. Вперше в одному виданні читач може не лише знайти відомості про діячів культури, але і побачити їх на портретах.

Книга Д. Данилюка написана на основі глибокого вивчення та критичного осмислення рідкісних публікацій XIX-XX ст., що виходили не тільки на Україні, але й у Польщі, Росії, Словаччині, Хорватії, Угорщині, Чехії. Своїм головним завданням автор вважає «виокремлення із великого масиву духовного життя закарпатців діяльності вчених, культурно-освітніх та церковних подвижників з найдавніших часів до початку ХХ ст.» (с.5). Особливу увагу приділено розвитку історичної науки краю, основоположником якої, на думку Д. Данилюка, був Іоаннікій Базилович. Виходячи з цього, і визначено структуру монографії, яка складається з п'яти рівнозначних розділів, тісно зв'язаних між собою. В кожному з них автор робить загальний огляд важливих подій, що торкаються історії Закарпаття та сусідніх земель відповідного періоду.

Так, у першому розділі («Біля витоків духовності») розглядається місійна діяльність святих апостолів Кирила та Мефодія, прихід угорців у Тисо-Дунайську низовину, облога та підкорення ними Ужгородського замку на чолі з Лаборцем, роль Федора Корятовича у зміцненні «в нашому краї православної „руської“ віри і церкви, з'язків з одноцілемінниками на сході Карпат» (с. 24). Дуже сучасно звучить матеріал про святих апостолів Кирила і Мефодія, зачинателів слов'янської духовної культури і в Карпатах. Шікані спостереження висловлено щодо князя Лаборца. Ми поді-

ляемо його точку зору. Але дискусія з приводу приходу угорців зовсім зайває. Вона іде дисонансом до розділу.

Звертаючись до постаті Федора Корятовича, Д. Данилюк детально зупинився на фактах про розходження дослідницьких оцінок окремих подій у його житті та діяльності: часі приходу князя у Закарпаття, датування грамоти, яку він нібито дарував Мукачівському монастирю на володіння селами Бобовище і Лавки. Однак не можна зрозуміти позицію автора рецензованої книги щодо заснування Мукачівського монастиря. Спочатку Д. Данилюк стверджує, «що монастир існував ще до Федора Корятовича, а він його розширив і укріпив, перетворив його у свою резиденцію» (с.27), а в підсумку відзначає, що «Заснований ним (тобто Федором Корятовичем – авт.) монастир став на багато віків центром духовної, церковної і світської культури, основовою якої була церковнослов'янська мова» (с.28). Більш принципового підходу заслуговує і проблема поселення в краї Федором Корятовичем 40 тисяч приведених ним подільських селян. Стверджуючи цей факт, Д. Данилюк вказує на те, що ще в XIX ст. І. Дулішкович відкинув таку думку. Автор не наголошує на тому, що і сучасні дослідники не поділяють її. (Див. Поп І. Історія Закарпаття: критичні роздуми// Карпатський край.-Травень-липень, 1996.- № 5-7.-С.6; Тімков М. Князь Федір: історичний і легендарний//СЗ-Фест.- Січень 30 – 5 лютий, 97. – № 4). Отже, постаті Корятовича вимагала більш глибокого висвітлення.

Другий розділ («Освічені русини XVII-XVIII ст., пам'ять про яких буде благословенна») містить нариси про письменника-полеміста М. Андрели, єпископів Й. де Камеліса, М. Ольшавського, І. Брадача, А. Бачинського, ученого-мовознавця А. Коцака, перших істориків І. Пастелія та І. Базиловича.

Важливим позитивним моментом при висвітленні громадсько-політичної, проповідницької та літературної діяльності М. Андрели є те, що Д. Данилюк, мабуть, вперше звертає увагу на подальшу долю його рукописної спадщини. Він, зокрема, наводить лист Г. Стрипського від 15 березня 1911 р. про вислання на адресу Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка у Львові двох рукописів М. Андрели, очевидно «Логоса» та «Мо-

литовника». Як відомо, зараз ці твори зберігаються у Львівській бібліотеці ім. В. Стефаника.

Значне місце в другому розділі відведено автором показу заслуг і позитивної ролі греко-католицьких єпископів Й. де Камеліса, М. Ольшавського та І. Брачча у боротьбі за канонізацію Мукачівської єпархії, проти засилля Егерського єпископату. «Це було питання великої історичної важливості, — цілком справедливо відзначає Д. Данилюк, — бо від перемоги того чи іншого єпископства і залежало значною мірою, у якому руслі піде формування національної самосвідомості у закарпатських русинів, розвиток їхнього духовного життя. Адже церква в той час була єдиним інститутом, який відважно захищав національні традиції народу, його мову й культуру, виступає проти його національного приниження іноzemцями» (с. 49–50).

Детально висвітлено в монографії подвижницьку діяльність згадуваних єпископів у поширенні знань серед «руського населення за допомогою книг, написаних зрозумілою народною мовою» (с. 44). Завдяки їх старанням з'явилися перші друковані видання для закарпатських українців: «Катехизис для науки оугорским людем изложений» (1698), «Буквар» (1699) єпископа Й. де Камеліса і «Elementa puerilis institutionis in lingua latin», Начало письмен детям к наставлению на латинском языке» (1746) єпископа М. Ольшавського. Піднесення рівня письменності угорських русинів намагався сприяти А. Коцак — автор граматики, яка має п'ять варіантів. На двох із них (Ужгородському та Маріяпівчанському) акцентує увагу Д. Данилюк у нарисі про А. Коцака.

Боротьба проти впливу Егера привела до вироблення концепції минулого закарпатських українців, написання перших праць з історії краю. Два нариси другого розділу рецензованої книги присвячено розгляду історичної спадщини І. Пастелія та І. Базиловича. Автор аналізує написану латинською мовою і видану в двох книгах (Кошиці, 1799 і 1804–1805) працю І. Базиловича «Короткий нарис фундації Федора Корятовича», в якій викладено історію роду Корятовичів, Мукачівського монастиря та Мукачівської єпархії до 1798 року. Крім того, І. Базилович робить спробу вирішити також кардинальні питання давньої історії закарпатських українців, которую розглядає, як відзначає Д. Данилюк, «у тісному взаємозв'язку з історією походження і розселення східних

слов'ян, утворенням і розвитком Київської Русі» (с. 68).

На рубежі XVIII–XIX століть чимало освіченої закарпатської молоді, що закінчила відомі європейські навчальні заклади, емігрувало в Російську імперію, до складу якої входила і вся Східна Україна. Найбільш відомими представниками закарпатської інтелігенції були педагог І. Зейкан, організатор освіти І. Орлай і В. Кукольник, вчений-славіст Ю. Гуца-Велелін, економіст і правознавець М. Балудянський, філософ П. Лодій. Всі вони зробили значний внесок у розвиток освіти й культури Росії та України. Розгляду їх наукової та педагогічної діяльності присвячено третій розділ рецензованої книги — «До вершин світової слави».

Д. Данилюк звертає увагу на факт активної участі І. Орлая у справі переселення багатьох представників закарпатської інтелігенції в Російську імперію. Саме Орлай був автором такої ідеї, ініціативним прихильником її реалізації. Він одночасно намагався обґрунтувати свою позицію теоретично, висловивши, правда, хибну думку про потожність «карпаторосів» і росіян. На момент підготовки та здійснення переїзду в Росію першої групи закарпатських учених І. Орлай виступив зі статтею «Істория о Карпато-Россах, или о переселении россиян в Карпатские горы и о приключениях с ними случившихся». В ній І. Орлай відстоює помилкову тезу про те, що «карпаторосі» — гілка російського народу, частина якого переселилася в Карпатські гори разом з угорцями в IX столітті і пізніше. Все це вказано у рецензований праці. Але варто було краще висвітлити питання про мотиви, які зумовлювали переселення представників закарпатської інтелігенції в Росію — це політичне та духовне гноблення слов'янського населення, що панувало в Австрійській імперії, матеріальні переваги чи почуття слов'янської спорідненості з російським народом.

Окремий розділ монографії містить нариси про закарпатських вчених-просвітителів першої половини XIX ст. І. Фогорашія, В. Довговича, М. Лучкай, О. Духновича та А. Добрянського. Їх діяльність автор розглядає в контексті національного відродження слов'янських народів. Обґрутувуючи свою позицію, він пише: «Хвиля національно-культурного відродження охопила і Закарпаття, що входило до складу Угорщини. Вона зародилася ще в кінці XVIII ст., коли у стінах Мукачівського монастиря була написана, а в 1799–1805 рр. у Кошицях

видана перша праця з історії Закарпаття І. Базиловича. Її появою автор заявив про існування закарпатських русинів як частини скідних слов'ян зі своєю історією та культурними устремліннями і показав, що вони мають учених, культурно-освітніх і церковників діячів, які впродовж століть закладали основи національного відродження. Тому І. Базиловича справедливо назвали «першим будителем» на Закарпатті (с.115).

Його справу продовжили І. Фогораш, В. Довгович, М. Лучкай, О. Духнович, А. Добрянський. Науковці багатьох країн вважали за необхідне зустрітися з ними й підтримувати тісні наукові та культурні зв'язки, що проявлялося в різноманітних формах: через листування, обмін книгами й науковими публікаціями або прямі особисті контакти. Наприклад, словацький вчений Богуш Носак (псевдонім Незабудов) у 1843 р. здійснив подорож по Закарпаттю і в 1845 р. опублікував «Listy z neznanej zeme k L...» – цікаво написані нариси, які знайомили словацьку культурну громадськість із побутом, мовою та культурою закарпатських українців. В контексті історії міжслов'янських культурних зв'язків особливий інтерес становлять розповіді Носака про його зустрічі з М. Лучкаєм та мукачівським єпископом В. Поповичем. Листи словацького будителя перевидані в наш час (див. М. – Словаки і українці: Причинки до словацько-українських літературних взаємин. – Братислава-Пряшів, 1965. – С.159-219; Slovensko-ukrajinské literárne vzťahy. – Bratislava, 1975.-с.27-40). На жаль автор рецензованої книги цитує їх за статтею російського славіста Л. Смирнова «Із історії словацько-українських культурних зв'язків в XIX столітті» (Славяноведеніє..1995.-№ 1.-С.74-78) і зовсім не згадує названі видання. До того ж, у рецензований книзі не використано й «Матеріали до словника культури українців Чехословаччини» (певна річ, із охопленням сучасного Закарпаття), які протягом 1967-1986 рр. друкували у «Дуклі». І. Мацинський. Ширше використання цих видань збагатило б книжку Д. Данилюка.

У п'ятому розділі (*Вчені і культурно-освітні діячі другої половини XIX – початку ХХ ст.) аналізується внесок А. Кралицького, І. Дулішковича, А. Дешка, І. Раковського, І. Сільвай, С. Фенцика, О. Митрака, Ю. Жатковича, К. Мейсароша, Т. Легоцького та А. Годинки у розвиток культурно-освітнього рівня українського населення шляхом становлення початкового шкільництва,

підготовки священиків, вивчення історії Закарпаття, вирішення проблем мови та літератури.

Відкритим, на наш погляд, залишається питання зовнішньої орієнтації, незмінного русофільства й монархізму в поглядах культурно-освітніх діячів Закарпаття другої половини XIX ст. Потрібно вказати, що етап ідейної орієнтації на Росію пройшли діячі національного відродження всіх слов'янських народів монархії Габсбургів. Вони, як і закарпатські будителі, починали з ідеї слов'янства з його ядром – Росією. Але уже в середині XIX ст. з появою у чехів, хорватів, словаків свого маєтного класу, що потребував політичного захисту та представництва в себе на батьківщині, їх національно-культурні діячі відходять від виключної орієнтації на Росію і очікування допомоги від неї і орієнтуються на власні сили. В середовищі закарпатських будителів цього не сталося. Їх проросійська орієнтація, як реакція проти мадяризації, тільки посилювалася, що наглядно демонстрували своєю громадською та літературною діяльністю І. Раковський, І. Сільвай, С. Фенцик. В цьому й полягала трагедія культурно-освітніх діячів Закарпаття.

У мовному питанні діячі другої половини XIX ст., як справедливо зазначав І. Франко, багато наплутали, та відповідні науки, безперечно збагатили. Позитивним є те, що Д. Данилюк глибоко аналізує внесок кожного вченого в науку – мовознавця, історика, етнографа, археолога і т.д. Це збагачує книгу, робить її оригінальною. При чому автор бере не лише вчених українців, але і угорців – К. Мейсароша, Т. Легоцького. Всіх їх єднала ідея – служити народу, бути корисними йому, збагатити культуру.

Незважаючи на окремі упущення, робота проф. Д. Данилюка безперечно важлива подія в культурному житті Закарпаття. Книгу рецензували два провідні вчені України, доктори наук, професор В. Сарбей та М. Кравець. Добре, що автор не забув висловити подяку вченим, з якими радився – це переважно філологи Ужгородського університету. Шкода, що проф. Д. Данилюк не знайшов порадників серед істориків Закарпаття. Ми переконані, що коли б він порадився не лише з філологами, але із істориками по кафедрі, факультету, прогалин могло б бути в роботі менше. Але і при цих умовах робота корисна, дуже потрібна всім, хто цікавиться історією Закарпаття.

Ігор Ліхтей

Історія русинів Югославії у фактах

Журналіст Мирон Жирош (нар. 1.6.1936 в Руському Керестурі) не є ні професіональним науковцем, ні професором університету, а все ж таки написав книжку, за яку будь-який університет чи академія наук могли би присудити йому звання професора чи ступінь доктора наук. Його двотомна монографія «Бачвансько-сримські руснаки дома і у світі» (1006 стор.) відповідає основним критеріям наукового видання, хоч призначена вона широкій громадськості.

Це – історія невеличкої групи русинів, які в середині 18 століття переселилися із Карпатських гір до двох сіл нинішньої югославської Войводини (Руський Керестур та Коцур), а звідти до близької околиці і даліх країв. Написана на підставі архівних джерел (головним чином, Церковних метрик), фахової літератури, але і власних спостережень автора.

По суті це – демографічна монографія, переповнена списками людей, біографіями, статистичними даними, таблицями, планами, картами, малюнками, фотографіями. Ці матеріали є однак живим організмом, в який із задоволенням вглибиться кожен, хо че пізнати коріння свого роду. За 250 років руснаки з різних регіонів Горници створили на новому місці поселення спільну мову (з перевагою шарисько-земплинських елементів), яка є для них головним об'єднуючим фактором. Цією руською мовою (значно відмінною від руських говірок Карпат) вони нині навчають в школах, видають книжки, газети, журнали, ведуть передачі в радіо і телебаченні.

В новому середовищі русини не асимілювалися, а (наперекір епідемі-

Мирон Жирош: Бачвансько-сримські Руснаци дома и у швеце: 1745-1991. – Видала Грекокатоліцька парафія св. Петра і Павла, Нови Сад, Югославія – Том 1, 1997, – 492 стор. – Том 2, 1998. – 514 стор. – Тираж 500 прим.

ям, стихійним лихам та війнам) численно зросли понад десять разів (з двох тисяч в 18 ст. на 25 000 в 1991 р.), зберігши свою руську національну ідентичність.

Автор за основу своєї монографії взяв два «матичні» села: Руський Керестур та Коцур. Із мурашиною скрупульозністю простежив метрики народжених, померлих та вінчаних у цих селах від середини 18 ст. майже до наших днів, але і міграцію з цих сіл до інших регіонів. В нових поселеннях він знов з такою ж точністю і послідовністю стежить за розвитком і тих найменших груп руського населення.

Значним поповненням першої хвили переселенців 18 ст. була друга хвиля переселення русинів з Пряшівщини та галицької Лемківщини до Сріму в другій половині 19 ст., які, щоб не розплинутися в сербському морі, об'єдналися зі своїми співлемінниками на національному й релігійному ґрунті та прийняли їхню мову. Автор

Автор Мирон Жирош з Нового Саду на конференції про Закарпатську Україну у Пряшеві представив учасникам свою найновішу двотомну книгу – «Руснаци дома и у швеце. 1745-1991».

Фото В. Грешлик

за архівними документами наводить десятки сіл, з яких прибули переселенці. З Пряшівщини це Люботин, Чирч, Руська Воля, Обручне, Остурня, Снаків, Грабське, Герлахів, Курів, Пітрова, Фричка, Цигелка, Тварожець, Регетівка, Варадка, Поляна, Мальців, Луків, Венеція, Лівів, Лівівська Гута, Криве, Боглярка, Крижі, Ряшів, Мирошів, Трочани та інші. З галицької Лемківщини ~ Мушинка, Климкова, Ропиця Руська, Гладишів, Барвінок, Маластив, Чорна, Прислоп, Пантина та багато інших. З кожного з цих сіл русини масово переселялися на «Нижні землі». При деяких селах (Мальців, Грабське, Курів, Луків, Лівів, Снаків) М. Жирош наводить точні прізвища переселенців, а в окремому списку всі прізвища переселенців в Бачку і Срим за алфавітом. З кожного села Бачки і Сриму він наводить точні статистичні дані за переписом 1910 року. В цьому році в Сримі було вже 5722 греко-католиків. З них до руської національності зголосилося 4622 людей. Після Першої світової війни до них приєдналося значне число українців з Боснії, які досі зберегли свою мову і становлять спільну групу з первісним руським населенням.

Автор не обмежується лише історією, але пише про спосіб господарювання, архітектуру, мову, релігію, звичаї, обряди, пісні, танці, легенди, перекази. Okremi rозділи присвятив описові Різдва, Великодня, весілля. Детально розглядає історію церкви, школи, читалень, товариств, суспільних організацій. Пише про художню самодіяльність, драматичні колективи, хори і т.п. Не оминає жодного прояву національного життя. І той найменший факт намагається задокументувати. Увагу читачів звертає і на втрати, які зазнали русини нинішньої Югославії наслідком асиміляції, в останньому часі постійним зменшування кількості сільського населення.

До Першої світової війни значною була і еміграція русинів з Бачки і Сриму до Америки, однак переважна більшість з них там довго не затрималася,

а, заробивши гроші, поверталася додому. Нова хвиля еміграції в західно-європейські країни, Австралію і Канаду розпочалася після 1956 року. Автор і цій хвилі присвятив значну увагу.

Надзвичайно цікавими є генеалогічні таблиці окремих родин руських переселенців (Жироші, Ковачі, Петригали, Біндаси, Колесари, Магочієвці) – від середини 19 століття по сучасність (б-6 поколінні).

Чимало уваги автор присвятив контактам руснаків Войводини із Закарпаттям (Горницею). Наводить точні списки священиків та учителів і навіть списки учнів у школах Закарпаття за різні періоди.

Плекаючи власний національний ідентитет, русини Югославії зовсім не відмежовуються від України. Завжди плекали тісні контакти зі Львовом, Мукачевом, Ужгородом, а після проголошення самостійності України теж з Києвом та західноукраїнськими містами.

Свідчить про те, наприклад, поіменний список 37 студентів, які від 1988 до 1995 року вчилися у вузах України (Київ, Львів, Тернопіль та Ужгород).

Двотомник М. Жироша є справжньою енциклопедією історії і культури бачвано-сримських русинів, написаною з великою любов'ю до свого роду, але і зі знанням справи.

Слід підкреслити, що монографія з'явилася без найменшої державної дотації. Маючи готовий до друку рукопис, автор обійшов своїх земляків і в короткому часі зібраав чотириста замовлень на свою книжку. Поіменні списки передплатників (у колективних замовників і фотографії) наведені в додатку до другого тому. Отже, книжку М. Жироша видала руська громада на власні кошти, поставивши, таким чином, нерукотворний пам'ятник не лише авторові, але й руснакам Бачки та Сриму, які вже чверть тисячоліття зберігають свій національний ідентитет. В цьому відношенні вони можуть бути зразком і для нас.

M. Мушинка

СВІТЛЯ ШЕКСПІРОВОГО СОНЕТАРІЮ

У передмові до збірки «Поеми» (Львів, 1899) Іван Франко підкresлював, що «передача чужомовної поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми і вирази чуття яких вона не мала досі, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між ними і далекими людьми, давніми поколіннями». Це твердження неоднозначне у багатьох вимірах, бо ж мовиться про сутність не тільки перекладознавчої практики та її значення для певної національної культури, але й, чи не в першу чергу, про конкретику взаємодії літератур близьких і неспоріднених народів. Воно злободене для письменства, зокрема, на Шевченковій землі особливо в епоху, коли український народ опісля низки віків постав державотворчим, здобувши можливість вільно опікуватись своїм духовним поступом. Тому й не дивно, що упродовж останніх років українське перекладознавство примножилося новими спробами прочитання найбільш славетних творів зі світового письменницького арсеналу. У цьому контексті, либоно, передусім показова українськомовна Шекспіріана. Адже, як на наш погляд, немає випадковості у з'яві – на одній хронологічній паралелі – водночас двох видань «Сонетів» Вільяма Шекспіра (1564-1616) у повному обсязі.¹

Слово Шекспіра результативно сприймали й цілісно – у тій чи іншій мірі – інтерпретували українською мовою кільканадцять перекладачів, які склали своєрідну традицію рецепції англійського поета й драматурга в Україні (Пантелеїмон Куліш, Микола Костомаров, Павло Грабовський, Іван Франко, Михайло Старицький, Юрій Федькович, Леся Українка, Максим Рильський, Григорій Кочур, Тодось Осьмачка, Микола Лукаш, Василь Мисик, Ігор Качуровський, Олег Зуєвський, Ігор Костецький, Дмитро Паламарчук та ін.). У пов'язі з темою нашої бесіди про мистецтво Шекспірового сонету слід увиразнити перекладацькі змагання Івана Франка, Ігоря Костецького, Дмитра Паламарчука, Остапа Тарнавського та Дмитра Павличка. Як відомо, перу Івана Франка належить переклад одинадцяти творів, з-поміж яких найбільший резонанс викликав 66-й сонет. До речі, в особі автора драми «Укладене щастя» українськомовна Шекспіріана мала і має досі одного з найповажніших критиків, який першорядну увагу приділяв самій потребі входження у свідомість української громадськості таких світочів художньої думки, як Шекспір,² Байрон, Гете, Гейне, Шіллер, Міцкевич, Золя, дбаючи про високий рівень відтворення оригіналу в українськомовних шатах.³

- Шекспір Вільям. Сонети. З англійської переклав Остап Тарнавський . – Філадельфія, 1997.-321 с.; Шекспір Вільям. Сонети. Переклав Дмитро Павличко.-Львів, 1998.-364 с.
- Франко І. «Приборкане гоструха» Шекспіра в перекладі П. Куліша.З передовою і поясненнями І. Франка.-Львів, 1900.-С. 14.
- Див.: Зимомря М. Переклад як ідейно-художня структура у творчій концепції І. Франка // Українське літературознавство.-Львів, 1990.-Вип.54.-С.27-32.

З цього огляду характерними видаються засади Павла Грабовського (1864-1902), що здійснив переклад 29-го сонету Шекспіра. Як переконливо зауважив Дмитро Павличко, П. Грабовський «закадто віддавався від оригіналу, бо надав своєму перекладові італійської сонетної форми».⁴

Без перебільшення можна стверджувати: справді новаторськими ходами прямував Ігор Костецький (1913-1983), явивши глибинні зацікавлення поетичною спадщиною В. Шекспіра і, зокрема, її сонетним корпусом. Його чільна заслуга полягає в тому, що він вперше в українському письменстві подав повнозвучну інтерпретацію всіх 154-х сонетів автора «Гамлета»¹, таким чином, здійснив злагоджені художні моделі української літератури барвами словесного світу Шекспіра. Тому можна тільки пошкодувати, що переклад І. Костецького Шекспірових сонетів, опублікований 1958 року в столиці Баварії-Мюнхені, не дійшов до широкого читацького загалу в Україні. Звідси мимоволі напрощується потреба перевидання цінного творчого досягнення І. Костецького⁵, власне, аби воно стало загальним надбанням материкової України.

Щоправда, невдовзі після мюнхенського видання з'явився весь сонетарій Шекспіра в перекладацькому прочитанні Дмитра Паламарчука (1914), визначного інтерпретатора творів з різних літератур (Шекспір, Байрон, Уеллс, Гейне, Флобер, Франс, Стендаль, Міцкевич, Тувім, Брюсов, Прешерн та ін.). Цей переклад рельєфно засвідчував, що процес рецепції творчості Шекспіра набув на українськомовному ґрунті результативних вимірів⁶. Під пером Д. Паламарчука нуртує розмаїття ознак, широко закроєних Шекспіром на тлі життя людини, її буття у сполучі з неминущим філософським мотивом «бути чи не бути»...Хоч, звичайно, у збірці мають місце й прорахунки, а часом – і перекладацькі втрати; за високою версифікаційною майстерністю нерідко поліщається Шекспірова думка, сказати б, на відстані до перштовору – доціла нерозкритою, неокресленою, довільно трактованою. Проте слухність висновку, якого дійшов Дмитро Павличко в оцінці перекладацького набутку свого попередника, не викликає сумніву: «...Шекспірівський сонетарій Д. Паламарчука – важливий етап засвоєння українською мовою лірики англійського генія».⁷

Увиразнююмо це твердження, бо воно певним чином ілюструє об'єктивність тези щодо механізму рецепції найбільш чільних творів світової літератури. Мовиться про взаємозалежність її складників, які на різних фазах (інформаційна; критично-понятійна; інтерпретаційна)⁸ сприйняття перштовору мовою мети співвідносяться, власне, як різні величини.

Тому й закономірним видається стан перекладацької культури, в основі якої – досвід, що творить школу рецепції, характерної для певного народу. Так, приміром, німецькомовна школа має чи не найбагатший досвід тлумачення Шекспірових сонетів – п'ятнадцять прочитань художньо довершеного тексту великого словесника з Англії. Тут осібно примітний переклад Фрідріха Боденштедта (1819-1892),⁹ творця «Пісень Мірзи Шафі», талановитого

4 Павличко Д. Сонети Шекспіра // Шекспір Вільям. Сонети.-Львів, 1998. -С.2.

5 Шекспірові сонети. В перекладі Ігоря Костецького. Мюнхен, 1958. – На горі. – 254 с.

6 Шекспір Вільям. Сонети. Переклад з англійської Дмитра Паламарчука. – Київ, 1966, – 194 с.

7 Павличко Д. Сонети Шекспіра // Шекспір Вільям. Сонети. – Львів, 1998. – С. 2.

8 ЗимомрЯ Н.И. Художественный перевод и рецепция в контексте взаимодействия литературы. – Ужгород, 1981. – С. 75-110; Борев Ю.Б. Искусство интерпретации и оценки. Опыт прочтения «Медного всадника». – Москва, 1981.-С. 83-97.

інтерпретатора творів Пушкіна, Лермонтова, Петефі, Шекспіра, а також – слід підкреслити – конгеніального рецептора українського й грузинського фольклору. Саме йому завдаємо відкриття у шатах німецької мови пісенних скарбів українського народу, коли 7 жовтня 1845 року в Штуттгарті й Тюбінгені побачила світ збірка Боденштедтових перекладів під красномовною назвою «Поетична Україна»¹⁰ (варто зауважити: перекладач явив цією назвою певну громадянську мужність, бо ж тоді офіційним іменням України було поняття «Малоросія», що містило в якійсь мірі й пейоративний сенс для Шевченкової землі). Цими фактами хочемо увиразити потужність досвіду конкретної школи, себто у пов'язі з особою – Фрідріхом Боденштедтом, з одного боку, і німецькомовної загалом – з другого. Інакше кажучи: той факт, що українськомовна Шекспіріана має сполуку, за нашими спостереженнями, з 25-ма носіями української школи рецепції творчої спадщини Вільяма Шекспіра (П. Свенціцький, П. Куліш, М. Костомаров, М. Старицький, Ю. Федькович, І. Франко, Леся Українка, П. Грабовський, Панас Мирний, М. Крошивницький, М. Рильський, Борис Тен, І. Кочерга, М. Бажан, В. Мисик, І. Стешенко, Т. Осьмачка, І. Костецький, О. Тарнавський, Д. Паламарчук, О. Зуєвський, М. Лукаш, Г. Кочув, І. Качуровський, Д. Павличко), аргументовано свідчить про самобутність українського перекладознавства, його багаті традиції.¹¹

Звідси, очевидно, і всебічна спрямованість І. Франка, який започаткував шекспірозванство з огляду на всі три стадії рецепції, його плодотворне прагнення примножити українські духовні начала новими ідеями, мотивами, образами, стильовими ходами. Тому можна тільки привітати спроби Остапа Тарнавського та Дмитра Павличка по-своєму і по-новому прочитати невмірущі символи Шекспірових сонетів.

Остап Тарнавський (1917-1992), якому судилося життя й видання художніх творів на чужині – від 1944 року в Австрії, а від 1949 року в Америці (поетичні книжки «Слова і мрії», 1948; «Життя», 1952 (вінок сонетів); «Мости», 1956; «Самотнє дерево», 1960; «Сотня сонетів», 1984; «Зібрані вірші», 1992), вдало поєднував у творчих змаганнях різні духовні прихистки жанрового розмаїття, у т.ч. поезію, прозу, а також науково-дослідницькі пошуки. З ними добре узгоджуються його невтомна перекладацька діяльність. Праця над перекладом Шекспірових сонетів тривала біля 33-х літ: розпочалася весною 1959 року і завершилася влітку 1992 року. Про те, що вона виявилася лебединею піснею митця, переконливо засвідчує лист О. Тарнавського до редактора київського журналу «Всесвіт» Олега Микитенка: «Я саме викінчив повний переклад сонетів Шекспіра...». Це зізнання датоване 18 серпня 1992 року, а незабарі, 19 вересня, зупинилося натруджене серце славетного уродженця Львова... У цитованому посланні О. Тарнавський уважав за доцільне підкреслити, що його доробок – це «не перший переклад, бо вже є два: Паламарчука і Костецького. Але Шекспір своєрідний... Я бажав віддати головно думку Шекспіра так, як вона в нього препрезентована його мовою...»¹² Докладний аналіз показує, що згадана засада

9 Детальніше про творчу лабораторію німецького перекладача: Зимомря М. Угорська література в колі перекладацьких зацікавлень Фрідріха Боденштедта // *Acta Hungarica*. – Ужгород, 1994, – С.78-83.

10 Die poetische Ukraine. Eine Sammlung kleinrussischer Volkslieder. Ins Deutsche übertragen von Fr. Bodenstedt.-Stuttgart, 1845.

11 Москаленко М. Тисячоліття: переклад у державі слова // Тисячоліття: Поетичний переклад України – Русі. Київ, 1995.

12 Шекспір Вільям. Сонети. З англійської переклав Остап Тарнавський. -Філадельфія,

справді обумовила стильову домінанту щодо перекладу всіх 154-х сонетів Шекспіра. На жаль, така постановка завдання не завжди є виправданою, бо ж «острівцем перешкод» постає процитована формула: «Але Шекспір своєрідний!... Зрозуміло, О. Тарнавський як тонкий знавець англійської мови явив, як правило, адекватне відтворення Шекспірового задуму.

Ця, на перший погляд, самодостатня змістова вірність була б відмінною цією, коли б мовилося про перше прочитання сонетного циклу Шекспіра у перекладацькій практиці українською мовою. Мимохіт промайне, як по-клік Мироносці, загадка про Франкову статтю «Шекспір в українців», де міститься асоціативний акцент: «Вістка про те, що Куліш працює над перекладом Шекспіра, розбудила на Україні радісні надії!...¹³ Цим прагнемо підкреслити: можна попкордувати, що талановитий перекладач і виразно оригінальний поет суцільно обмежив свій намір витлумачити мовну культуру Шекспірових сонетів на рівні попередньо виробленої апріорної установки. А відомо: мовностильова асоціативність мислення Шекспіра не лежить на поверхні, вона просякає наскрізь неоднорідну тканину сонетів. Таким чином, недостатньо стилізувати мовні інвективи під епоху, не шукаючи глибинний підтекст оригіналу. Проте, без сумніву, Остапу Тарновському вдалося зберегти у перекладі задану довговічність письма великого британця, де, либонь, кожне слово має свою індивідуальну художню підставу – на-тик, багатозначність, «живий» підтекст. Ось, приміром, кінцеві рядки знаменитого 66-го сонету:

Уста мистецтву влада затулила,
Безглуза лічить вміlosti талан,
Звичайна правда простоту зганьбила,
Добро в полоні – зло для нього пан;
Я втомлений всім тим, на смерть готов –
Та як залишу в самоті любов?¹⁴

Зіставлення з оригіналом виказує у перекладному тексті стихію високої поезії Шекспіра, його дикцію неприхованої моралі:

And art made tongue-tied by authority,
And folly – doctor-like – controlling skill,
And simple truth miscall'd simplicity,
And captive good attending captain ill:
Tir'd with all these, from these would I be gone
Save that to die, I leave my love alone.¹⁵

Примітний факт: аналогічне місце «вихопити» з перекладу Дмитра Павличка означатиме втрату – погляд на стан речей від першої особи. Тому постає необхідність процитувати текст від зачину до завершального рядка названого шедевру:

Я кличу смерть – дивитися набридло
На жебри і приниження чеснот,
На безтурботне і вельможне бидло,
На правоту, що їй затисли рот,

1997. -С. 8-9.;

13 Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах.-Т.34.-Київ, 1981.-С. 382.

14 Шекспір Вільям. Сонети. З англійської переклав Остап Тарнавський. – Цит. книжка. – С. 143.

15 Там же. -С. 142.

На честь фальшиву, на дівочу зроду
Поганьблену, на зраду в пішноті,
На правду, що підлоті навдогоду
В бруд обертає почуття святі,
І на мистецтво під п'ятою влади,
І на талант під наглядом шпика,
І на порядність, що безбожно краде,
І на добро, що в зла за служника!
Я від всього цього помер би нині,
Та як тебе лишити в самотині?¹⁶

Як О. Тарнавський, так і Д. Павличко додали до Шекспірової квінтесенції такий нюанс, як знак питання, який відсутній в оригіналі. Хоч логіка викладу думки не порушена, але певний дисонанс у сентенції має місце.

Дмитро Павличко (1929) належить нині до першорядних майстрів поетичного перекладу, зокрема, світового сонетарію («Світовий сонет», 1983).

Дмитро Павличко працював над перекладом сонетарію Шекспіра, за власним зізнанням, що міститься у цінній передмові до процитованого видання,¹⁷ біля дев'ятнадцяти років. Проте така часова відстань зримо не позначилася на динаміці тлумачення: складається враження, що переклад радше живився енергією творчої самонастанови, аніж тривалим «входженням» у глибинні пласти Шекспірової практики сонетописання. Звісна річ, поява Павличкових інтерпретацій окремим томом, а пе – з грунтовною працею «Шекспірів Ерос життя і творчості» та винятково докладними коментарями редактора книжки – Марії Габлевич,¹⁸ – справжня подія у культурному річищі України. Вона вигідно утвердила поступ української шекспіріані, що має такий авторитетний ґрунт, як шеститомну повну публікацію творів англійського письменника (Київ, «Дніпро», 1984-1986), вагомі дослідницькі праці про життя й творчість Вільяма Шекспіра з-під пера М. Шаповалової, І. Вакіної, Р. Зорівчак, М. Габлевич та ін.¹⁹ У цьому контексті справжньою окрасою вирізняється зібрання Шекспірових сонетів у творчих змаганнях іменитих перекладачів – Івана Франка, Ігоря Костецького, Дмитра Паламарчука, Остапа Тарнавського, Дмитра Павличка. Ім належиться слово незмінної вдячності за те, що вони донесли до українського читача красу Шекспірового сонетарію, збагативши українську літературу плодами Генія...

16 Шекспір Вільям. Сонети. Переклав Дмитро Павличко. -Львів, 1998.-С. 81.

17 Павличко Дмитро. Сонети Шекспіра // Вільям Шекспір. Сонети.- Львів, 1998.-С. 7-13.

18 Габлевич Марія. Шекспірів Ерос життя і творчості // Вільям Шекспір. Сонети. – Там же. – С. 171-205.

19 Ваніна І. Г. Українська шекспіріана.-Київ, 1964; Модестова Н.А. Шекспір в українском литературоведении // Вильям Шекспір.-Москва, 1964; Шаповалова М.С. Шекспір в українській літературі.-Львів, 1976; Симоненко І.П. Шекспір // Шевченківський словник.-Т.2.-Київ, 1977; Погребеник Ф. Остап Тарнавський // Історія української літератури ХХ століття. За редакцією В.Г. Дончика. -Кн. 2.-Київ, 1998.

Рудницький М. За повнокровного Шекспіра // Наукові записки Львівського ун-ту ім. І.Я. Франка. – Т.30, вип. 1.-Львів, 1955.- С.10-11; Ажнюк М. Про багатозначність словесних образів у «Гамлет». В. Шекспіра та Й. відтворення в українських перекладах // «Хай слово мовлено інакше...» Проблеми художнього перекладу. – Київ, 1982. -

Україна видає

Повертаються забуті імена в українську літературу, повертаються і твори забутих письменників. Якщо сьогодні скажемо Михайло Ситник (1920-1959), то лише мало хто догадається, що мова йде про талановитого письменника, який помер в еміграції.

Видавництво ім. Олени Теліги у Києві нещодавно видало поезію, прозу Михайла Ситника та спогади про нього під назвою «Катам наперекір». Упорядники цього видання – Микола Неврій та Григорій Булах. Словачький україніст Микола Неврій у передмові («З Україною в серці своєму» до цього видання написав: «Позитивно оцінюючи поезію М. Ситника, треба, однаке, сказати, що в ній переважають біль, смуток і розпуха. Іх, попри те, що сказано вище, породила втрата Батьківщини, без якої поет Ситникового "натурелю" не міг жити. Він – мов та рослина, що цвіте й розвивається лиш на рідному ґрунті. Пересадити її на інший – вона не прийметься, загине. Ситникові можна закинути пессимізм, вузький тематичний круг, можна докоря-

ти йому за одноманітність художніх засобів (перевага катренів, запозичені з народницької поетики метафори й епітети і т.д.), але кожний повинен відчути емоційну наснаженість його віршів, ширу палку любов поета-скитальця до рідної України, її землі та до її стражденного народу... В історію української літератури ввіде М. Ситник як субтильний лірик, близький природою до Олеся, Соцюри, Рильського, Єсенина».

Михайло Ситник

НІЧ

Сіла ніч – некликана ворожка
Біля Лаври, на одній із круч.
Місяця розкалений обруч
Розкотив на хвилях жовту стъожку.

Аж на другий берег досягнула,
Як місток для мене золотий.
Тільки ж, як по ньому перейти
До моого кохання, що минуло?

Встала ніч, і чорних тіней руки
Заломила, ніби із жалю, –
До іще живих зітхань розлуки
І до слова мертвого «люблю».

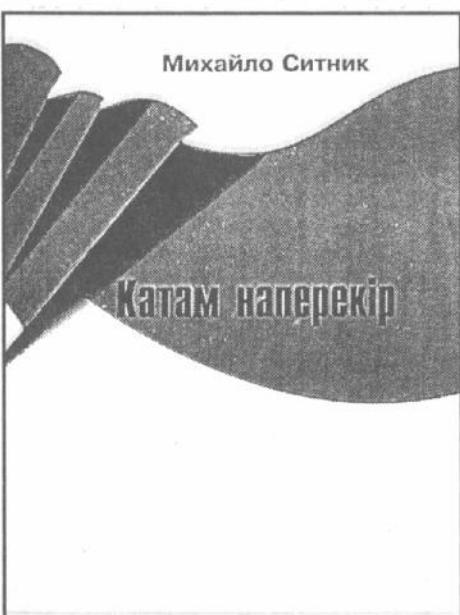
«Міфосвіт Антонича» – отак назвала свою передмову до видання творів Богдана – Ігоря Антонича (1909-1937) Марина Новикова, яке вийшло у київському видавництві художньої літератури «Дніпро».

У виданні вперше репрезентовано весь творчий доробок Богдана – Ігоря Антонича. До книжки в повному обсязі увійшли всі шість його поетичних збірок, більше ста поезій, що не входили до збірок, поетичні переклади, обидві редакції драматичної поеми «Довбуш», прозові твори «Політик», «Три мандоліни», фрагменти з роману «На другому березі»/, літературно-критичні статті, начерки, плани та фрагменти не написаних творів, листи. Книжка є підсумком понад шести десятиріч видання поетових творів в Україні та поза її межами, а також архівних досліджень останніх років.

Наш читач знає Михайла Шевченка як поета. Вже менше його знає як одного

Михайло Ситник

Катам наперекір

БОГДАН-ІГОР Антонич

ТВОРИ

з організаторів Міжнародного літературно-мистецького Шевченківського свята «В сім'ї вольний, новий».

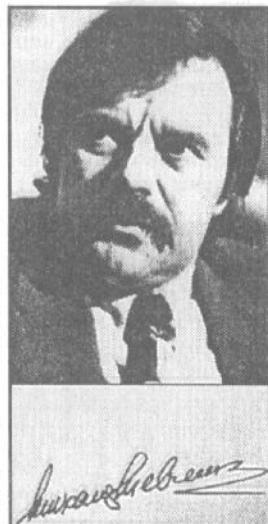
У полтавському видавництві «Криниця» вийшов його приватний літопис Міжнародного Шевченківського свята «В сім'ї вольний, новий» під назвою «Перед горою Чернечою». Аж ніяк не випадково цей літопис названо приватним. В ньому зібрано «закулісну» інформацію з підготовки і проведення Міжнародного Шевченківського свята. Михайло Шевченко має на це право, бо окремі події, але й факти знає тільки він. У хронологічній послідовності знайомить читача з різними перипетіями навколо організування Шевченківського свята, дійшовши до нам близького Закарпаття, М. Шевченко з гіркістю напише: «1995 рік. Закарпаття! Чи не найскладніший регіон у міжнаціональній ситуації, де значною чисельністю проживає понад двадцять національностей. Особливо повзучим виявився політичний русинізм, що роздирає українську людність і нівелював у державотворчому процесі українську ідею "за горами". Лаконічно, але правдиво сказано.

Багато було таких, які критикували організаторів свята за те, що в такий для України складний час готовують отаку імпрезу. Усім тим Михайло Шевченко й відповідає: «Але Шевченківське свято – це

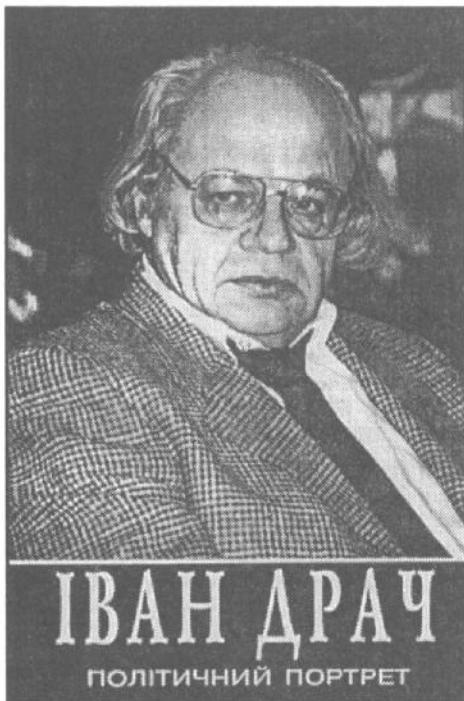
не «пир» і не фуршет, а форма утвердження національної свідомості, підтримки національної культури, своєрідний звіт перед пам'яттю великої сина України і ще багато того, без чого нам сьогодні лишатися не можна».

Після появи збірника статей, доповідей, інтерв'ю та виступів відомого письменника, громадського

ї політичного діяча Івана Драча «Політика», вийшов політичний портрет Івана Драча, автором якого є Володимир Ков-

тун. У «спробі портрету українського політика» говориться, що політичні зусилля Івана Драча від початку його активного громадського чину цікаві якраз прагненням глянути на сьогодення не лише поглядом, прикипілим до українського шляху «крок за кроком», а й спробою бачити той шлях «від обрію до обрію».

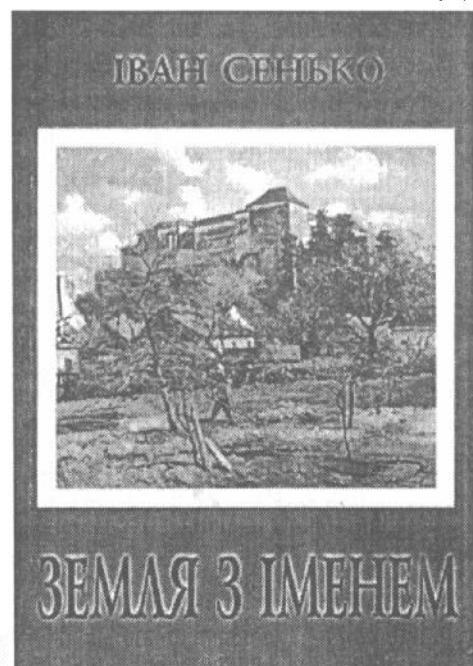
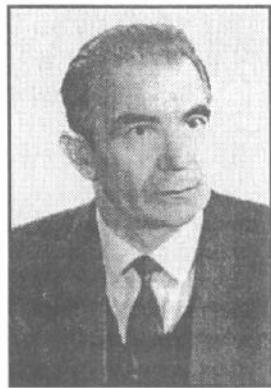
В Ужгороді з'явилась нова книга Івана Сенько – «Земля з іменем». Найновіша книга об'єднує його краєзнавчі студії. І тут Іван Сенько представив себе як фольклорист-славіст, краєзнавець. Вивчає фольклор українського населення Карпат, досліджує проблеми народної педагогіки, жанрову специфіку історичних пісень слов'янських народів, жанр притчі у фольклорі і літературі, фольклор як джерело вивчення ментальності українського народу.

У виданні «Земля з іменем» читач знайде статті про Лаборця і Корятовича, Орлая і Духновича, Августина Волошина, про періодичні видання XIX століття. Для нашого читача не менш цікава й позиція І. Сенько до проблеми русинства. У статті «Коли тепер це вигідно?» він пише: «Декларація прав національностей України статтею другою гарантує «всім національностям права на збереження їх традиційного розселення і забезпечує існування національно-адміністративних

одиниць». Тобто всім національностям за місцем їх компактного проживання надано можливість утворювати національні сільради, округи. І тут я буду підтримувати такі намагання угорців, румун, німців, словаків. І щоб було державною політикою видавати необхідні підручники для навчання дітей цих народів, оплачувати із державного бюджету бібліотекарів національних бібліотек.

Але коли керівники національних товариств об'єднуються для вирішення своїх далекоглядних національних цілей, для створення міжнаціональної автономії, я цього не розумію. Хіба автономний бюджет Закарпаття дасть більшу можливість і гарантії розвитку угорської, румунської, словацької чи німецької культури, ніж бюджет усієї України. І хто питав у 78 процентах українців Закарпаття, чи хочуть вони бути національною меншістю, чи хочуть вони відриву від материкової української культури?

(ія)

Микола Штець

Національна мова українців Закарпаття у міжвоєнний період у світлі соціолінгвістики

У часі утворення чехословацької держави і приєднання до неї української етнічної території колишньої Угорщини про національну мову цього етносу в сучасному розумінні важко говорити. Адже здебільшого вважається, що національну мову творить літературна та інші різновиди етнічної мови, під якими розуміються місцеві або територіальні та соціальні діалекти (з різновидом професійного діалекту, жаргону чи штучних утворень типу арг). Не існувала тут літературна мова як найвища форма національної мови, яка б базувалася на народній мові цього етносу. Отже, поняття національна мова дорівнювало поняттю діалектна мова. Уживана на Закарпатті в попередні часи (до 1918 р.) «карпаторуська» мова незалежно від того, чи вона видавалася за російську мову з «карпаторуським» произношенням, та домішкою певних місцевих граматичних чи лексичних елементів, або т.зв. язичіє (суміш елементів кілької мов та діалектів) не ґрутувалися на народній основі, тому їх не можна вважати складовою частиною чи формою національної мови. «Карпаторуська» мова та «язичіє» не були загальновизнаними й загальнопоширеними формами літературної мови Закарпаття до 1918 р. Це були штучні ут-

ворення як результат інтересів окремих суспільно-політичних уgrupувань.

Представники чеської адміністрації на Закарпатті у зв'язку з організацією шкільної справи повинні були розв'язувати в першу чергу питання викладової мови. Теоретично тут існувало кілька можливостей:

1/ творити літературну мову на базі південнокарпатських українських говорів (згідно з тодішніми чеськими уявами «uživati místní lidový jazyk», 2/ запровадити тодішній галицький варіант української літературної мови, 3/ спиратися на «традиції» — «карпаторуську» мову окремих будителів минулого століття чи згадане «язичіє».

Виявлені І. Ванатом архівні матеріали свідчать про те, що президент ЧСР Т.Г. Масарик у секретному матеріалі — замітках до мовного закону від 30 серпня 1919 р. висловлює ряд інтересних думок, наприклад: «У демократичній державі, яка має чималі національні меншини, всі її мови є мовами державними, причому одна із них є «primus inter pares», оскільки це вимагає цілість (jednosť) центрального управління» (1-а стор.). І далі продовжує: «У русинів існують давні суперечки про відношення їх наріччя до російської літературної мови. Відношення це ана-

логічне (не тотожне) до відношення словацької мови до чеської. Мій погляд такий, що офіційною (*úřední* та викладовою повинна бути народна мова (*nárečí lidu*). Російська літературна мова може бути запропонована у вищих класах середньої школи..... Відомо, що петроградська академія наук пропонувала царському урядові, щоб в Україні з педагогічних міркувань запровадив і у школах українську мову: запропонування російської мови у школах з тих самих педагогічних (не політичних) причин не рекомендується. Між нашими русинами існує партія великоросійської орієнтації, існують тут і значні мовні суперечки. Наведеним вище способом можна на протязі певного часу ці суперечки припинити.... Відносно навчання чеської (словачької) мови в школах національних меншин, то не вважаю правильним запропонувати її в початкових школах лише тому, що воно є державною. Населення (*lid*) хай вирішить саме, чи воно бажає і в якій мірі запропонування чеської мови в початкових школах..... У середніх школах вистачить її фахультативне навчання, якщо існував би опір проти її обов'язкового викладання». Що ж до володіння чехами мов національних меншин, Т.Г. Масарик зауважує: «Шкільне управління повинно подбати про те, щоб у нас постійно була достатня кількість службовців (учителів), які володіють німецькою, угорською та ін. мовами. Бісмарк радив студентам німецької національності вивчати мову народів, якими хочуть німці володіти. Наши інтереси вимагають володіння мовами національних меншин» (Slovenský národný archív, Šrobárov fond, inv. č. 47, k. 7).

Наведені погляди на питання літературної мови українців Закарпаття докорінно відрізнялися від асиміляторських намагань Угорщини та Австро-Угорщини. Головний командуючий тодішньої Підкарпатської Русі генерал Еннок у листі до Президії Міністерства шкіл і народної

освіти від 10 грудня 1919 р. також пише, що місцевий угорсько-руський діалект повинен стати мовою навчання і офіційною мовою цієї етнічної області (Archív Kanceláře prezidenta republiky, fond PR, inv. 4. 171, D 4978).

Офіційну рекомендацію щодо літературної мови українців Закарпаття знаходимо у розрядженні Міністерства шкільництва та національної освіти Відділу шкільництва Цивільного управління Підкарпатської Русі від 20.XII.1919 р. Згадане міністерство скликало 4 грудня 1819 р. спеціальну нараду членів Чеської академії наук та інших спеціалістів, яка опрацювала 5 відомих зasad стосовно літературної мови тодішньої Підкарпатської Русі, що в цілому радили запропонувати «spisovný jazyk malorský - halickou ukrajinštinu». Хоча цей лист докладно прокоментований у наших попередніх працях, усе ж таки з огляду на сучасну мовну ситуацію на Пряшівщині процитуємо з цього розпорядження один пункт (наводимо в оригіналі, щоб уникнути якихось неточностей): *Tvořiti uměle nový spisovný jazyk pro obyvatele Karpatské Rusi bylo by nejen velmi nesnadné (vypravěním zvláštní vědecké komise do tamního území jistě by se tomu neprospelo), nýbrž s hlediska vědeckého úplně pochybené a s hlediska naší slovanské politiky nežádoucí. Zvláštní spisovné řeči pro Karpatskou Rus není jistě potřebí více, než pro jednotlivé kmeny národa československého, na př. Hanáky, a jejich vznik by by nebezpečnou posilou rozkladných snah v lůně národa našeho druhdy se objevujících.* (Archív Kanceláře prezidenta republiky, fond PR, inv. 4. 171, D 72/20).

Чеська адміністрація на Закарпатті керувалася наведеною настанововою й відкидала спроби творення різними ділекtantами штучної літературної мови. Як відомо, керувати справами викладової мови Закарпаття було доручено досвідченому філологові І. Панькевичу. Його

«Граматику руського языка для молодших класів школ середніх і горожанських» (1922 р.) слід розглядати як посібник, що з'явився на Закарпатті в нових умовах і був першим кроком до запровадження в цьому регіоні української літературної мови. Суті справи не міняє той факт, що граматика фіксує ряд народних українських форм закарпатських говорів, з одного боку, основних граматичних та фонетичних рис галицького варіанта української літературної мови, деяких російських граматичних термінів та спрощеного етимологічного правопису, з другого боку. Така концепція граматики була зумовлена тим, що І. Панькевич усвідомлював ситуацію та настрої значної частини консервативного закарпатського вчительства. Граматика була 15 років одиноким апробованим міністерством освіти посібником для середніх шкіл.

Із соціолінгвістичного погляду у національній мові українців Закарпаття починається процес її диференціації – творення її найвищої форми – літературної мови. Шкода тільки, що цей процес із самого початку став предметом політичних спекуляцій окремих осіб чи суспільно-політичних угрупувань.

Сучасна теорія літературної мови приділяє чимало уваги становленню основних рис літературної мови. Для літературних мов національного періоду загальноприйнятими вважаються такі ознаки: 1/ опрацьованість та впорядкованість, 2/ нормативність та кодифікованість, 3/ стабільність і безперервність традиції, 4/ обов'язковість для всіх членів колективу, 5/ розвиненість стилістичної диференціації, 6/ універсальність (обслуговування всіх сфер спілкування), 7/ наявність усного і писемного різновидів (Филин Ф.П. Чо таке літературний язык // Вопросы языкоznания. – 1879. – № 3. – С. 3-19).

Ознаки літературної мови як однієї із форм національної мови роз-

глядаються здебільшого під кутом зору обслуговування потреб даної нації в межах одного державного об'єднання, тобто як мови державної. Однак не всі наведені ознаки однаковою мірою наявні в літературній мові національної меншини, якою була й літературна мова тодішнього Закарпаття. Із соціолінгвістичного погляду для досліджуваного регіону можна виділити два періоди в запровадженні літературної мови на Закарпатті: а/ підготовчий період (1919-1925 рр.), б/ період переходу на єдину українську літературну мову з новим фонетичним правописом (1926-1939 рр.).

У першому, підготовчому періоді виділяємо два етапи. Перший (1919-1921 рр.), для якого характерне усвідомлення частиною інтелігенції необхідності вживати як літературну народну мову. Це були спроби застосувати некодифіковану діалектну мову (один із говорів Закарпаття) із старим етимологічним правописом. Позитивним у цих намаганнях був відхід від «карпаторуської» мови будителів XIX ст. зокрема «москофільської» орієнтації, хоча в цілому питання літературної мови цим не розв'язувалося.

З появою граматики І. Панькевича починається другий етап підготовчого періоду (1922-1925 рр.) – запровадження української літературної мови в цій етнічній області. Крім шкільних посібників (букварі, граматики, читанки тощо), т.зв. панькевичівкою друкується журнал «Учитель», дитячі журнали «Віночок» та «Пчілка», товариством «Просвіта» перевидається ряд творів класиків української літератури (Т. Шевченка, Л. Глібова, В. Стефаника, І. Франка, Л. Українки, Л. Мартовича, І. Нечуя-Левицького та ін.). Зasadами граматики І. Панькевича керувався А. Волошин при укладанні своєї граматики (1926 р.). Однак інші посібники з літератури, фізики, арифметики тощо він пише діалектною мовою з домішкою ро-

сійських, угорських та церковнослов'янських елементів («язичієм»).

Кодифікована І. Панькевичем літературна мова вже має окремі із наведених вище ознаки літературної мови, напр., кодифікованість, наявність усного і писемного різновидів, певну стилістичну диференціацію та потенціальну можливість розвинутій інші ознаки літературної мови. Отже, наведена форма національної мови завдяки наявності згаданих ознак набуває наддіалектний характер, чим вона виділяється з-поміж інших форм тодішньої національної мови.

Частина консервативної закарпатської інтелігенції гостро виступала проти офіційної настанови вживати народну мову як викладову й мову діловодства, що її юридично визначав «Генеральний статут для організації й адміністрації Підкарпатської Русі», «Лист міністерства шкіл і народної освіти Верховному командуванню Підкарпатської Русі від 20 листопада 1919 р. та згодом закон № 122 від 20 лютого 1920 р. Найгостріші напади були спрямовані проти відділу школ Цивільного управління Підкарпатської Русі, у якому працював І. Панькевич як завідувач мовним сектором, завданням якого було «регулювати мову навчання та офіційну мову». Різні погляди на питання літературної мови поклали початок мовним сваркам, які з меншою чи більшою силою спалахували в тодішньому Закарпатті між прихильниками народного (українського), «москвофільського» та русинського напрямів.

Другий період – перехід на єдину українську літературну мову на Закарпатті – здійснювався двома шляхами: а/ поступовим переходом від т.зв. компромісної літературної мови на основі граматик І. Панькевича, яка з бігом часу мала поширювати сферу свого застосування в усіх галузях культурно-національного життя та здобувати всі істотні ознаки літературної мови; б/ беззапланованім радикальним переходом

на українську літературну мову з новим фонетичним правописом, який уживався в тодішній Радянській Україні.

Запровадження т.зв. компромісної літературної мови в Закарпатській Україні здійснювалося посередництвом офіційного органу шкільного відділу Цивільного управління Підкарпатської Русі, товариства «Просвіта» та частково «Учительського товариства». Поступовість переходу від т.зв. компромісної літературної мови до загальнонародної української літературної мови можна прослежити (крім правопису) у трьох виданнях граматики І. Панькевича (1922, 1927 та 1936 рр.) та у виданнях товариства «Просвіта», зокрема народного календаря (виходив з 1923 по 1938 рік), мова якого з кожним роком очищалася від діалектизмів і наближалася до загальнонародної української мови. Щоправда, в календарях, як і в інших виданнях «Просвіти» не було єдиної мовної і правописної системи (див. календар на 1931 р., у якому поряд друкуються статті, написані етимологічним і фонетичним правописом).

Своєрідну позицію в мовному питанні на Закарпаті займали організації т.зв. «народовецького» (українського) вчительства. «Педагогічне товариство» і його друкований орган «Подкарпатська Русь». Представники демократичного українського вчительства вже в 1925 р. висловились проти нещасливої мовної боротьби, яка «зовсім без потреби спричинила нездорову атмосферу, атмосферу вічних конференцій, конгресів, полемічних статей і брошур, меморандумів і депутатій, ... і різних форм тайної чи відкритої ворожнечі» (Подкарпатська Русь. – 1925. – № 1. – С. 3).

Лідери «Педагогічного товариства» вірили в те, що чеська адміністрація розв'яже мовне питання на користь української мови, бо «не дасть высм'яти себе (і весь чехословацький науковий світ) лише за то,

щоби угодити пару людям («москофілам». – М.Ш.), котрь язык народна не знають» (Подкарпатська Русь. – № 3. – С. 95). Це переконання було причиною того, що згадане товариство не займалось мовним питанням.

Необхідність уживати народну мову в художній літературі розуміла більшість закарпатських письменників, до яких належали Л. Дем'ян («Чорт на весіллю», 1920 р., «Відьма», 1924 р.), О. Маркуш («Виміряли землю» та інші оповідання, 1925 р.), поети В. Гренджа-Донський (збірки «Золоті ключі» і «Квіти з терњом», 1923 р., «Шляхом терновим», 1924 р., «Китиця квіток», 1925 р.), Ю. Боршош-Кум'яtskyий (перші поезії, надруковані в журналі «Пчілка» в 1924-1925 рр.), початкову поетеса М. Підгірянка (збірка літературних матеріалів для початкового навчання «Ластівочка», 1925 р.) та ін.

Свідоме наближення мови перших збірок поезій до загальноукраїнської мови спостерігаємо зокрема у В. Гренджі-Донського. Він перший з-поміж закарпатської інтелігенції насмілився порушити офіційну урядову лінію – малоруська мова з етимологічним правописом, надрукувавши в 1924 р. новим фонетичним правописом невеличку збірку поезій «Шляхом терновим».

На початку 20-х рр. у Закарпатській Україні виходило ряд газет, журналів, збірників та календарів (напр., «Правда», згодом «Карпатська правда», «Наука», згодом «Свобода», «Вперед», «Руська Нива», «Учитель», «Подкарпатська Русь», «Віночок для подкарпатських дітяток», «Зоря», «Пчолка», «Науковий зборник товариства „Просвіта“», «Календар „Карпатської правди“», «Календар „Просвіта“» та ін. Одні з них друкувалися діалектною мовою, інші наблизилися до галицького варіанта української літературної мови.

Характерною особистістю літературної мови Закарпаття першої по-

ловини 20-х рр. є відсутність єдиних мовних і правописних норм.

Другий шлях – радикальний чи масовий перехід на єдину загальнонародну українську літературну мову почався після повернення делегації Закарпатської крайової партійної організації з IX Вс. українського з'їзду Комуністичної партії України (грудень 1925 р. яка від 14 лютого 1926 р. видавала свій друкований орган «Карпатську правду» українською літературною мовою й новим фонетичним правописом. Питанню нормалізації української мови значною мірою сприяла й «Всеукраїнська конференція по уstanовленню правопису (Харків 22.V. – 10.VI.1927 р.), у роботі якої брав участь І. Мондо (тодішній редактор «Карпатської правди»). Тодішня комуністична преса Закарпаття писала, що впровадженням у закарпатські школи единого фонетичного правопису усувається та перешкода (етимологічний правопис), яка відокремлювала закарпатське населення від решти української людності.

У післявоєнному карпатознавстві України та Чехословаччини заслуги у запровадженні єдиної української літературної мови з фонетичним правописом у цьому краї приписувалися майже виключно компартії. Це були оцінки через призму післявоєнної однопартійної системи. Наш сьогоднішній досвід багатопартійної системи підказує, що тодішня компартія не могла мати такого впливу на розв'язання мовного питання, яке ми їй приписували. Необхідно переоцінити значення тодішніх культурно-освітніх установ, товариств, представників демократичної інтелігенції у справі запровадження української літературної мови в Закарпатській Україні.

Одним із перших закарпатських письменників, що перейшов на загальноукраїнську літературну мову й новий правопис, був В.Гренджа-Донський, який на протязі 1927-1928 рр. видавав журнал «Наша

Земля», що зіграв важливу роль у справі нормалізації мовного питання в Закарпатській Україні.

Поступово на українську літературну мову переключаються різні політичні угрупування й іх друковані органи (напр., газети «Вперед», «Свобода» та ін.) у 30-х рр. українська мова в Закарпатській Україні функціонує в різних галузях культурно-національного життя. У тогочасній національній мові можна виділити такі страти: діалект – інтердіалект – субстандартна («компромісна») форма літературної мови – закарпатський варіант літературної мови як переходна ланка до загальнонародної української літературної мови.

З 1926 р. в українській мовно-національній орієнтації співіснують розглянені два мовні напрями, яким протистоїть «московофільська» мовно-національна орієнтація. Третя, «русинська» (фактично проугорська) орієнтація, що мала в передвоєнні та в першій половині 20-х рр. порівняно сильні позиції, у другій половині 20-х рр. утратила всякий вплив на національно-культурне життя Закарпатської України.

У полі зору сучасної соціалінгвістики є такі питання як мовні контакти, білінгвізм, інтерференція, мовна політика, мовне планування і под., які вимагали б окремої статті.

На цьому місці згадаємо хоча б в загальних штрихах основні напрями чеської мовної політики в тодішній Підкарпатській Русі:

- 1/ 1919-1921 рр. рекомендація вживати народну мову (nářečí lidu, místní rusínské nářečí) або галицький варіант української літературної мови;
- 2/ 1922-1936 рр. апробація тільки підручників, написаних «панькевичівкою» (етимологічний правопис нав творити бар'єт і проти Україні і проти Росії);

- 3/ від 1925 р. призначення на вчительські місця чеських сибірських легіонерів – початки чехізації;
- 4/ з 1929 р. відкриття при Мукачівській семінарії паралельних чеських класів – заснування з кожним роком усе більше чеських шкіл (для нечеських дітей);
- 5/ з кінця двадцятих років політика нейтралітету до т.зв. мовного питання;
- 6/ від початку 30-х рр. підтримка чеською адміністрацією прихильників «московофільського» напряму як менш небезпечної для ЧСР.
- 7/ 1 жовтня 1936 р. ухвалення перших російських підручників;
- 8/ 15 липня 1937 р. узаконення рівноправності української та російської мови на Закарпатті – виникнення мовного дуалізму;
- 9/ закон № 172/37 від 7 жовтня про підручниковий плебісцит, який спричинив хаос у викладовій мові.

Підсумовуючи, слід зауважити, що чеська адміністрація створила країні умови для розвитку культурно-національного життя Закарпаття, ніж попередні режими. Однак вона дбала і про свої інтереси – ізоляцію населення цього регіону від України, для чого використовувала мовні сварки в тодішній Підкарпатській Русі. Консервативна частина закарпатської інтелігенції свідомо чи несвідомо сприяла реалізації чеських інтересів у цьому регіоні. Однак демократичні сили краю сприяли тому, що українська літературна мова з новим правописом набула значного поширення в усіх сферах суспільно-політичного та культурно-освітнього життя Закарпатської України.

Про переклад ділових документів економічного змісту з української мови на словацьку

В останні роки текст як виразно впорядкована кількість речень, об'єднаних комунікативним завданням, стан об'єктом різноаспектного опису. Тексти ділових документів, які втілені в письмову форму актів, що мають юридичну силу, представляють у цьому відношенні особливий теоретичний і практичний інтерес.

Навчання словацьких спеціалістів-перекладачів української мови, особливо студентів, які мають справу з економічною термінологією, неможливе без зачленення текстів відповідного змісту. Разом з тим відомо, що тексти кожного підстилю мають певну структурно-семантичну специфіку та особливість розподілу в них семантичних і лексичних засобів.

Дана публікація є спробою дослідити стандартизовані синтаксичні конструкції, характерні для мови ділових паперів та економічних документів, що оформлені українською мовою в порівнянні зі словацькою мовою. Матеріалом для аналізу послужили тексти угод, договорів про товарообмін і тексти контрактів, укладені між торговими фірмами і організаціями України та Словачької Республіки протягом останніх пяти років. Досліджувані тексти звичайно пишуться українською або словацькою мовою, причому словацький текст є точним перекладом українського. Під час перекладу враховуємо, звичайно функціональну спрямованість самого тексту, передаємо стилістичні навантаження окремих слів, сталих і вільних словосполучень.

Основною вимогою, яка ставиться до текстів ділових документів економічного змісту, є їх максимальна точність, конкретність, лаконічність, достовірність під час передачі інформації.

Економічні ділові тексти, зокрема тексти угод та контрактів, поділяються, як правило, на невеликі логічно закінчені частини. При цьому у документі подається, перш за все інформація про договірні сторони, далі розташовані інші змістові компоненти, найбільш типовими можуть бути: а/ предмет угоди (контракту); б/ обов'язки спеціалізованих договірних сторін; в/ обов'язки неспеціалізованих сторін; г/ вартість; д/ санкції; е/ арбітраж; є/ строк дії угоди (контракту); заключні положення; ж/ реквізити; з/ доповнення-додатки.

Звертаємо увагу на той факт, що словам, які стоять у кінці першої частини, підпорядкована, як правило, синтаксична структура другої

частини тексту, а увесь текст поділено на ряд семантичних статей та параграфів.

Інакше кажучи, функція номінації (тема) і функції комунікації (рема) представлені в першій вступній частині, а наступні складові частини (блоки) служать для їхнього розгортання і вміщують перелік послідовних фактів, які і є предметом угоди. Кожна частина – це, по суті, закінчений за змістом відрізок, який є мікросхемою документа. За структурою – це кілька дрібних одиниць інформації – висловлювань. Вони творять синтаксичне ціле. Логіко-синтаксичний зв'язок між окремими висловлюваннями зумовлений рядом синтаксичних властивостей.

З метою актуалізації комунікативного центру (теми і реми) у документах застосовуються лексичні повторення двох або декількох лексем, які розташовані на початку або всередині наступного висловлювання.

Як приклад подамо випадок лексичного повторення: Сторони зобов'язуються вжити всіх заходів для того, щоб усі суперечності і неузгодженості, які можуть виникнути внаслідок даного контракту або у зв'язку з ним, вирішувались шляхом переговорів. Якщо всі неузгодженості і суперечності не будуть урегульовані шляхом переговорів, тоді вони підлягають перегляду.

Функція повторюваного іменника, що слугить для семантичного зв'язку в обох реченнях, особливо помітна, коли другий іменник уживається із займенником, який логічно виділяє означуване слово, напр.: укр. цей, ця, це, ці; слц.: *ten*, *tá*, *to*, *tí*.

Кожна з договірних сторін може вносити пропозиції стосовно додовнення даного договору. Ці пропозиції розглядаються і, згідно з ними, приймаються рішення (постанови) на зборах уповноважених договірних сторін (проект договору).

Третій спосіб логіко-семантичного зв'язку характеризується вживанням слів із узагальнюючим змістом у наступному реченні (наприклад: укр. *положення*, *факт*, *випадок*, *докази*; слц.: *stav*, *fakt*, *prípad*, *dôkaz*), при яких обов'язкове використання займенника цей: Покупець не має права повернати продавцю товар, на який були заявлені претеєзії щодо якості, без згоди продавця. Однак це положення не виконується у випадках, коли продавець, всупереч вимогам покупця про припинення відправки товару при повторюваних поставках дефектних партій продовжує відвантажування. Якщо продавець не отримує від покупця відвантажувальні дані, то перший має право після закінчення встановленого терміну передати товар на зберігання за рахунок і на ризик покупця. У цьому випадку покупець повинен відшкодувати додаткові витрати.

Прагнення до точності, стисливості та адекватності викладу зумовило не тільки усталену структуру тексту, але й компактні способи вираження думки, нерідко з допомогою стандартизованих синтаксичних та лексичних кліше. Типові синтаксичні структури в ділових економічних текстах високоінформативні і спроможні акумулювати великий обсяг інформації. Невелика кількість сталих мовних засобі

і відносно часте повторення одного й того ж жанру робить мову документа досить однотонною й невиразною.

Синтаксичний аналіз текстів угод та контрактів дозволив виділити найбільш типові, часто повторювані синтаксичні конструкції у простих реченнях. Такими є перша і друга моделі. На рівні складного речення – третя модель, причому повторюваність конструкцій у складних реченнях нижча. Щодо використання структурних типів простого і складного речення маємо відношення 9:2. Багатство української мови щодо структурно-семантичних типів простих і складних речень (сполучниковых, безсполучниковых) у текстах ділових економічних документів зводиться до мінімуму.

У досліджуваних документах найбільш уживаним і змістовим є двоскладне просте речення, яке складається із суб'єкта і предиката, виражених відповідно іменником або словосполученням з відмінюваною формою діеслова. Наприклад, у ролі суб'єкта можуть виступати: укр. *обидві сторони, словацька сторона, українська сторона*; слц. *obidve strany, slovenská strana, ukrajinská strana, zmluvné strany*.

Оскільки тексти документів виражають колективні взаємини, вони не пишуться від першої особи. Предикат у такому двоскладному реченні виражається діесловом недоконаного виду у формі майбутнього складеного, наприклад: Товарообмін між Словаччиною і Україною за період з 1 січня 1995 року до 31 грудня 2000 року буде здійснюватися згідно зі списком 1, який є додатком до даної угоди. Подані в статті 1 списки будуть до початку наступного року надходжень уточнюватися і доповнюватися у щорічних контрактах.

Висока вживаність форм майбутнього часу є характерною рисою співвідношення видо-часових форм діеслова у ділових паперах (текстах). Ці тексти відрізняються, наприклад, від наукових відсутністю випадків транспозиції діеслівних форм, їх використанням не в прямих, а в синтаксично зумовлених значеннях, внаслідок чого спостерігається більш рівномірний розподіл часових форм діеслова в текстах ділових документів.

Другорядні члени речення розглядаємо за ступенем зменшення частоти вживання. Найбільш високу повторюваність виявляє непрямий додаток, що виражений непрямим відмінком іменника, наприклад: Не припиняти виробництво і доставку продукції без згоди договірних сторін-споживачів спеціалізованої продукції.

Не менш високий ступінь повторюваності спостерігається у доповненнях, які виражені іншими мовними засобами: Договірні сторони будуть уживати заходи для того, щоб фірми або підприємства, коли це необхідно, укладали між собою відповідні договори (угоди). Такі доповнення виявляються однорідними і шукаються в описуваних документах у досить довгі ряди.

Найуживанішими у напому випадку є два типи обставин: обставина часу та обставини мети. Типова структура обставини часу (із значенням тривалості) представлена такими сполученнями, у яких одним із обов'язкових компонентів є іменник рік у формі родового відмінка одинини.

Наступну типову структуру обставин часу складають прийменниково-іменникові сполучення типу «прийменник + іменник з часовим значенням»: у період 1995 – 2000 рр., на 5-річний період. У відповідних словацьких структурах вживаються дві форми іменників: *za obdobie... rokov*, наприклад: *za obdobie r. 1995 – 2000, za päťročné obdobie (za päť rokov)*.

Послідовність у часі у відношенні до наступної дії або проміжку часу в текстах документів передається тільки прийменниковим сполученням з прийменником: укр. *на*, слц. *na*. Конструкція, яка складається з двох прийменників (укр. *з...до*, слц. *od...do*), показує, що те, про що повідомляється в реченні, проходить у проміжку між іншими діями в певний відрізок часу, визначений цими прийменниками. Наприклад: *за період з 1 січня 1995 р. до 31 грудня 2000 р. – v období od 1. januára r. 1995 do 31. decembra r. 2000*.

Значення первинності того, про що мовиться в реченні, до іншої дії або відрізу часу, виражаютъ конструкції, які складаються з двох прийменників: *за з іменником у західному відмінку і до з іменником у родовому відмінку*; аналогічно (відповідно) у словацькій мові: *na + іменник у західному відмінку, do + іменник у західному відмінку*. Наприклад: *за рік до закінчення строку дії угоди; rok do vypršania platnosti zmluvy*.

Для передачі значення «часто» служать прислівники та безприйменникові сполучення іменника в західному відмінку з займенником *кожен*, наприклад: укр. *щорічно, (щороку), кожен місяць, (щомісяця), кожні п'ять місяців*; слц. *každý rok, každý mesiac, každých päť mesiacov*.

До складу стандартизованих обставин часу із значенням «часто» словосполучення *x раз/рази(iв) + іменник у західному відмінку (один раз на рік, не більше року)*. Порівняємо також слц. *x raz za rok + іменник у називному відмінку (nie viac ako rok)*. Продуктивними в економічних документах виявляються також обставини *мети*. Їх вибіркове вживання притаманне, головним чином, двом типам прийменниковых сполучень – з відіменниковими прийменниками *з метою + іменник у родовому відмінку* (слц. *z cieľom, za účelom + іменник у родовому відмінку*) та з прийменником *для* в сполученні з іменником у родовому відмінку (слц. *pre + іменник у родовому відмінку*). Наприклад: *з метою виконання обов'язків – за účelom plnenia záväzkov або для забезпечення – pre zabezpečenie, з метою обслуговування – pre služby/obslužbu*.

Цей обмежений набір обставин використовується для мотивації дії. Цифрові дані засвідчують, що в ролі стандартизованого означення в двоскладному реченні виступає діеприкметниковий зворот та іменник у родовому відмінку. Вони, як і розглянуті вище обставини, можуть утворювати своєрідні ланцюжки однорідних членів речення. Так, наприклад, діеприкметникових зворотів може бути три і більше, а неузгоджених означень при різних словах – навіть більше п'яти. При потребі дані технічні параметри і характеристика уточнюються зацікавленими договірними сторонами на нарадах уповноважених договірних сторін, визначених у пункті 3 статті IX

або організаціями, уповноваженими виконувати зовнішньо-торгові операції при укладенні контрактів.

Оскільки окремі з проаналізованих означень належать до віддієслівних іменників з процесуальним значенням підвищення культури торгівлі та обслуговування (*zvýšenie kultúry, trhu a služieb*) вони можуть тлумачитися і як прямі додатки. Іншою стандартизованою синтаксичною конструкцією простого речення є безособове речення, де присудок виражений формою інфінітива. Як лексичне наповнення простих двоскладників і односкладників речень виступають слова і словосполучення, які відображають юридичну і економічну сферу спілкування.

По-перше, -це термінологічна лексика: а/ *слова-терміни /eksport-export, реекспорт-reexport, санкції-sankcie, арбітраж-arbitráž, товарообмін – užtěna tovaru, накладна- dodací list та ін; б/ сталі термінологічні вирази (збалансована основа – zbalanovaný základ, пакувальний лист – balaci list, складська розписка – výdajka та ін.)*

По-друге, сюди належать словосполучення, які характерні для офіційно-ділового мовлення (*укладти договір/угоду – uzavrieť/uzatvoriť zmluvu, мати однакову силу – mať platnosť/byť, platným та ін.*).

По-третє, це слова і словосполучення загального літературного вживання (*мати право – mať právo, позбавити права – zbravit práva, вжити необхідних заходів – urobíť opatrenia, prijať nevyhnutné opatrenia*).

У досліджуваних документах значення більшості слів (словосполучень) не трансформовані. Вони термінологізовані, а тому однозначні, що забезпечує їх однозначне сприйняття їх у словацькій мові. Порівнямо, наприклад, речення: Обидві сторони вживають необхідних заходів для забезпечення поставок товару відповідно до даних списків (згідно з даними списками). *Obidve strany urobia opatrenia pre zabezpečenie dodávky tovaru v súlade s daným zoznamom.*

Із складників речень своєю поширеністю виділяються складнопідрядні речення з підрядним сполучником що. Головна частина вміщує або тільки дієприслівник, або відмінюване дієслово, наприклад: укр. *беручи до уваги, виходячи з того, що..., вирішили укладти договір про те, що...; слц. тајúc na zreteľi..., vychádzajúc z toho, že... за rozhodli uzatvoriť zmluvu o....*

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що висока повторюваність у досліджуваних текстах документів згаданих стандартизованих конструкцій та їх морфологічна однотипність зумовлені стисливістю викладу, а ширше – специфікою ділових паперів. Дане дослідження полегшить сприйняття (засвоєння) представлених текстів документів студентам, майбутня специальність яких – «усний і письмовий переклад».

Д-р Павло Цимrikович,
Університет ім. М. Белла, Філологічний
факультет, Банська Бистриця

МИСТЕЦТВО

Прокіп Колісник

НЮ.../... «ЮН» — «НЮ», і так, і наголо/ДРИГОМ

Зима.

Ні друзів, ні ворогів — чужина.

Людина людині — клієнт, партнер і вовк.

Зима. Все ще холодно. В душах «зійма», мінус ... — чужина. Боротися з тілом — марна справа. Ліпше його задовільнити. Але ж засоби і міра?

Не айсберги ще, не пінгвіни, однак... За порядність не платять. Вона ще не стала товаром, а можливо, вже не стала? Так багато спокус, а життя одне. Людина намагається насититись. Зневірившись у доброті, шукає, як наїтися. А коли хоче вижити (відносно пристойно), то який же це гріх? Але ж «жити», жити своїм життям — це одне, а «наживатися», наживатися можна лише за рахунок життя інших. Ні, «гріх» не в поступку, (в поступку, так в поступку!), а в намірі. Звичайно, судять за поступок, за справу, за чин, зло-чин, за намір — ні. Як навчитися мати добре намір? Але намірів замало, треба робити їх, добре вчинки. Зневірившись, на основі поступків інших (і своїх), офіційних і неофіційних представників соціальних структур, люди, людина часто посягає і на Бога. Вірніше, це не так, вона на це нездатна, не спроможна, тільки, почали, думає так, в гордині своїй. Йі, людині, йдеться про регенерацію, відновлення енергії (духовної енергії, тобто енергії, що уможливлює, дає їй сили жити). Про місію і смисл — не будем зачіпати. Всі знають, що відновити біоенергію, тіло (про воскресіння тіла, в даному випадку, також промовчимо), не можливо. Простіше кажучи, «Кошеч Безсмертний» — це казковий герой, міфологічний. Отже, про «Кошече Безсмертного»: — такого нема. Але і життя без нього нема.

Роздратована неспроможністю найти відповідь, а ще комплекси сверблять, людина вибудовує свою «піраміду», свою структуру сутності всього. Власне, це вже та межа, де дуже часто втрачається бажання зрозуміти онтологію людини як універсума, а натомість поставити «Я». З цього моменту він, суб'єкт, починає писати «я» з великої букви. Виплітає таку сіть, центром котрої, звичайно, є лише його власне «его», він сам. Зрештою, це було б і не погано, адже це захищає його від негативних впливів, але і позбавляє позитивних, а, що ще гірше, що сам він з такими теоріями перетворюється в агресора.

І дійсно, нащо людям всілякі соціальні інституції? — якби кожний член соціуму (людина хоч-не-хоч і соціальна істота) виконував свої обов'язки порядно, сумлінно, чесно. Так, не спішіть обурюватись, — «обов'язки», це стосується і «котів» і « псів ». Вся складність, гадаю, і полягає в тому як? — врівноважити екзестенційні процеси в суспільстві, як врівноважити потребу тіла і душі так, щоб жити.

Тут, на цьому рівні, хочеш чи не хочеш, знову повстає проблема «я» — «ми». Скільки існує віровченъ, а злагоди мало (не можна сказати, що зовсім немає, адже ж якось живемо), скільки існує соціально-економічних сис-

тем, програм, а порядку мало (не можна сказати що геть нема, адже ж якось живемо). Цікаво, що в нас, на Землі, є регіони, де люди, (вони називаються расами, етносами, націями... державами, цивілізаціями (живуть на різних ступенях розвитку, (соціально-економічного і мабудь же і духовного), але немає регіонів, де б ці проблеми, соціальні і духовні, були б вирішені цілком. Нема «Рая» на Землі. Тобто, він є, під час земного життя, але в кожному зокрема, в Едемі душі, і, що ще цікаво (здается мені), що в тому «Едемі» і Пекло.

Не можу сказати чи в центрі, чи навпіл, чи по секторах. Візуально можна уявити по-різному, але... Якщо індивід вважає, однозначно, знає, думає, що знає, індифікує себе як «білого», і тільки себе, а решту як «чорних» – то щось тут не те.

...кава дещо перелила фриз роздумів, а тому сентенція: «Турбує тіло всіх, навіть релігійних відлюдників, до речі і їх, адже справжнє віровчення вчить не умертвляти тіло, а володіти ним, не тиранити і не залежати, рего-лювати його потреби» – а закінчувалась: «це не пастка..., далі три храпки й незрозумілі слова, потім знову пропуск... «генія», – врешті перетворилася в самостійну дефініцію, котра виявилася, ніби, зайвою. Тому наразі лише декілька зламків:

Перед від'їздом, буквально біля «М», ст. «Золоті ворота», ми з Василем зустріли Івана, класика, яких поштово годиться називати з титулами і по батькові. Привітавшись і обмінявшись декількома реченнями з класиками, часу обмаль, попрощавшись, я спустився в підземелля.

Мені хотілось до висновку ще одного класика: «Людство радше приглядається до манер, ніж прислухається до суджень», добавити ще один, його ж: «Треба згорда дивитися на балачки про політику і всілякі націоналізми», – тому що не націоналізм (пя вигадка для самодурів, диктаторів, садистів, терористів духу) мене цікавить, а національна культура, мистецтво.

...обережно, двері зачиняються.

Пауза. Середа.

Поки що зупинююсь на з'ясуванні позицій. Вони виходять від форми, теми, композиції. Я від змісту, суті, психіки. Зрозуміло, що для створення мистецтва високого гатунку, одних переживань митця, автора твору замало. А коли їх, емоцій, забагто то навіть погано, шкідливо. Однак, не переживши, художник не може показати, а не сприйнявши, неповіривши не може свідчити. Лише знайшовши гармонію, міру між власними переживаннями і іманентністю явища, художник зможе створити образ, іпостась.

Зупинка. Все ще середа. Це, звичайно, дуже спрощена схема, заради фікації проблеми, теми розмови, щоб потім продовжити. Ясно, не можливо говорити про національне мистецтво, його суть, зокрема в образотворчому мистецтві, без форми. Все проявляється в якісь формі. Однак, їти до неї (національної форми, своєрідної, унікальної, універсальної) треба від серцевини, а не від шкаралупи. Гадаю, наша проблема якраз на рівні свідомості, на рівні світогляду – решето. Поодинокі мікорити, цілісні особистості, скоріше винятки чим закономірність й слава Богу, на таких тримався і триматиметься храм, проте, без міцкої будівлі, цілісної духовно-соціально-економічної системи він буде лишень скелетом, пронизаний протягами, а не Собором наповнений духом.

Зупинка. Двері відчиняються. Закінчується середина тижня.

* * *

Зима. Холодно – чужина.

Весна. Холодно – чужина.

Літо. Холодно – чужина.

..... – чужина.

Чужина – коли без друзів.

Приятелі не приятелі, партнери, клієнти, щось таке.
При самого проти себе, проти всіх
і всіх проти самого.

Ненавиджу новопоганство –
потвора в «митрі»,
на позір ввічливий павук.
– злягання без кохання,
гармонія без доброти,
і без любові доброта –
..... чужина.

* * *

Ню ...

Ні друзів ні ворогів. В чужині лише партнери, або не... І то не на довго, на час акції, акту, на час «ню».

Або ні ...

Міністи зарадто часто не дозволяє решето, лушпинки вже давно нецільної суспільній моралі, але примушують правила суспільній гри. О, «життя мудріше як мораль» – трасця її голові, складніше як мораль. Пустелю анахоретів вже давно перерили кроти і залиши сурогатом. Купуйте і збирайте кришки, може виграєте «надурняк, в дурку».

Коли зацвіла кульбаба, я зрозумів – це буде вічно. Більшість населення регіону (держави), у полі-етно-сис..., ареалу, ті, що вище рівня моря, і ті, що ще вище (ті, що нижче вже ні) – запчихало. До речі, щодо ареалу. Можливо тому що ареал одного етносу, або його частини, окраїна, в той же час був і ареалом, краєм ідентичності, районом існування й іншого етносу, як, наприклад в Європі, зрештою, майже скрізь, категорії «бувильці» – «чужинці» стали настільки відносні, що визначити межі ареалу однозначно, географічно стало майже неможливо (не кажу, що їх нема, це справа спеціалістів), а політично і соціально лише відносно і дочасно. Ті етноси, котрим в силу природніх передумов, попастіло бути найбільше і найдовше ізольованими, закритими, а значить етнічно і культурно «чистішими», в ХХ ст. змушенні самі шукати шляхи у світ, інтегрувати у світову економіку, культуру, а значить відкривати і себе, щоб не задихнутися (приклад Японія). Гадаю, що сьогоднішньому, наскрізь трансцендентному світі, проблема духовної ідентичності, іманентності стосується всіх народів етносів, особ, не дивлячись на їх вчорашній і сьогоднішній політично-соціальній статус. Космополітізм – націоналізм, інтеграція – ізоляція, універсальность – унікальність, проблеми, що не стосуються ластівок. І вирішити їх в сучасному світі не можливо лише при допомозі частоколів. Категорія «чужина» стала поняттям більш психологічним, духовним ніж територіальним, етнічним. Виходячи із сучасного способу життя етносів, націй, очевидно, треба наголошувати на тому: хто як? – чим? – за що? – живе, ніж на тому, де і у кого? Коротше кажучи, запчихали всі. Без огляду на національну і конфесійну, і навіть партійну принадлежність. І особи без візи, і ті, що їх не потребують, на основі різних постанов про пільги. Синьопаспортники, коли решта співгромадян – червоно. Живто, коли решта – зелено. Зелено, коли інші – синьо. Одним словом, завжди з дулею в кишені, пчихають собі у суспільну хусточку. Гидко? – але як же без них? Чим більше посад – тим менше безробітніх. Ха-ха.

Коли весною зацвіла сосна, мені здалося, що це буде вічно. Молодими пастушками потягнулася у вись. Мені здалося, що це як нація. Всі як свічки, кожний не своїй гіллячці, всі зодного коріння. А поряд інша нація – бузок. Яблуня, груша, горіх ... все нації. І скільки їх у всесвіті? – неймовірно. А цвіт каштанів навіває видиво юних дівчат у чистих, прозорих шатах. Проте не треба забувати, що тайна буде захована в колюкату шкаралущу.

А потім все спаде, згнє, щоб знов регенерувати. Де нема регенерації – де генерація.

...не+воскресає+те+аєрно+що+впало+на+асвалт+на+камінь+на+суку+дорогу+зросте+лиш+те+що+в+відповідний+ґрунт+земля+запліднена+ зерном+на+осінь+знов+розродиться+зерном+душа+засіяна+добром+... ліше+доброта+засіяна+душа+воскресне+білим+птахом+доброти+зерном...

Революції, резолюції, приватизації. Розпанахали тіло, шукають душу. Адже ж було щось вище фалоса? Авжеж. Нема. В крові, в спермі, в яйцеклітині? Люди? Ми втратили Душу. Ми втратили...

На сконі віку і тисячоліть, враз обвалились мури, але ... Все видно наскрізь, але міцні гратеги клітки.

Інтернет. Код, мить і «я» у вас в книгарні, в майстерні, кухні, спальні, в душі, але не в душі. Де вона? – Поверхня – камінь, метеорит, ще добре, що «чорнобілі», час од часу, нагадують навіть «крутим», що рай в бункері – душогубка, що замки на горах вже давно втратили свою захисну функцію, вже в них (навіть прихватизованих) не можна заховатися. Для зарази нема перешкод.

Коли в Кошицях співав Паваротті, я відчув, чому бузок фіолетовий, але де душа? – адже ж було щось вище пупця?

Це буде вічно. Вічно, поряд з навиками задоволення фізіологічних потреб, гомо сапіens треба вчити бути людиною. Кожну-кожнуйку дитинку. І це буде вічно. Регенерувати душу духовна потреба людини. Але як?

Коли прийдуть, що скажу? Покиньте ярмо? Перестаньте задовбувати голови нудотними реклами? Припиніть інвестувати душу близнього? Первородний інцест був обумовлений і зупинений. Інцест забороняється! А душа? Перестаньте гвалтувати душі рідних, близьких своїх.

Так, щоб не забув, щоб не забути, щоб не забути, щоб незабути, щ-о-б—и-е—з-а-б-у-т-и, ти щоб не за-бу-в, щоб не забути, щобнезабути щоб не забути, щоб не забути, щоб не забув про рист, барвінок, пісню, слов'я, про ... Те, що не можливо знайти (на рівні ось воно, вирячтесь) навіть найпотужнішою, найвсепроникненнішою технікою.

Те – цю існує єдиносущю і незлитно.

О Боже! Не слухали навіть тих, хто зінав суть того, в чому суть. Перешибали, перебили, укаменювали. Прихильників розігнати, покріпасти, асимілювали, а Сина єдиносущного й єдинородного? Що зробили? – чия на це була воля. І що вони переконалися? Їм потрібне ярмо, війна, панчоха, шинка, інцест... Чому?!

Добре, що дощ не падає в целофанових кульках. Цей, фіолетовий (особливо темний) колір називає сум, жах. Після цього яма. Останній колір спектру – цикл замкнувся. Щоб розпочатися, щоб воскрести.

Коли вранці, злідні холоду мікрольодинками сідають на трапецію спини – мене вже не дивує, не дратує слово «алергія». Я знаю що воно означає. Зауважте: незнання дратує, а не бажання знати дратується й тим, що хтось хоче знати. Може знати, мусить знати, вміє знати, має знати – хтось. А хто, той «хтось» хто примушує людей пчихати?

Ну, що ж, живіть собі в своїх «целях», якщо вам так подобається. І борони «перуне», щоб щось порушило таку компіляційну гармонію. І хоч для розуміння детермінанти непорозумінні, чварів, злоби ... особливого інтелекту і членства не треба, достатньо бути людиною, але ж як нею бути? – все ж шукати її (причину нелюдяності) в собі нікому не хочеться. Християнська мораль хоч офіційна і домінантна (в даному регіоні), а все ж новопоганство практичніше, вигідніше і зручніше. Щоб там не казали, а «своя сорочка ближче до тіла».

Хочеться сказати: «Не переводьте стрілки годинника, в погоні за тимчасовою вигодою, живіть у рівновазі з природою», але як же з гедонізмом?

* * *

коли я тут впаду
не бачивши Парижу
все переміниться на мить
ледь-ледь на мить
зоря згорить, сльоза з калини
обірветься основи і утоку життева, «аріадні» нить
лише на мить

* * *

на Батьківщину повернусь
тільки воскреслим
на батьківщину – рідний край
– рай без кордонів і межі
поріг, відгомін і
луна в душі

подвір'я перших сліз
ранком, спорищем в росі маленькі босі ноги
за обрієм шукати світу світла сад
ай!

...освічення
вперше
радості й страждання

край щастя першого й іншостя
край одкровення першого й
інчестя
се – Батьківщина

...давно
не лише рідна хата
світиця, лави, стіл, дари,
а на покутті Миколай
ввесь чистий, світлий, прісний
у хрестах...

* * *

дома там, де є родина
дружина, діти і хлібина
все в вирій...
відлітає все
ми повертаємося лише
на батьківщину.

Прокіп Колісник.
(З записок «Дорожній польптих»)

На першій сторінці обкладинки твір української художниці Одарки Долгош (Ужгород) «Терновий вінок». На другій сторінці обкладинки твір «Гори» Ореста Дубая з його циклу «Етюди» (1967), на третьій сторінці обкладинки твір Дезидерія Милого «Наша доля», літографія, 1934.

Ціна 10 Ск

Індекс 49092